

SVEUČILIŠTE U MOSTARU
EKONOMSKI FAKULTET

ISBN 978-9926-28-023-9 (tisak)
ISBN 978-9926-28-024-6 (online)

PRVI SIMPOZIJ
„RAČUNOVODSTVENA PROFESIJA IZMEĐU
ODRŽIVOSTI, INFLACIJE I EU INTEGRACIJA“
26. svibanja 2023., Mostar
ZBORNİK RADOVA

Mostar, 2023.

SVEUČILIŠTE U MOSTARU
EKONOMSKI FAKULTET

PRVI SIMPOZIJ
„RAČUNOVODSTVENA PROFESIJA IZMEĐU ODRŽIVOSTI,
INFLACIJE I EU INTEGRACIJA“
26. svibanja 2023., Mostar

ZBORNİK RADOVA

PRVI SIMPOZIJ
„RAČUNOVODSTVENA PROFESIJA IZMEĐU ODRŽIVOSTI,
INFLACIJE I EU INTEGRACIJA“
26. svibanja 2023., Mostar
ZBORNİK RADOVA

Nakladnik

Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru
Matice hrvatske bb, 88 000 Mostar, Bosna i Hercegovina

Za nakladnika

prof. dr. sc. Igor Živko, dekan

Urednici

izv. prof. dr. sc. Josipa Grbavac
prof. dr. sc. Željko Šain
doc. dr. sc. Željko Bošnjak

Izvršni urednik

prof. dr. sc. Igor Živko, dekan

Lektor

Marsela Matković, prof.

Naklada

100 kom

Tisak

Grafid d.o.o., Banja Luka

Štampana knjiga

ISBN 978-9926-28-023-9

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu
Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem 55222022

Elektronska knjiga

ISBN 978-9926-28-024-6

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu
Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem 55222790

SVEUČILIŠTE U MOSTARU
EKONOMSKI FAKULTET

PRVI SIMPOZIJ
„RAČUNOVODSTVENA PROFESIJA
IZMEĐU ODRŽIVOSTI, INFLACIJE I EU
INTEGRACIJA“
26. svibanja 2023., Mostar

ZBORNİK RADOVA

Mostar, 2023.

SADRŽAJ

Željko Bošnjak

PRIMJENA PROPISA O OPOREZIVANJU DOBITI U FEDERACIJI
BOSNE I HERCEGOVINE..... 7

Ante Džidić

METODE PROCJENE POREZNE OSNOVICE U OBLASTI POREZA
NA DODANU VRIJEDNOST 23

Ivica Milčić

POREZNI TRETMAN POSLOVANJA U REPUBLICI HRVATSKOJ
PREKO STALNE POSLOVNE JEDINICE 35

Slobodan Vukoja

UTJECAJ RAZLIČITIH ČIMBENIKA NA NAPLATU JAVNIH
PRIHODA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE (IZRAVNI POREZI) 44

Marko Čular

KAKO INTERNA REVIZIJA MOŽE POMOĆI ORGANIZACIJAMA
U UPRAVLJANJU ESG-om?..... 62

Amra Gadžo

IZAZOVI I PRILIKE ZA IZVJEŠTAVANJE O ODRŽIVOSTI
POSLOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI..... 72

Josipa Grbavac

KONCEPT ODRŽIVOSTI U REVIZIJI FINANCIJSKIH IZVJEŠTAJA 90

Dragan Gabrić

INSTITUCIONALNI OKVIR RAČUNOVODSTVENIH I
REVIZIJSKIH NAKNADA U BOSNI I HERCEGOVINI
– STANJE I PERSPEKTIVE..... 100

Danimir Gulin

URGENTNE IZMJENE POSLOVNOG MODELA
RAČUNOVODSTVENIH I REVIZIJSKIH TVRTKI U FUNKCIJI
PRILAGODBE AKTUALNOJ GOSPODARSKOJ SITUACIJI 122

Maja Letica

IZVJEŠTAVANJE O ODRŽIVOSTI I JAVNI SEKTOR 133

Ivan Luburić, Edin Taso, Alma Smailagić

UTJECAJ INFLACIJE NA SEKTOR OSIGURANJA..... 142

Željko Šain

INSTITUCIONALNA I PERSONALNA FINANCIJSKA PISMENOSTI
FINANCIJSKO ZDRAVLJE U BOSNI I HERCEGOVI - STANJE
I PERSPEKTIVE KAO OSNOVA POSLOVNOG BONITETA
(POLAZIŠTE ZA ŠIRU ELABORACIJU I DJELOVANJE) 160

Igor Živko

ZDRAVLJE FINANCIJSKOG SEKTORA IZMEĐU INFLACIJE I ODRŽIVOSTI 168

doc. dr. sc. Željko Bošnjak

Sveučilište u Mostaru, Ekonomski fakultet, Mostar, BiH

zeljko.bosnjak@ef.sum.ba

PRIMJENA PROPISA O OPOREZIVANJU DOBITI U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak

Rad donosi prikaz udjela poreza na dobit u poreznim prihodima u Federaciji Bosne i Hercegovine i njegova obilježja te kratku raspravu o primjeni zakona o porezu na dobit. Rasprava se odnosi na pitanje rashoda koji se ne mogu povezati s ostvarenom dobiti ili načelom dobrog gospodarstvenika, amortizacije, dodatnih dokaza za priznavanje rashoda ili umanjeње porezne osnovice, posjedovanje studije transfernih cijena i postupanja u poreznom nadzoru.

Ključne riječi: *porez na dobit, obilježja, primjena, rasprava*

1. UVOD

Sa stajališta prihoda koji se generiraju porez na dobit predstavlja jedan od važnijih prihoda u mnogim zemljama. Pritom, osim prikupljanja prihoda, porez na dobit ima i druge ciljeve, među kojima su: utjecaj na stope gospodarskog rasta, poticanje zaposlenosti, potpomaganje malih i mikro poduzeća, pravednija raspodjela nacionalnog dohotka.

U Federaciji BiH u proteklih četvrt stoljeća primjenjivala su se tri zakona o porezu na dobit. Prvi zakon (Zakon o porezu na dobit poduzeća), koji je usvojen koncem 1997. godine (objavljen u «Službenim novinama FBiH», br. 32a/97 i 29/00) primjenjivao se u razdoblju od 1.1.1998. do 31.12.2007. godine. Premda je propisao stopu poreza na dobit od 30%, ovaj zakon je bio vrlo poticajan u smislu mogućnosti reinvestiranja dobiti, tako je efektivna stopa poreza na dobit bila znatno niža (prema nekim procjenama oko 9%).

Zakon o porezu na dobit («Službene novine FBiH», br. 97/07, 14/08 i 39/09), koji se primjenjivao u razdoblju od 1.1.2008. do 31.12.2015. godine, propisao je znatno nižu nominalnu stopu, ali je i reducirao mogućnosti korištenja poreznih poticaja.

Važeći Zakon o porezu na dobit («Službene novine FBiH», br. 15/2016 i 15/2020 – dalje u tekstu Zakon o porezu na dobit), koji se primjenjuje od 1.1.2016. godine, zadržao je nominalnu stopu poreza na dobit od 10%, te još više ograničio mogućnost korištenja poreznih poticaja.

Ako se uzme u obzir da je prosječna stopa poreza na dobit u europskim zemljama članicama OECD-a 21,5%, razumljivo je zašto je udio prihoda od poreza na dobit u Federaciji BiH (raspravljen u točki 2.), manji nego u većini europskih zemalja.

Uz pregled najvažnijih obilježja važećih propisa o porezu na dobit u radu je raspravljen i dio dvojbenih postupanja u primjeni tih propisa.

2. UČEŠĆE PRIHODA OD POREZA NA DOBIT U POREZNIM PRIHODIMA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Prema Zakonu o pripadnosti javnih prihoda u Federaciji BiH, uplata poreza na dobit od strane banaka i drugih finansijskih organizacija, društava za osiguranje i reosiguranje, pravnih osoba iz oblasti elektroprivrede, pošte i telekomunikacija, kao igara na sreću vrši se u korist Proračuna Federacije BiH. Sve druge pravne osobe uplatu poreza na dobit vrše u korist županijskih proračuna, prema svom sjedištu. Županije mogu dio naplaćenih prihoda po osnovi poreza na dobit raspodijeliti gradovima/općinama u svom sastavu, sukladno županijskim propisima iz oblasti pripadnosti i raspodjele javnih prihoda.

U strukturi poreznih prihoda Federacije BiH dominiraju prihodi od neizravnih poreza, koji su oko četiri puta veći od prihoda od izravnih poreza. Kako prihodi od poreza na dobit čine manje od polovice prihoda od izravnih poreza to se, prema podacima objavljenim u konsolidiranim pregledima ostvarenih javnih prihoda za razdoblje 2017.-2021. godine, učešće naplaćenih prihoda po osnovi poreza na dobit u ukupnim poreznim prihodima u Federaciji BiH kreće između 8% i 9%.

Tablica 1. Učešće poreza na dobit u poreznim prihodima u FBiH (u KM)

Godina	Ukupni porezni prihodi	Porez na dobit	Udjel poreza na dobit u poreznom prihodima
2017	3.988.099.110	355.556.087	8,92%
2018	4.358.794.461	394.591.871	9,05%
2019	4.596.933.304	388.280.446	8,45%
2020	4.044.880.998	355.515.265	8,79%
2021	4.766.943.202	391.949.796	8,22%

Izvor: Izrada autora na temelju podataka Federalnog ministarstva financija, <http://fmf.gov.ba>

U ukupno naplaćenim prihodima po osnovi poreza na dobit udio prihoda koji je uplaćen u Proračun Federacije BiH kreće se između 1/5 i 1/4, dok se između 3/4 i 4/5 naplati preko računa županijskih proračuna, što je prikazano u tablici 2. Ovaj odnos je donekle narušen u 2021. godini zbog značajnog smanjenja dobiti banaka koje su u toj (pandemijskoj) godini dužnicima pružile mogućnost moratorija na otplatu kredita.

Tablica 2. Odnos prihoda od poreza na dobit FBiH i županija

Godina	Porez na dobit (ukupno)	Porez na dobit FBiH		Porez na dobit županija	
		Iznos (KM)	%	Iznos (KM)	%
2017	355.556.087	75.573.677	21,26%	279.982.410	78,74%
2018	394.591.871	84.968.826	21,53%	309.623.045	78,47%
2019	388.280.446	99.412.070	25,60%	288.868.000	74,40%
2020	355.515.265	80.984.375	22,78%	274.530.890	77,22%
2021	391.949.796	71.540.208	18,25%	320.409.588	81,75%

Izvor: Izrada autora na temelju podataka Federalnog ministarstva financija,
<http://fmf.gov.ba>

3. OBILJEŽJA POREZA NA DOBIT U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Gospodarska društva i drugi obveznici poreza na dobit u Federaciji BiH porez na dobit za porezno razdoblje utvrđuju u poreznom izvještaju (poreznoj bilanci) na neizravan način. U postupku utvrđivanja porezne osnovice, odnosno porezne obveze, polazna stavka je financijski rezultat (dobit ili gubitak) prije oporezivanja, utvrđen u računovodstvu kao razlika između realiziranih prihoda i rashoda i iskazan u izvještaju o sveobuhvatnoj dobiti (bilanci uspjeha). U svrhu utvrđivanja oporezive dobiti ili poreznog gubitka u poreznom se izvještaju računovodstvena dobit ili gubitak usklađuje za iznose rashoda i prihoda čiji je porezni tretman različit od računovodstvenog, kapitalne dobitke i gubitke i eventualne učinke transfernih cijena. Ako je nakon tih korekcija utvrđena oporeziva dobit, ista se može umanjiti za prenesene porezne gubitke (iz prethodnih do pet godina), porezne poticaje i porez na dobit plaćen izvan Federacije BiH, odnosno porez po odbitku plaćen izvan Bosne i Hercegovine.

3.1. Porezna osnovica

U definiranju porezne osnovice poreza na dobit uključeno je više stavki koje se utvrđuju na poseban način. Stoga postupak utvrđivanja porezne osnovice za obračun poreza na dobit zahtijeva provođenje određenih prethodnih postupaka kako bi se utvrdili parametri koji su potrebni za utvrđivanje porezne osnovice. Pored toga, postupak utvrđivanja porezne osnovice za «neograničene» porezne obveznike (gospodarska društva i druge profitno orijentirane pravne osobe) razlikuje se od postupaka utvrđivanja porezne osnovice za poslovne jedinice nerezidenata, odnosno za «izuzete pravne osobe» (koje pripadaju u «ograničene» porezne obveznike).

3.1.1. Porezna osnovica gospodarskih društava – rezidenata Federacije BiH

U poreznim izvještajima gospodarskih društava i drugih profitno orijentiranih pravnih osoba – rezidenata Federacije BiH, korekcije računovodstvene dobiti ili gubitka prije oporezivanja vrše se za:

- kapitalne dobitke i gubitke iz bilance stanja,

- iznose rashoda koji se ne priznaju za porezne svrhe ili premašuju porezno dopuštene vrijednosti propisane zakonom,
- iznose privremenih razlika kod određenih vrsta rashoda, bilo da se radi o uvećanju ili umanjenju porezne osnovice,
- iznose prihoda koji su iskazani u računovodstvu ali ne ulaze u poreznu osnovicu (stavke umanjenja) ili pak nisu iskazani u računovodstvu, ali se uključuju u poreznu osnovicu (stavke uvećanja porezne osnovice),
- učinke transfernih cijena, kao stavki uvećanja porezne osnovice.

U okviru navedenih korekcija, potencijalno najveći broj odnosi se na uvećanje financijskog rezultata prije oporezivanja po osnovi u cijelosti ili djelomično porezno nepriznatih rashoda.

3.1.2. Porezna osnovica kod djelomično «izuzetih pravnih osoba»

Zakon o porezu na dobit izuzima od oporezivanja prihode neprofitnih pravnih osoba koji su ostvareni djelatnošću za koju su te pravne osobe registrirane. Pritom, neoporezivim приходima smatraju se: prihodi iz proračuna ili javnih fondova države, entiteta, županija i jedinica lokalne samouprave; prihodi na osnovi sponzorstva ili donacija u novcu ili naturi; prihodi od članarina i sličnih naknada; te dobiti od prodaje ili prijenosa dobara (osim dobara koja se koriste ili su se koristila za obavljanje djelatnosti na tržišnoj osnovi. Međutim, ako neprofitne pravne osobe ostvaruju druge prihode po osnovi djelatnosti koje obavljaju i profitno orijentirane pravne osobe, imaju obvezu utvrditi dobit ostvarenu po toj osnovi i to sučeljavanjem prihoda ostvarenih obavljanjem djelatnosti na tržišnoj osnovi i rashoda koji se mogu povezati sa stjecanja tih prihoda.

Kako «izuzete pravne osobe» poslovne knjige najčešće vode po kontnom okviru za udruge i druge neprofitne organizacije, u poreznom izvještaju oporezive prihode trebaju prikazati prema klasifikaciji za profitno orijentirane pravne osobe (prihodi od prodaje roba i usluga, ostali poslovni prihodi, financijski prihodi, prihodi od prodaje imovine, ostali prihodi od imovine i ostali prihodi). Rashodi se, pak, prikazuju u okviru dvije glavne stavke: direktni troškovi (vezani za oporezive prihode) i opći i administrativni troškovi (ukupni iznosi izravnih troškova i iznosi neizravnih troškova raspoređeni korištenjem alokacijskih ključeva).

3.1.3. Porezna osnovica kod poslovnih jedinica nerezidenata i podružnica pravnih osoba iz Republike Srpske ili Brčko Distrikta

Kod utvrđivanja porezne osnovice poslovne jedinice nerezidenta i podružnice pravne osobe iz Republike Srpske ili Brčko Distrikta, dobit poslovne jedinice odnosno podružnice mora odgovarati onoj dobiti koju bi ostvarila kada bi bila samostalna i neovisna pravna osoba koja obavlja istu ili sličnu djelatnost pod istim ili sličnim uvjetima, te kada bi obavljala djelatnost potpuno samostalno s pravnom

osobom čija je poslovna jedinica ili podružnica (v. članak 7. stavak (8) Zakona o porezu na dobit).

Za poslovne jedinice i podružnice nerezidentnih pravnih osoba, zakonodavac je predvidio način poreznog izvještavanja kao i za «izuzete pravne osobe», tj. iskazivanje prihoda po prirodnim vrstama i iskazivanje porezno priznatih rashoda (direktni troškovi i općih i administrativnih troškovi). Za pretpostaviti je kako je razlog za ovakav pristup pretpostavka da većina nerezidentnih poslovnih jedinica i podružnica ne vodi kompletno računovodstvo u Federaciji BiH, tj. da podatke za sastavljanje poreznog izvještaja pretežito uzima iz poslovnih knjiga matične pravne osobe u inozemstvu, odnosno u Republici Srpskoj ili Brčko Distriktu.

3.2. Usklađivanje rashoda

Opće načelo od kojega se polazi kod usklađivanja porezne osnovice za rashode gospodarskih društava jest da su rashodi iskazani u računovodstvenim evidencijama i financijskim izvještajima sukladno računovodstvenim standardima porezno priznati rashodi, osim ako zakonom o porezu na dobit nije određen njihov drugačiji porezni tretman. Međutim, kako zakon sadrži znatan broj odredaba kojima se propisuje porezni tretman pojedinih vrsta rashoda koji je razlikuje od računovodstvenih načela za njihovo priznavanje, to su u poreznom izvještaju (poreznoj bilanci) predviđene čak 44 stavke za usklađivanje rashoda koji se u poreznoj bilanci ne priznaju ili se priznaju u iznosima koji se razlikuju od iznosa iskazanih u bilanci uspjeha.

Razlike između rashoda priznatih u poreznoj bilanci i iznosa rashoda iskazanih u bilanci uspjeha mogu se klasificirati u dvije temeljne skupine, a to su: stalne razlike i privremene razlike.

Stalne razlike pojavljuju se kod rashoda koji se u godini nastanka priznaju u financijskim izvještajima, ali se ne priznaju ili se samo djelomično priznaju u poreznoj bilanci. Stalne razlike se uvijek odnose na isto obračunsko razdoblje u poreznom izvještaju i u financijskim izvještajima, zbog čega porez temeljen na tim razlikama pripada upravo tom razdoblju. Porezno dopušteni iznosi stalnih razlika katkad su utvrđeni nekim drugim poreznim propisom koji regulira tu vrstu isplata ili su utvrđeni u samom zakonu o porezu na dobit na način da je zakonom reguliran iznos porezno priznatog rashoda po toj osnovi.

Stalne razlike kod rashoda uvijek uvećavaju poreznu osnovicu poreza na dobit. Uvećanje porezne osnovice za 70% troškova reprezentacije, te za iznose koji premašuju 3% troškova sponzorstva i 3% troškova za donacije dane pravnim osobama koje nisu obveznici poreza na dobit i fizičkim osobama koje nemaju oporezivih prihoda primjeri su djelomično porezno nepriznatih rashoda.

Među 100% nepriznatim rashodima izdvajamo sljedeće:

- zatezna kamata i troškovi postupka prinudne naplate,

- sudski troškovi vezano za sporove oko javnih prihoda,
- porez po odbitku obračunan i plaćen na vlastiti teret,
- rashodi koji se ne mogu povezati s ostvarivanjem dobiti ili načelom poslovne pažnje dobrog gospodarstvenika,
- zatezna kamata, penali i ugovorne kazne između povezanih osoba,
- amortizacija koja je obračunana na imovinu koja se ne amortizira i amortizacija goodwilla koji je nastao kod statusnih promjena,

Privremene razlike kod rashoda nastaju zbog toga što se razdoblje u kojemu su neke stavke rashoda uključene u oporezivu dobit (porezni gubitak) ne podudara s razdobljem u kojemu su one uključene u obračun računovodstvene dobiti (gubitka). Privremene razlike nastaju u jednom ili više razdoblja, a ukidaju se u jednom ili više sljedećih razdoblja.

U Federaciji BiH, privremene razlike mogu nastati kod rashoda amortizacije, rezerviranja, vrijednosnog usklađenja potraživanja i zaliha, te umanjena vrijednosti stalnih sredstava. Pritom se, u razdobljima nastanka privremenih razlika, u poreznoj bilanci mogu pojaviti kao stavke uvećanja (odbitne privremene razlike) ili umanjena (oporezive privremene razlike) porezne osnovice. U razdobljima ukidanja privremene razlike imaju suprotan učinak na poreznu osnovicu.

Stavke uvećanja porezne osnovice u poreznoj bilanci pojavljuju se kao:

- rashodi (nerealizirani gubici) nastali po osnovi usklađivanja vrijednosti zaliha s njihovom neto ostvarivom vrijednosti (prema MRS 2),
- rashodi rezerviranja priznati u računovodstvu (prema MRS 37) koji se ne priznaju (ili djelomično priznaju) za porezne svrhe u godini rezerviranja,
- rashodi (nerealizirani gubici) po osnovi ispravaka vrijednosti i/ili otpisa potraživanja za koje nisu ispunjeni uvjeti za priznavanje u porezne svrhe,
- amortizacija koja je u ranijem razdoblju već bila iskorištena u porezne svrhe,
- rashodi (nerealizirani gubici) po osnovi umanjena vrijednosti dugotrajne imovine.

Stavke umanjena porezne osnovice u poreznoj bilanci su:

- rashodi na ime usklađivanja zaliha iz ranijeg razdoblja koji su bili porezno nepriznati rashodi,
- rezerviranja za rizike i obveze koja su u ranijem razdoblju bila porezno nepriznata rashod,
- ispravci vrijednosti i otpisi potraživanja koji su u ranijem razdoblju bili porezno nepriznati rashodi,
- rashodi na ime umanjena vrijednosti dugotrajne imovine koji su u ranijem razdoblju bili porezno nepriznati rashodi,
- amortizacija koja su u ranijem razdoblju već bila iskorištena u porezne svrhe.

3.3. Usklađivanje prihoda

Prema odredbi iz članka 8. Zakona o porezu na dobit prihodi koji se uključuju u poreznu bilancu za potrebe utvrđivanja porezne osnovice jesu prihodi koji su u poslovnim knjigama i bilanci uspjeha iskazani sukladno računovodstvenim propisima i MSFI. Stoga se u dijelu porezne bilance «usklađivanje poreznih stavki» pojavljuje ograničeni broj (6) stavki usklađivanja prihoda koje umanjuju ili uvećavaju poreznu osnovicu.

Među prihodima za koje se umanjuje porezna osnovica u poreznoj bilanci prvorangirani su prihodi od ulaganja koji su ostvareni po osnovi učešća u kapitalu – dividenda ili drugi način raspodjele dobiti, a koji sukladno članku 21. zakona o porezu na dobit ne ulaze u poreznu osnovicu. Na ovoj stavci iskazuje se iznos u računovodstvu priznatih prihoda (bilo po metodi troška, metodi fer vrijednosti ili metodi udjela) koji su već bili uključeni u poreznu osnovicu u poreznoj bilanci (rezidenta FBiH – obveznika poreza na dobit) isplatitelja dividendi ili udjela u dobiti.

Druge stavke «usklađivanja prihoda» odnose se na:

- umanjenje porezne osnovice za prihode od naplate potraživanja koja su ranije bila iskazana kao porezno nepriznat rashod i prihode po osnovi ukidanja rezerviranja koji su ranije bili iskazani kao porezno priznat rashod, te
- uvećanje porezne osnovice po osnovi otpisa potraživanja koja su bila iskazana kao porezno priznati rashod a za koja vjerovnik povukao tužbu ili prijedlog za izvršenje ili prijavu u stečajnu ili likvidacijsku masu, prihoda po osnovi ukidanja rezerviranja koji su bili iskazani kao porezno priznat rashod i nisu uključeni u financijski rezultat u bilanci uspjeha, te neiskazanih prihoda koji su trebali biti iskazani u skladu s propisima o oporezivanju dobiti.

3.4. Kapitalni dobiti i kapitalni gubici

U Zakonu o porezu na dobit kao kapitalni dobiti, koji uvećavaju poreznu osnovicu poreza na dobit, definirani su iznosi koji «direktno uvećavaju akumuliranu ili tekuću dobit u bilanci stanja u skladu s računovodstvenim propisima». Analogno, kapitalni gubici, koji umanjuju poreznu osnovicu poreza na dobit, su definirani su kao iznosi koji «direktno umanjuju akumuliranu ili tekuću dobit u bilanci stanja ...». Pored toga, kapitalnim dobitima koji uvećavaju poreznu osnovicu smatraju se i «dobit iz transakcija prodaje, otuđenja ili na drugi način prijenosa imovine, pod uvjetom da ta dobit nije uključena u bilancu uspjeha». U praksi gospodarskih društava u Federaciji BiH kapitalni dobiti i/ili kapitalni gubici koji uvećavaju ili umanjuju poreznu osnovicu poreza na dobit najčešće se pojavljuju kod:

- otuđenja ili povlačenja iz upotrebe revalorizirane dugotrajne (ne)materijalne imovine (v. MRS 16 i MRS 38),
- značajnih učinaka promjena računovodstvenih politika i ispravaka pogrešaka iz ranijih godina (v. MRS 8)

- statusnih promjena, te
- podnošenja izmijenjene porezne prijave (i porezne bilance) – u kojoj je utvrđena porezna obveza u nižem iznosu

3.5. Transferne cijene

Transferna cijena je cijena nastala u vezi s transakcijama sredstvima ili stvaranjem obveza među povezanim osobama. Transferne cijene predstavljaju cijene kojima se vrednuju transakcije u financijskim izvještajima između povezanih osoba, na način koji nije dosljedan primjeni načela «izvan dohvata ruke». Vrijednost transakcija između povezanih osoba ne bi trebala odstupati od tržišne vrijednosti koja se odražava kroz transakcije između nepovezanih osoba. Ako odstupa od tržišne vrijednosti u pitanju je transferna cijena (Pravilnik o transfernim cijenama, članak 4.)

Prema odredbi iz članka 44. stavak (1) Zakona o porezu na dobit, porezni obveznik koji sudjeluje u transakciji s povezanom osobom mora utvrditi svoju oporezivu dobit na način koji je u skladu s načelom «izvan dohvata ruke». Načelo «izvan dohvata ruke» je način utvrđivanja transferne cijene koji nalaže se da se one formiraju na isti način kao da se poslovni odnosi odvijaju između međusobno nepovezanih osoba.

Zakon o porezu na dobit preferira tri metode utvrđivanja transfernih cijena i to: metodu usporedivih nekontroliranih cijena, metodu cijene koštanja uvećane za uobičajenu zaradu ili metodu preprodajne cijene. Za slučajeve kada niti jedna od ove tri metode nije primjenjiva, dopušta se primjena alternativnih metoda (metoda podjele dobiti, metoda transakcijske neto-marže ili neka druga metoda).

Porezni obveznik koji učestvuje u transakcijama s povezanim osobama dužan je u trenutku podnošenja svoje porezne prijave imati dokumentaciju o transfernim cijenama koja sadrži dovoljno informacija i analizu da se potvrdi da su uvjeti njegovih transakcija sa povezanim licima u skladu sa principom van dohvata ruke (članak 46. stavak (1) Zakona o porezu na dobit).

Ako u poreznom razdoblju ukupni iznos transakcija poreznog obveznika s povezanim osobama prelazi iznos od 500.000 KM, porezni obveznik, uz poreznu prijavu, ima obvezu Poreznoj upravi podnijeti poseban pregled tih transakcija.

U svrhu detaljnijeg reguliranja problematike transfernih cijena donesen je poseban Pravilnik o transfernim cijenama («Sl. novine FBiH», br. 67/2016).

Porezna bilanca sadrži dvije stavke uvećanja porezne osnovice po osnovi transfernih cijena: «razlika između tržišnih (viših) i vrijednosti stvarnih transakcija s povezanim osobama, za prihode i «razlika između tržišnih (nižih) i vrijednosti stvarnih transakcija s povezanim osobama, za rashode». Ako su povezane osobe rezidenti Federacije BiH i nisu iskazale umanjenje porezne osnovice po osnovi poreznih poticaja i poreznog gubitka, mogu ukloniti učinak dvostrukog oporezivanja

transfernih cijena, uz prilaganje «godišnje prijava za uklanjanje dvostrukog oporezivanja transfernih cijena».

3.6. Porezni gubici

Porezni gubitak je iznos za koji su u računovodstvu iskazani rashodi korigirani prema poreznim propisima veći od prihoda iskazanih u računovodstvu korigiranih sukladno poreznim propisima. Zakon o porezu na dobit u FBiH predviđa mogućnost da se porezni gubitak, iskazan u poreznoj bilanci, može prenijeti i koristiti za umanjjenje porezne osnovice (oporezive dobiti) u budućim razdobljima, ali ne dulje od pet godina. No, porezni gubitak nije moguće koristiti istodobno s korištenjem poreznih poticaja po osnovi (re)investiranja dijela dobiti.

Rezidentni porezni obveznik ne može umanjiti poreznu osnovicu ni po osnovi poreznog gubitka koji je iskazala njegova poslovna jedinica u inozemstvu, odnosno podružnica u Republici Srpskoj i/ili Brčko Distriktu. Kod statusnih promjena, porezni obveznik – pravni slijednik ne može koristiti porezni gubitak po poreznog obveznika koji je spojen ili mu pripojen. Uz godišnju prijavu poreza na dobit, porezni obveznik koji je koristio porezni gubitak za umanjjenje porezne osnovice ima obvezu podnošenja pregleda nastalih, iskorištenih i neiskorištenih poreznih gubitaka.

3.7. Porezni poticaji

Za obveznike koji se bave proizvodnom djelatnošću zakon o porezu na dobit predviđa mogućnost poreznog poticaja po osnovi ulaganja u proizvodnu opremu ili po osnovi ulaganja u stalna sredstva proizvodne djelatnosti, ali uz značajna ograničenja i uvjete koje pritom porezni obveznici moraju ispuniti.

Poreznom obvezniku koji izvrši investiranje iz vlastitih sredstava u proizvodnu opremu u vrijednosti više od 50% ostvarene dobiti prije oporezivanja tekućeg poreznog razdoblja, umanjuje se obveza obračunanog poreza na dobit za 30% iznosa u godini investiranja, pod uvjetom da je proizvodna oprema kupljena i stavljena u upotrebu u godini za koju se traži umanjjenje porezne obveze.

Poreznom obvezniku koji u razdoblju od pet uzastopnih godina izvrši investiranje iz vlastitih sredstava, u ukupnom iznosu 20 milijuna KM, s tim da u prvoj godini investira 4 milijuna KM, umanjuje se obveza obračunanog poreza na dobit za 50% iznosa u godinama investiranja. Pritom, pod investiranjem se podrazumijeva ulaganje u stalna sredstva i to: nekretnine, postrojenja i opremu, uz iznimku stambenih jedinica i putničkih automobila, koja će porezni obveznik koristiti u svrhu obavljanja proizvodne djelatnosti.

Za sve rezidentne porezne obveznike, uz određene uvjete, predviđena je mogućnost umanjjenje porezne obveze na temelju novog zapošljavanja.

Porezni obveznik ima pravo na «porezno priznati rashod u visini dvostrukog iznosa bruto plaće isplaćene novoprimiteljnim zaposlenicima» ako je s novoprimiteljnim

zaposlenikom sklopio ugovor o radu za razdoblje od najmanje 12 mjeseci, pod uvjetom da taj zaposlenik nije u prethodnih pet godina bio zaposlen kod poreznog obveznika ili povezane mu osobe. Ovaj porezni poticaj ne može se koristiti ako porezni obveznik koristi povlastice ili subvencije za zapošljavanje po osnovi drugih propisa.

3.8. Porezni kredit

U svrhu izbjegavanja dvostrukog oporezivanja, poreznim obveznicima koji imaju registrirane poslovne jedinice u inozemstvu i/ili podružnice u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu i/ili usluge u inozemstvu pružaju povremeno omogućeno je korištenje poreznog kredita, tj. umanjenja porezne obveze za porez (ili dio poreza) plaćen izvan teritorija Federacije BiH. U slučajevima kada je stopa poreza na dobit u zemlji gdje porezni obveznik ima poslovnu jedinicu veća nego u Federaciji BiH, porezni obveznik nema mogućnost umanjenja porezne obveze za cjelokupni iznos poreza koja je njegova poslovna jedinica platila u inozemstvu, već poreznu obvezu može umanjiti samo po stopi koja vrijedi u Federaciji BiH (10%).

Važno je istaknuti kako se porezni kredit može koristiti samo kod utvrđivanja porezne obveze za obračunsko razdoblje u kojem je plaćen, te se ne može prenositi u sljedeće obračunsko razdoblje. To praktično znači da ako iznos poreznog kredita na koji ima pravo premašuje iznos obračunanog poreza (prije umanjenja za porezni kredit), ili ako je iskazan porezni gubitak, porezni obveznik neće biti u prilici iskoristiti dio poreznog kredita (ili porezni kredit uopće neće iskoristiti).

3.9. Porez po odbitku

Prema odredbama iz članka 38. Zakona o porezu na dobit, porez po odbitku obračunava se na prihod koji je ostvario nerezident obavljanjem povremene djelatnosti na teritoriju Federacije, osim prihoda koji se može pripisati poslovnoj jedinici nerezidenta u Federaciji. Porez po odbitku obračunava se na osnovi isplate ili na drugi način izmirene:

- dividende, odnosno raspodjela iz dobiti,
- kamate ili njenog funkcionalnog ekvivalenta po financijskim instrumentima aranžmanima,
- naknada za autorska prava i druga prava intelektualnog vlasništva,
- naknada za upravljačke, tehničke i obrazovne usluge (uključujući naknade za usluge istraživanja tržišta, poreznog savjetovanja, revizorske usluge i konzalting usluge),
- naknada za zakup na osnovu iznajmljivanja pokretne i nepokretne imovine,
- naknada za zabavne i sportske događaje,
- premija osiguranja za osiguranje ili reosiguranje od rizika u Federaciji,
- naknada za telekomunikacijske usluge,
- ostale naknade za usluge, ali samo za nerezidente iz država sa kojima nema potpisan ugovor o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja.

Zakon nalaže da porez po odbitku u ime nerezidenta obračunava i obustavlja isplatelj – rezident Federacije prilikom isplate ili na drugi način podmirenja obveza prema nerezidentu. Stopa poreza po odbitku je 10%, s izuzetkom stope od 5% za dividende.

Međutim, kako su međunarodni ugovori o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja pravno iznad nacionalnih zakona, utvrđivanje postoji li (ili ne postoji) obveza obustave dijela prihoda rezidenta po osnovi poreza po odbitku u praksi je često vrlo složeno pitanje.

4. KRATKA RASPRAVA O PRIMJENI PROPISA O POREZU NA DOBIT U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Važeći zakon o porezu na dobit, o primjerenosti čijih pojedinih odredaba se može raspravljati, ipak je donio određeni pozitivan iskorak u smislu jasnijeg definiranja oporezivanja dobiti pravnih osoba. U prijelaznim odredbama Zakona o porezu na dobit navedeno je kako će se Pravilnikom o primjeni zakona o porezu na dobit, koji donosi federalni ministar financija, propisati: utvrđivanje porezne osnove, procedure utvrđivanja i naplate poreza, procedure za ostvarivanje prava na porezne poticaje, oblik, sadržaj, načine i rokove dostavljanja obrazaca poreznih prijava i druga pitanja od značaja za primjenu ovog zakona. Pored toga, u više zakonskih odredaba navedeno je kako će sastavni dio Pravilnika biti i obrasci porezne prijave, porezne bilance i drugi obrasci.

Međutim, dojam je kako su skoro sve zakonske odredbe klasificirane kao «pitanja od značaja za primjenu ovog zakona», te je donesen (i više puta dopunjavao) Pravilnik o primjeni zakona o poreza na dobit («Službene novine FBiH», br. 88/2016, 11/2017, 96/2017, 94/2019, 87/2020 i 33/2022) koji je dvostruko većeg obima (bez obrazaca) od samog zakona. No, veći problem od njegova obima je činjenica da pojedine odredbe Pravilnika nisu u duhu zakonskih odredaba. Kada se tome dodaju određeni «problematični» stavovi Federalnog ministarstva financija i Porezne uprave, s pravom se može postaviti pitanje: što ima veći značaj u primjeni propisa o oporezivanju dobiti: zakon, pravilnici ili stavovi. U tom kontekstu, u nastavku je raspravljen samo dio od u praksi «dvojbjenih» pitanja.

4.1. Rashodi koji se ne mogu povezati s ostvarenom dobiti ili načelom pažnje dobrog gospodarstvenika

Među porezno nepriznatim rashodima u članku 9. Zakona o porezu na dobit pobrojani su i «rashodi koji se ne mogu povezati s ostvarenom dobiti ili načelom pažnje dobrog gospodarstvenika», ali nije navedeno što pripada u tu kategoriju rashoda. Stoga je su «svrha ostvarivanja dobiti» i načelo pažnje dobrog gospodarstvenika «pojašnjeni» u članku 19. Pravilnika o primjeni zakona o porezu na dobit. S navodima da rashodi koji služe privatne svrhe vlasnika ili zaposlenika i

rashodi koji su evidentirani temeljem plaćanja za druge osobe nisu porezno priznati rashodi koji se ne mogu povezati s prihodima, možemo se složiti. Međutim, problematični su navodi sadržani u stavcima (3) i (5) članka 19. Pravilnika, kojima se ugovaranje poslova koji za posljedicu imaju rashode koji su veći od prihoda, porezno priznatima smatraju samo rashodi u visini realiziranog prihoda, jer se smatraju «damping» cijenom, koja je definirane kao «cijena koja je manja od cijene koštanja».

Posljedica opisanog «pojašnjenja svrhe ostvarivanja dobiti» je osporavanje, od strane poreznih inspektora, poreznog priznavanja rashoda (troškova za prodano) u slučajevima ne samo sezonskog sniženja cijena robe, već i dosljedne primjene odredbe MRS-a 2 prema kojoj se zalihe trebaju iskazati po neto prodajnoj cijeni kad god je na ona niža od nabavne cijene ili cijene koštanja.

Da su spomenute odredbe Pravilnika «promašene», sugerira i definicija po kojoj je damping plasiranje proizvoda na tržište po pre niskim cijenama (koje ne pokrivaju ni troškove proizvodnje). To se radi tako da država izdaje državnu pomoć za proizvodnju ili prekomjernom proizvodnjom tvrtki koje se onda svojih proizvodnih zaliha rješavaju plasmanom po sniženim cijenama na stranim tržištima. (www.europarl.europa.eu/hr)

4.2. Amortizacija porezno (ne)priznat rashod

Propisi o oporezivanju dobiti koji su se primjenjivali u razdoblju 1998.-2015. godine propisivali su «maksimalno dopuštene» stope amortizacije na dugotrajnu imovinu, To je značilo da su se iznosi amortizacije obračunane u računovodstvu po stopama nižim od «maksimalnih» priznavale i za porezne svrhe, te nije bilo nužno iskazivanje privremenih razlika, osim u slučaju kad su porezni obveznici vršili obračun amortizacije po različitim stopama za računovodstvene i za porezne svrhe.

U Zakonu o porezu na dobit, koji se primjenjuje od 1.1.2016. godine, propisane su stope amortizacije za pojedine vrste dugotrajne imovine. Iako se u stavku (1) članka 42. Pravilnika o primjeni zakona o porezu na dobit zakonom propisane stope amortizacije ponovno nazivaju «maksimalnim», odredbom iz stavka (6) istog članka Pravilnika «ne dozvoljava se prijenos privremenih razlika». Ta je odredba potkrijepljena i stavom Federalnog ministarstva financija prema kojemu se stope amortizacije propisane zakonom smatraju «fiksni», što znači da slučaju obračuna amortizacije u računovodstvu po nižim (realnim) stopama od porezno propisanih nastaju oporezive privremene razlike, koje se ukidaju u obračunskim razdobljima kad se sredstvo amortizira za porezne svrhe.

Pitanje koje se svakako može postaviti je: Što je razlog za promjene pristupa poreznog tretmana rashoda amortizacije od strane federalnog ministarstva financija? Međutim, praktični je problem što značajan broj poreznih obveznika nije prepoznao (ili nije želio prepoznati) «novi pristup» u poreznom tretmanu amortizacije. U tim

slučajevima, posljedica dosljedne primjene odredaba iz članka 42. Pravilnika o primjeni zakona o porezu na dobit može biti da dio rashoda amortizacije iskazanih u bilanci uspjeha ne bude porezno priznat za porezne svrhe.

4.3. Dodatni «dokazi» za ostvarenje (zakonskog) prava na porezno priznavanje rashoda ili umanjnje porezne osnovice

U određenim slučajevima odredbama Pravilnika o primjeni zakona o porezu na dobit nametnute su obveze dodatnih dokaza o ispunjavanju uvjeta za umanjnje porezne osnovice, a time i obveze poreza na dobit. Ovu tvrdnju potkrjepljujemo sa dva primjera.

Prvi se odnosi na porezno priznavanje rashoda po osnovi ispravka vrijednosti potraživanja. Naime, prema odredbama članka 17. Zakonu o porezu na dobit porezno se priznaju rashodi u računovodstvu iskazani po osnovi ispravka vrijednosti i/ili otpisa potraživanja pod uvjetima: (a) da potraživanja nisu naplaćena u roku 12 mjeseci od datuma dospelja naplate (osim iznosa koji se dužniku istodobno duguje) ili (b) da su potraživanja utužena ili da je pokrenut izvršni postupak ili da su potraživanja prijavljena u likvidacijskom ili stečajnom postupku nad dužnikom. Međutim, u članku 38. Pravilnika o primjeni zakona o porezu na dobit, kao dodatni uvjet za porezno priznavanje rashoda po osnovi ispravka vrijednosti i/ili otpisa potraživanja navodi se «posjedovanje usuglašenog stanja dugovanja i potraživanja (Izvod otvorenih stavki: IOS) s dužnikom».

Drugi primjer odnosi se na pravo korištenja poreznih poticaja za (re)investiranje dobiti. Naime, uz člankom 36. Zakona o porezu na dobit propisane uvjete za ostvarenje poreznog poticaja po osnovi ulaganja u proizvodnu opremu ili po osnovi ulaganja u stalna sredstva proizvodne djelatnosti, u članku 88. Pravilnika o primjeni zakona o porezu na dobit navodi se i dodatni uvjet da se «kupnja iz vlastitih sredstava utvrđuje na temelju Izvještaja o novčanim tokovima ... na način da je $NPA \geq NIA + NFA$ », tj. da je (u Izvještaju o novčanim tokovima) iskazan veći ili (barem) jednak neto novčani tok od poslovnih aktivnosti od zbroja neto novčanog toka od investicijskih aktivnosti i neto novčanog toka od financijskih aktivnosti. Obzirom da pravne osobe koje su klasificirane kao mikro i male nemaju zakonsku obvezu sastavljanja Izvještaja o novčanim tokovima upitno je kako će ispuniti ovaj (dodatni) zahtjev koji se traži Pravilnikom.

4.4. Porezni tretman manjkova na teret odgovorne osobe

Iako porezni tretman manjkova nije eksplicitno reguliran Zakonom o porezu na dobit, u članku 28. Pravilnika o primjeni zakona o porezu na dobit manjkovi (osim manjkova nastalih uslijed više sile) podvode se pod «rashode koji se ne mogu povezati s ostvarivanjem dobiti ili se ne mogu povezati s načelom poslovanja pažnjom dobrog gospodarstvenika». Pritom se navodi i da «manjkovi zaliha koji nastaju kao posljedica ljudskog faktora, odnosno za koje se treba teretiti odgovorna

osoba, predstavljaju porezno nepriznat rashod». Ova «nespretna» formulacija u praksi često dovodi do pogrešnog pristupa u poreznom tretmanu manjkova. Naime, citirana odredba može se odnositi samo na manjkove koji su priznati na teret rashoda poreznog obveznika i koji neće biti (a trebali su biti) nadoknađeni od odgovorne osobe. U slučaju kad porezni obveznik prizna potraživanje od odgovorne osobe, prihod po osnovi manjkova i obvezu za PDV, te kod razduženja zaliha istodobno prizna i rashod (u visini prihoda) taj iznos ne može biti porezno nepriznat rashod. No, obzirom da pojedini porezni inspektori nisu takvog mišljenja, kod opisanog slučaja praktičnije je knjigovodstveni stav «skratiti», tj. izvršiti knjiženje bez priznavanja prihoda i rashoda.

4.5. Posjedovanje «studije o transfernim cijenama»

U svrhu dokazivanja (ne)postojanja obveze uvećanja porezne osnovice po osnovi transfernih cijena, odredbama Pravilnika o transfernim cijenama od poreznih obveznika koji sudjeluju u transakcijama s povezanim osobama (čak i ako primjenjuju načelo «izvan dohvata ruke») zahtijeva se da posjeduju evidencije, dokumente i izvještaje (tzv. TP dokumentaciju) kao dokaze da je cijena u tim transakcijama utvrđena po načelu «izvan dohvata ruke». Pritom, ni u jednoj odredbi Pravilnika se ne navodi da u tu svrhu porezni obveznici trebaju imati dokument pod nazivom «studija o transfernim cijenama». Međutim, u internim uputama koje je Porezna uprava kao «obvezujući dokument» izradila za porezne inspektore, navodi se kako u kontroli poreznih obveznika koji posluju s povezanim osobama trebaju utvrditi «posjeduje li porezni obveznik studiju o transfernim cijenama» i ako je ima je li «adekvatno i pravilno sačinjena», te da «ako porezni obveznik ne posjeduje studiju o transfernim cijena, isto podliježe prekršajnim sankcijama».

4.6. Postupanja u poreznom nadzoru

Prema odredbi iz članka 73. Zakona o Poreznoj upravi Federacije BiH («Službene novine FBiH», br. 33/2002, 28/2004, 57/2009, 40/2010, 29/2011, 27/2012, 7/2013, 71/2014, 91/2015 i 44/2022), razrez poreza na dobit može se izvršiti «u roku od pet (5) godina nakon što je porezna prijava za taj porez podnesena ili nakon isteka zakonskog roka za podnošenje porezne prijave, računajući od dana koji je kasnije nastupio». Praktično to znači da porezni obveznici trebaju ne samo dosljedno primjenjivati odredbe Zakona o porezu na dobit i Pravilnika o njegovoj primjeni (čije su pojedine odredbe nisu utemeljene na zakonskim odredbama), nego i prejudicirati stavove Porezne uprave i postupanja poreznih inspektora puno ranije nego su ti stavovi i upute za postupanja u poreznom nadzoru službeno ili interno objavljeni.

Kad je u poreznom nadzoru utvrđena nepravilnost (najčešće uslijed neizvršene korekcije porezne osnovice za porezno nepriznate rashode) u praksi se događa da porezni inspektori nalože plaćanje porezne obveze po svakoj stavci porezne bilance koja nije bila uvećana (bez obzira je li porezni obveznik bio iskazao poreznu

osnovicu ili nije), što je pogrešan pristup. Pravilan pristup je sastavljanje korigirane porezne bilance i prijave poreza na dobit na temelju koje će (eventualno) biti iskazana porezna obveza u većem iznosu od iznosa koji je porezni obveznik ranije prijavio.

Kao posebnu nelogičnost valja istaknuti činjenicu da se Porezna uprava mjeri učinkovitost poreznog nadzora prema obračunanom (a ne naplaćenom) «naknadno utvrđenom porezu na dobit».

Navedene i druge činjenice u praksi rezultiraju nebrojenim žalbama na rješenja Porezne uprave (koje u pravilu bivaju odbijene), te u konačnici i u sudskim tužbama.

5. ZAKLJUČAK

Premda su zakonske odredbe, uz stanovite iznimke, korektno napisane, primjena propisa o porezu na dobit u Federaciji BiH već godinama nailazi na poteškoće. Mišljenja smo kako je glavni razlog za to pokušaj da se provedbenim propisima (kao i «stavovima») nametnu određena rješenja koja nisu (ili barem nisu jasno) utemeljena na zakonu. Posljedica je takvog restriktivnog pristupa značajan broj (od strane poreznih obveznika) osporavanih rješenja o dodatnim poreznim obvezama, koje nerijetko rezultiraju i sudskim sporovima.

Kako bi se poboljšalo razumijevanje na relaciji Porezna uprava – porezni obveznik, potrebno je da odredbe budućeg (novog ili izmijenjenog) zakona o porezu na dobit budu nedvosmislene, te da se provedbeni propisi (pravilnici) rade u svrhu primjene zakonskih odredaba a ne da se u njima «propisuju» dodatne obveze koje potencijalno mogu dovesti do pogoršanja poreznog položaja obveznika poreza na dobit.

Također, bilo bi korisno da se interni dokumenti (upute, instrukcije, stavovi), koje porezna vlast sačinjava za svoje zaposlenike, zamijene s «knjigom poreznih postupanja» koja bi bila dostupna i poreznim obveznicima, što bi zasigurno rezultiralo boljom naplatom poreza na dobit po poreznim prijavama, odnosno smanjenjem broja žalbi i tužbi na «rješenja» poreznih vlasti.

LITERATURA

1. Bošnjak Ž., Gabrić D., Mišić A., Dujmović S., Perić M. (2021), Porez na dobit u FBiH i godišnje porezne prijave za poslovnu 2021. godinu, Fircon d.o.o. Mostar, Mostar
2. 2023 Corporate Income Tax Rates in Europe, <https://taxfoundation.org/corporate-tax-rates-europe-2023/> (14.2.2023.)
3. Damping: definicija i posljedice, www.europarl.europa.eu/hr
4. Konsolidirani pregledi ostvarenih javnih prihoda za 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu, Federalno ministarstvo financija, <http://fmf.gov.ba>

5. Zakon o Poreznoj upravi Federacije BiH («Službene novine FBiH», br. 33/2002, 28/2004, 57/2009, 40/2010, 29/2011, 27/2012, 7/2013, 71/2014, 91/2015 i 44/2022)
6. Zakon o porezu na dobit («Službene novine FBiH», br. 15/2016 i 15/2020)
7. Pravilnik o primjeni zakona o porezu na dobit («Službene novine FBiH», br. 88/2016, 11/2017, 96/2017, 94/2019, 87/2020 i 33/2022)
8. Pravilnik o transfernim cijenama («Službene novine FBiH», broj 67/2016)

doc. dr. sc. Ante Džidić

Uprava za neizravno oporezivanje, Mostar, BiH

ante.dzidic@uino.gov.ba

Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, BiH

ante.dzidic@ef.sum.ba

METODE PROCJENE POREZNE OSNOVICE U OBLASTI POREZA NA DODANU VRIJEDNOST

Sažetak

Porezna revizija podrazumijeva pregled poslovnih knjiga poreznih obveznika s ciljem provjere ispravnosti iskazane porezne obveze. Reviziju i kontrolu poreznih obveznika provode porezni organi korištenjem izravnih, ali i posrednih dokaza u obliku procjene porezne osnovice. U ovom radu je analizirana primjena indirektnih metoda procjene porezne osnovice u oblasti poreza na dodanu vrijednost u Bosni i Hercegovini. Cilj rada je izložiti metode koje se pretežito koriste u poreznom nadzoru, analizirati važeće propise koji određuju minimalne uvjete za primjenu ovih metoda te detektirati tekuće probleme u primjeni instituta procjene s ciljem prepoznavanja kritičnih elemenata koje zahtijevaju sustavna poboljšanja.

Ključne riječi: *metode procjene porezne osnovice, indirektno metode, problemi procjene*

1. UVOD

Porezna revizija ima ključnu ulogu u otkrivanju neusklađenosti prijavljenih poreznih obveza sa zakonskom regulativom. Provjera ispravnosti poreznih prijava od strane poreznih organa temelji se na direktnim (izravnim) i/ili indirektnim (neizravnim) dokazima. Izravni dokazi dokazuju činjenicu bez pozivanja na druge potkrepljujuće dokaze. Nasuprot tomu, pod indirektnim ili posrednim dokazima podrazumijevaju se zaključci izvedeni logičkim povezivanjem utvrđenih činjenica, odnosno dokaza koji bi trebali podržavati logiku izvedenog zaključka. U domaćoj poreznoj regulativi ovlaštenje za primjenu posrednih dokaza propisano je člankom 67. Zakona o poreznoj upravi FBiH, člankom 27. Zakona o poreznom postupku RS i člankom 71. Zakona o postupku neizravnog oporezivanja. Općenito, porezni organi se upuštaju u procjenu porezne osnovice korištenjem indirektnih metoda procjene ako porezni obveznik:

1. ne predoči poslovne knjige evidencije koje je dužan voditi,
2. ne izdaje propisane račune ili ne vodi poslovne knjige točno, potpuno i ažurno,

3. podatke za oporezivanje ne može dokazati vjerodostojnom dokumentacijom,
4. ne pristaje sudjelovati u postupku kontrole ili onemogućiti postupak poreznog nadzora.

Indirektne metode procjene porezne osnovice, minimalni uvjeti i postupci za njihovu primjenu obično se detaljno propisuju kako bi porezni obveznici bili upoznati s metodologijom procjene njihove porezne obveze. Republika Srpska je Zakonom o poreznom postupku i Pravilnikom o uvjetima, postupku i načinu primjene indirektnih metoda utvrđivanja porezne osnovice definirala indirektne metode procjene i njihovu primjenu kod utvrđivanja porezne osnovice poreza na dohodak i poreza na dobit koji su pod ingerencijom entitetskih poreznih uprava. S druge strane, iako porezna regulativa u Federaciji BiH dopušta korištenje indicija u utvrđivanju točne porezne obveze, ne specificira indirektne metode procjene niti protokol njihove primjene. Kada je riječ o državnoj razini, odnosno kod primjene Zakona o porezu na dodanu vrijednost, primjena indirektnih metoda procjene predviđena je člankom 71. Zakona o postupku neizravnog oporezivanja, dok su uvjeti za primjenu ovih metoda definirani člankom 26. Pravilnika o kontroli i ograničenoj provjeri neizravnih poreza. U skladu s time, utvrđivanje porezne osnovice pomoću indirektnih metoda rekonstrukcije prihoda primjenjuje se samo u slučajevima odbijanja suradnje s poreznim organima i upitne vjerodostojnosti poslovnih knjiga i evidencija poreznog obveznika. Što se smatra vjerodostojnom dokumentacijom može se promatrati u smislu članka 11. Zakona o računovodstvu i reviziji u Federaciji Bosne i Hercegovine jer je člankom 56. Zakona o PDV-u propisano vođenje poslovnih knjiga u skladu s propisima o računovodstvu. Međutim, kada su u pitanju dopuštene metode procjene, minimalni uvjeti za primjenu instituta procjene i revizijski postupci neophodni za argumentaciju opravdane sumnje u vjerodostojnost poslovne dokumentacije, isti nisu precizno definirani u zakonskoj regulativi poreza na dodanu vrijednost, zbog čega je poreznim organima ostavljen širok diskrecijski prostor za primjenu instituta procjene porezne osnovice. No, u praksi se porezni organi uglavnom oslanjaju na verificirane revizijske metode i tehnike koje koriste brojne porezne administracije u svijetu (Biber, 2010).

1. izvori i uporabe sredstava
2. analizu bankovnih pologa i gotovinskih izdataka
3. analizu neto vrijednosti,
4. metoda bruto marže
5. input-output metoda

Navedene metode se dominantno koriste u provjeri ispravnosti osnovice poreza na dohodak i poreza na dobit, ali se u određenoj mjeri mogu primjenjivati i na druge vrste poreza. Cilj ovog rada je analiza mogućih metoda rekonstrukcije prihoda u oblasti poreza na dodanu vrijednost. Kada je riječ o prve tri metode, iscrpan pristup procjene porezne osnovice korištenjem ovih metoda zahtijevao bi, pored poslovnih računa, i uvid u privatne račune vlasnika poduzeća. Člankom 26. Pravilnika o

kontroli i ograničenoj provjeri neizravnih poreza propisana je dužnost ovlaštene osobe da prema potrebi, pribavi informaciju o priljevu i odljevu sredstava preko transakcijskih računa banaka, informacije o financijskim izvještajima od nadležnog entitetskog organa, organa Brčko distrikta BiH i druge relevantne informacije o kontroliranom obvezniku i o privatnoj imovini osoba povezanih s kontroliranim obveznikom. Međutim, postavlja se pitanje imaju li porezni organi pravo uvida u bankovne račune fizičkih osoba (vlasnika poduzeća) za koje nemaju nalog za kontrolu? Dalje, poteškoće u primjeni analize priljeva i odljeva novca u domaćoj poreznoj praksi stvara i činjenica da obveznici mogu potpisivati *pro forma* ugovore o zajmu te podizati i polagati prethodno podignuti novac. Naime, zakonom nije definirana obveza ovjere ugovora o zajmu kod javnog bilježnika kako bi se ugovor smatrao pravno valjanim. Time se otežava analiza oporezivih izvora jer se ugovori mogu naknadno datirati voljom ugovornih strana, što širi potencijalni opseg porezne revizije. Jedini način osporavanja valjanosti takvih dokumenata je diskreditacija vjerodostojnosti dokumentacije koja prati evidentiranje ovih transakcija. Primjerice operativne pogreške u datiranju izvornih dokumenata, opisu svrhe na bankovnim uplatnicama i datumima naloga za knjiženje ovih poslovnih promjena mogu biti validan argument u korist poreznih organa. Imajući u vidu navedene poteškoće, metode navedene pod rednim brojevima od 1 do 3 rijetko se koriste u postupcima poreznog nadzora u oblasti PDV-a. Stoga se porezni organi uglavnom oslanjaju na metodu bruto profitne marže i input-output metodu, ali i na modificiranu metodu bankovnih pologa i gotovinskih izdataka koja se primarno koristi kao pripremna radnja kojom se nastoje identificirati potencijalni signali nelogičnosti u poslovanju poreznog obveznika. Ilustracije metode bruto profitne marže, input-output metode i modificirane metode bankovnih pologa i gotovinskih izdataka prikazane su u nastavku rada.

2. UVJETI ZA PRIMJENU INSTITUTA PROCJENE

Kao što je prethodno istaknuto, institut procjene porezne osnovice primjenjuje se isključivo u slučaju upitne vjerodostojnosti poslovnih knjiga poreznog obveznika ili odbijanja suradnje s poreznim organima. Sud o upitnoj vjerodostojnosti poslovnih knjiga potrebno je iscrpno dokumentirati te obrazložiti revizijske procedure i analitičke postupke pomoću kojih se došlo do ovog zaključka. Argumentaciju u korist primjene instituta procjene nerijetko prati i dokumentiranje statističkih anomalija u podacima na temelju kojih je prijavljena porezna obveza. Naime, razvoj digitalne tehnologije omogućava analizu velikih količina podataka u kratkom roku bez značajnih troškova ako porezni organi u svojim organizacijskim jedinicama raspolažu kadrovima educiranim za podatkovnu analizu. Jedan od takvih primjera je i Benfordova analiza ili analiza znamenki. Naime, za većinu računovodstvenih podataka, a time i za podatke o prihodima, može se očekivati da slijede Benfordovu (lognormalnu) distribuciju i kao takvi su prikladni za analizu znamenki (Hill 1995, Durtsch i sur. 2004). To je karakteristično za podatke u kojima ne postoji dosljedna ljudska intervencija, kao što je to slučaj kod transakcija koje proizlaze iz kombinacija

brojeva poput umnoška cijena i količina. Primjerice, analiza znamenki na uzorku podataka o prihodima od prodaje u ljekarničkoj djelatnosti u Bosni i Hercegovini nije prikladna za analizu znamenki jer se značajan dio prihoda od prodaje odnosi na prodaju lijekova čija je cijena propisana programima refundacija od strane županijskih zavoda za zdravstvo. Osim toga, određeni skupovi podataka povezani s računovodstvom ipak nisu u skladu s Benfordovom distribucijom. Na primjer, dodijeljeni brojevi, kao što su brojevi čekova, brojevi narudžbenica ili brojevi, kao što su cijene proizvoda ili usluga ili podizanja novca na bankomatu, ne slijede Benfordov zakon (Nigrini i Mittermaier 1997). Prema tomu, sama neusklađenost znamenki kod računovodstvenih podataka ne znači nužno i manipulaciju podacima. Stoga je ključna korist analize znamenki identifikacija računa koji ne slijede lognormalnu distribuciju i koji zahtijevaju dodatnu provjeru poreznih organa. Ukoliko ne postoji razumno objašnjenje anomalije u računovodstvenim podacima za koje se očekuje da slijede Benfordovu distribuciju, onda se ista može koristiti samo kao dio skupa indicija koji bi dodatno argumentirao opravdanost korištenja indirektnih metoda rekonstrukcije porezne osnovice. Povrh Benfordove analize, statistike koje dovode u vezu dvije ili više logički povezanih stavki u financijskim izvještajima putem vremenskih serija također mogu biti korisne indicije u dokazivanju skrivenih prihoda, posebice ako se izvode u kombinaciji sa sadržajnom analizom koja narušava pretpostavku ekonomičnog poslovanja i načelo pažnje dobrog gospodarstvenika. Riječ je zapravo o otkrivanju ekstremnih vrijednosti (outliera) koji odstupaju od ostalih vrijednosti u uzorku. Identifikacija ekstremnih vrijednosti posebice je važna kod analize industrijskih standarda u analizi pomoću financijskih pokazatelja. U tu svrhu se u različitim poreznim jurisdikcijama vode javni registri profila djelatnosti iz kojih je vidljiv raspon marži i drugi financijski pokazatelji koji mogu poslužiti kao inicijalni indikator neusklađenosti financijskih pokazatelja obveznika i industrijskih standarda. Međutim, kao i u slučaju analize znamenki, izolirana usporedba financijskih pokazatelja s industrijskim standardima izuzetno je krhka osnova za donošenje suda o poreznoj evaziji. Stoga se ovi pokazatelji uglavnom koriste kao suplement koji dodatno narušava kredibilitet i vjerodostojnost poslovnih knjiga obveznika. Ukoliko se uz ovu analizu uredno dokumentiraju i propusti kod izdavanja računa u smislu prekinutog slijeda računa ili vremena izdavanja računa koji bi ukazivao na operativnu nelogičnost u poslovanju, povećava se razumno uvjerenje da je obveznik u određenoj mjeri skrivao oporezive izvore prihoda.

3. ANALIZA BANKOVNIH POLOGA I GOTOVINSKIH IZDATAKA

Općenito, analiza bankovnih pologa i gotovinskih izdataka uspoređuje ukupne primitke novca s prijavljenim bruto prihodom. Ukupni primici podrazumijevaju priljeve na poslovne i osobne račune, uključujući i investicijske i račune za trgovanje vrijednosnim papirima, ali i izdatke koji nisu podmireni putem bankovnog računa. Tako dobiveni iznos se korigira za prijenose između novčanih računa i neoporezive primitke, a potom uspoređuje s prijavljenim bruto prihodom. Ukoliko su ukupni

primici nakon korekcija veći od prijavljenog prihoda postavlja se „hipoteza“ o neprijavljenom prihodu. Obzirom da se ova metoda uglavnom oslanja na bankovne pologe ne preporučuje se za gotovinski intenzivne djelatnosti gdje postoji značajna mogućnost skrivanja gotovinskog prometa. Kao što je prethodno istaknuto, modifikacija ove metode može se primijeniti i kod analize ispravnosti prijavljenog poreza na dodanu vrijednost u smislu da ista upućuje na izvore novca koji zahtijevaju dodatnu provjeru. Ilustracija ove metode prikazana je u tablici 1.

Tablica 1. Ilustracija modificirane metode ukupnih pologa novca i gotovinskih izdataka

RB	Predznak	Naziv konta	2020	2021
1	+	Tekući promet žiro računa	1.900.000,00	1.879.000,00
2	+	Povećanje potraživanja od kupaca	55.000,00	73.000,00
3	+	Povećanje novca u blagajni	3.500,00	2.500,00
4	+	Troškovi i obveze podmireni u gotovini	0,00	0,00
5	-	Naplata drugih potraživanja u razdoblju	18.500,00	23.000,00
6	+	Korekcija za obračunska plaćanja	78.000,00	125.000,00
7	-	Korekcija za prijenos između računa i blagajne	145.000,00	121.000,00
8	-	Primljeni krediti, pozajmice i povećanje kapitala	150.000,00	102.000,00
9	=	Ukupan promet	1.723.000,00	1.833.500,00
10		Neoporezivi promet	30.000,00	13.000,00
11		Oporezivi promet	1.693.000,00	1.820.500,00
12		Oporeziva osnovica (11 / 1,17)	1.447.008,55	1.555.982,91
13		Prijavljena osnovica	1.427.350,00	1.542.150,00
14		Neprijavljeni prihod (12-13)	19.658,55	13.832,91

Napomene:

- U izračunu su korištene tipične transakcije u poslovnim knjigama poreznih obveznika. Iscrpna analiza uključuje i druga usklađivanja karakteristična za pojedinačnog poreznog obveznika.
- Ukoliko se utvrdi postojanje troškova i obveza plaćenih gotovinom (prijavljenom ili neprijavljenom) za taj iznos je potrebno uvećati ukupne pologe. Troškovi i obveze plaćene gotovinom mogu se utvrditi kao razlika

između tekućih odljeva sa žiro računa i zbroja podmirenih troškova i obveza putem žiro računa, korigiranih za povećanje obveza prema dobavljačima.

- Povećanje obveza prema dobavljačima je potrebno testirati provjerom IOS obrazaca kojima se usuglašavaju potraživanja i obveze. Naime, postoji mogućnost da obveznik evidentira obveze prema dobavljačima iako su iste podmirene u gotovini koja nije položena ili da prikazuje račune koji ne glase na poduzeće, a kod kojih je dopušten odbitak ulaznog poreza (fiskalni računi vrijednosti ispod 100,00 KM).
- Ako postoje eksterni izvori informacija o ostvarenim primicima gotovine neophodno je provjeriti je li gotovina položena na blagajnu i žiro račun. Primjerice, kod obveznika koji isporučuju robu putem brze pošte, pregledom potvrda o isplaćenom novcu potrebno je provjeriti jesu li svi novčani primici položeni na žiro račun ili blagajnu. Ako su novčani primici veći od položenog novca, potrebno je ukupne pologe uvećati za iznos utvrđene razlike.
- Ukoliko je u promatranom razdoblju zabilježen porezno nedopušten manjak dobara potrebno je poreznu osnovicu uvećati za vrijednost manjka.

Izvor: Izrada autora.

U analizi se polazi od ukupnih priljeva novca na žiro računu u određenom razdoblju. Ovaj se iznos uvećava za saldo tekućeg prometa na računima kupaca jer obveza poreza na dodanu vrijednost nastaje na obračunskoj osnovi. Ukupne priljeve novca na žiro račun potrebno je uvećati i za povećanje novca u blagajni ako obveznik u svom poslovanju dio isporuka dobara i/ili usluga naplaćuje u gotovini te za gotovinske izdatke koji nisu položeni na žiro račun. Tako dobiveni iznos uključuje sve oporezive prihode bez obzira jesu li potraživanja naplaćena, ali i sve primljene predujmove za isporuku dobara i/ili usluga. Dalje, ovaj iznos se korigira za sve vrste neoporezivih primitaka, prijenosa između računa i obračunskih plaćanja kako bi se utvrdila potencijalna porezna osnovica u promatranom razdoblju. Ukoliko analiza rezultira viškom priljeva (umanjenih za porez na dodanu vrijednost) nad oporezivim prihodima, a obveznik ne može dokazati kako je višak priljeva posljedica neoporezivog izvora, pristupa se obračunu dodatnog razreza poreza na dodanu vrijednost.

Metoda bruto profitne marže (Mark-up metoda)

Metoda bruto profitne marže temelji se na odnosu troškova prodane robe i udjela nabavne vrijednosti prodane robe u ukupnom prihodu od prodaje. Kvaliteta izračuna porezne osnovice korištenjem ove metode ovisi o točnosti primijenjenog udjela nabavne vrijednosti u ukupnom prihodu od prodaje. Udio nabavne vrijednosti u prihodu od prodaje se utvrđuje na temelju dostupne izvorne dokumentacije obveznika ili na temelju industrijskih standarda, ako postoje službeni registri takvih podataka. Naime, udio nabavne vrijednosti u prihodu od prodaje može se utvrditi usporedbom ulaznih i izlaznih faktura, odnosno analizom kalkulacija i ostvarenih prodajnih cijena poreznog obveznika. Ukoliko porezni organ može dokazati da porezni obveznik dosljedno primjenjuje istu maržu, poreznom obvezniku će biti

teško osporiti izračun temeljem ove metodologije. Ova se metoda najviše primjenjuje kod trgovaca na malo koji imaju ograničen asortiman robe, mali broj dobavljača i stabilne cijene dobara. Ilustrativni primjer izračuna porezne obveze primjenom metode bruto profitne marže dan je u tablici 2.

Tablica 2. Ilustracija metode bruto profitne marže

R B.	METODA BRUTO PROFITNE MARŽE	Pivo	Vino
1.	Nabavna cijena (prema kalkulacijama)	1,00	2,00
2.	Prodajna cijena (prema kalkulacijama)	2,00	5,00
3.	Odnos nabavne i prodajne cijene (1 / 2)	0,50	0,40
4.	Prodana količina (<i>u litrama</i>)	2.000,00	1.000,00
5.	Nabavna vrijednost prodane robe (1 x 4)	2.000,00	2.000,00
6.	Procijenjeni prihod od prodaje (5 / 3)	4.000,00	5.000,00
7.	Prijavljeni prihod od prodaje	3.000,00	4.000,00
8.	Neprijavljeni prihod po vrsti artikla (6-7)	1.000,00	1.000,00
9.	Ukupan neprijavljeni prihod (Vino + pivo)	2.000,00	

Izvor: Izrada autora.

Input – output metoda (metoda opsega proizvodnje)

Rekonstrukcija prihoda od prodaje (output) temeljem ulaznih podatka (inputa) je precizna metoda određivanja prihoda po artiklima ako su poznati količinski inputi sirovina i materijala, prodajne cijena po komadu proizvoda i struktura prihoda od prodaje. To je ujedno i najkorištenija metoda procjene oporezivih prihoda u domaćoj poreznoj praksi, barem kada su u pitanju mala i srednja poduzeća i obrtnici koji se bave proizvodnom djelatnošću. Kako bi se odredio proizvodni kapacitet potrebno je poznavati proizvodni „recept“ ili normativ i utvrditi utrošenu količinu sirovina. Utrošena količina inputa se izračunava tako da se od zbroja početnog stanja i nabavke u promatranom periodu oduzme krajnje stanje sirovina. Nakon što se utvrdi utrošena količina sirovina, primjenom normativa obveznika, dobiva se proizvodni kapacitet. Prodana količina gotovog proizvoda se utvrđuje na način da se početno stanje gotovih proizvoda zbroji s proizvodnjom (proizvodni kapacitet) za promatrani period te oduzme od krajnjeg stanja. Ukoliko obveznik koristi istu sirovinu za proizvodnju više vrsta proizvoda po različitim cijenama potrebno je utvrditi strukturu prodaje odnosno udio prodaje svakog proizvoda u ukupnoj prodaji. Do udjela prodaje svakog od artikala moguće je doći na više načina. Ukoliko porezni obveznik koristi računalni software u okviru kojeg se može izraditi izvještaj prodaje po artiklima, porezni organ će primjenom iskazanih prodajnih vrijednosti odrediti udjele prodaje svakog od artikala u ukupnoj prodaji. Ukoliko obveznik nema tu

mogućnost porezni organ može izvršiti razvrstavanje prodaje po artiklima prema izlaznim računima ili prihvatiti neslužbene evidencije obveznika u formi izjave, ako mu se deklarirani udjeli čine razumnima, odnosno ako ne odstupaju od industrijskih standarda. Ilustracija izračuna porezne obveze primjenom input - output metode dana je u tablici 3.

Tablica 3. Ilustracija input – output metode

RB	INPUT –OUTPUT METODA	Pecivo
1.	Početno stanje sirovine u kg (<i>Knjiga evidencije utrošenog brašna</i>)	1.000,00
2.	Nabavka sirovine (<i>Ulazne fakture</i>)	500,00
3.	Konačno stanje sirovine u kg (<i>Knjiga evidencije utrošenog brašna</i>)	500,00
4.	Utrošak sirovine (1+2-3)	1.000,00
5.	Normativ proizvodnje (<i>broj proizvoda po kg sirovine prema normativu</i>)	25,00
6.	Proizvedena količina peciva	25.000,00
7.	Prosječni povrat peciva (25%)	6.250,00
8.	Prodajna cijena po komadu (svježe pecivo) (<i>Izlazne fakture</i>)	2,00
9.	Prodajna cijena po komadu („staro“ pecivo) (<i>Izlazne fakture</i>)	1,00
10.	Prihod od prodaje svježeg peciva (6-7) x 8	37.500,00
11.	Prihod od prodaje „starog“ peciva 7 * 9	6.250,00
12.	Ukupan prihod od prodaje peciva (8+9)	43.750,00
13.	Prijavljeni prihod od prodaje peciva (utvrditi prodaju po artiklu)	40.000,00
14.	Neprijavljeni prihod (12-13)	3.750,00
	Napomene:	
	- Utrošak sirovina i materijala je potrebno korigirati za dopušteni kalo, rasip, kvar i ili lom prema normativu, kao i za manjkove uzrokovane višom silom.	
	- Prosječni povrat peciva je postotak peciva koje obveznik nije uspio prodati kao svježe pecivo pa se takvo pecivo klasificira kao „staro“ pecivo koje obveznik prodaje po sniženoj cijeni. U ovom pojednostavljenom primjeru prosječni povrat peciva ukazuje na važnost preciznog određivanja strukture prodaje. U konkretnom primjeru svježe i „staro“ pecivo se proizvode primjenom istog normativa pa struktura prodaje nije relevantna za izračun kapaciteta prodaje. Kada se iste sirovine koriste za proizvodnju više vrsta proizvoda, struktura prodaje određuje udio utroška sirovina za proizvodnju svakog od proizvoda. Stoga je utvrđenu strukturu prodaje važno potkrijepiti valjanim knjigovodstvenim ispravama.	

- Važno je razlikovati dodatnu poreznu obvezu utvrđenu kao manjak i neprikazanu realizaciju kao output modela rekonstrukcije prihoda. Dodatna porezna obveza na temelju utvrđenog manjka izračunava se po nabavnoj vrijednosti, dok se procjena temelji na prodajnim vrijednostima. Stoga je za primjenu instituta procjene nužno prikupiti više indicija koje u razumnoj mjeri ukazuju da je obveznik propustio iskazati prihode po osnovu ostvarenog prometa dobara i/ili usluga. Primjerice, pretpostavku da su sve sirovine utrošene za proizvodnju prodanih dobara potrebno je dokumentirati
- Evidencije koje su prethodno okarakterizirane kao nevjerodostojne, a zbog kojih je porezni organ i primijenio institut procjene, ne mogu se ponovno koristiti kao kalkulatívni element u izračunu procijenjene porezne obveze.

Izvor: Izrada autora.

Pomoćne knjige obveznika i podaci trećih strana

Povrh prethodno navedenih metoda, vjerodostojnost iskazane porezne obveze u praksi se nerijetko provjerava i metodom usporedbe prijavljene porezne osnovice s podacima iz službenih evidencija trećih strana. Primjerice, porezni organ već u pripremi poreznog nadzora u skladu s člankom 25. Pravilnika o kontroli i ograničenoj provjeri neizravnih poreza može izvršiti uvid u fiskalna izvješća entitetskih poreznih uprava, izvješća nadležnih ministarstava o naknadi sudskih troškova, evidencije o plaćenim boravišnim taksama, evidencije o isporukama putem brze pošte i druge slične evidencije kojima raspolažu državni organi, a koje evidencije se mogu dovesti u uzročno-posljedičnu vezu s razinom ostvarenog prihoda. Uspoređivati se mogu i profitne marže i drugih pokazatelji obveznika s prosječnim maržama ili rasponom marži u istoj djelatnosti. Međutim, za takav pristup potrebna je izgradnja javno dostupnih profila djelatnosti ili izrada sektorskih studija. Uprava za neizravno oporezivanje raspolaže podacima o maržama ostvarenim u različitim djelatnostima, a koji podaci se izvode iz prijave samooporezivanja. No, ovi podaci nisu dostatni za kredibilnu usporedbu jer ne uvažavaju specifičnosti poduzeća, odnosno ignoriraju politiku zaliha i fazu životnog ciklusa poduzeća koja određuje politiku investiranja. Stoga je potrebno razmotriti izmjenu obrasca PDV prijave iz kojeg bi se preciznije mogao utvrditi raspon ostvarenih profitnih marži prema pojedinoj industriji. Financijsko-informatička agencija FBiH također objavljuje financijske pokazatelje na godišnjoj razini, ali isti su izrađeni na široko definiranim područjima djelatnosti. Primjerice, u područje proizvodnje i opskrbe električnom energijom svrstavaju se sva poduzeća koja proizvode električnu energiju ignorirajući specifičnosti poduzeća koja proizvode električnu energiju iz različitih izvora. Sve to skupa ukazuje na činjenicu da jednostavna usporedba, bazirana samo na ovim podacima nije dostatan dokaz da obveznik nije ispravno iskazao visinu porezne obveze. U konačnici, za provjeru vjerodostojnosti prijavljene porezne osnovice mogu se koristiti i interni podaci. Naime, institut procjene važan je i kod utvrđivanja tržišne vrijednosti koja je propisana kao porezna osnovica u transakcijama s povezanim osobama u skladu s načelom nepristrane transakcije ili načelom „van dohvata ruke“.

Samim time, ukoliko obveznik posluje s povezanim osobama, nužno je usporediti ostvarene cijene u takvim transakcijama sa sličnim prometima u nepristranim transakcijama kako bi se utvrdilo je li obveznik poštivao načelo nepristrane transakcije, a u skladu s time i ispravno iskazao poreznu osnovicu. U Zakonu o PDV-u nije definiran pojam sličnog prometa ali se isti općenito može utvrđivati u skladu sa smjernicama OECD-a za primjenu pravila o transfernim cijenama, a koje smjernice su inkorporirane u Zakonu o porezu na dobit u Federaciji Bosne i Hercegovine.

4. AKTUALNI PROBLEMI U PRIMJENI INSTITUTA PROCJENE

Svaki model je idealizirani prikaz stvarnosti, što znači da je svaki model i reducirani prikaz stvarnosti. Sama riječ procjena ukazuje na to kako nije riječ o precizno utvrđenoj razini prihoda, nego o približno točnom iznosu koji se utvrđuje uz određene pretpostavke. Prema tomu, ispravan pristup procjeni zahtijeva da „grubost“ procjene ne bude na štetu poreznih obveznika. Drugim riječima, u ovakvim postupcima važno je pridržavati se općeprihvaćenog pravnog načela, *in dubio pro reo*, prema kojemu one činjenice koje idu na štetu obveznika moraju biti utvrđene s potpunom sigurnošću, dok činjenice koje idu u korist optuženika treba smatrati dokazanim čak i ako su samo vjerojatne. To je sasvim razuman pristup u civiliziranom društvu jer društvo će uvijek lakše apsorbirati pogrešku u odnosu na nepravednu osudu pojedinca. Naime, izračun stvarne porezne obveze izuzetno je osjetljiv na promjene ulaznih parametara zbog čega je važno prije konačnog suda o visini neprijavljenog prihoda razmotriti sve potencijalne prigovore obveznika i uzeti u obzir sve razumne primjedbe bez obzira može li ih obveznik dokumentirati ili ne. Primjerice, ako se kod obračuna proizvodnog kapaciteta u potpunosti zanemari kalo, rasip, kvar ili lom imanentan određenoj djelatnosti, procjena porezne osnovice ne može biti valjana jer zanemaruje važan sastavni dio svakog proizvodnog procesa. Nasuprot tomu, porezni organ ne može proizvoljno određivati takve postotke, nego je dužan pribaviti relevantan znanstveno-stručni izvor za korištenje određenog normativa ili prihvatiti normativ ili izjavu obveznika ako iste smatra razumnima, odnosno ako su isti u skladu s industrijskim standardima.

Sukladno članku 61. Zakona o postupku neizravnog oporezivanja teret dokazivanja u poreznim postupcima je na obvezniku neizravnih poreza, što znači da su porezni obveznici dužni dokazima potkrijepiti izjave o visini porezne obveze iskazane u prijavama samooporezivanja. Nasuprot tomu, ukoliko porezni organ procijeni kako poslovne evidencije obveznika nisu vjerodostojne, teret dokazivanja postojanja neprijavljenog prihoda je na poreznom organu. U tom smislu, obzirom da nisu propisani uvjeti i postupak kojim se utvrđuju minimalni uvjeti za primjenu metoda rekonstrukcije prihoda, odnosno da nije precizirano što se smatra nevjerodostojnim poslovnim knjigama, ostavlja se širok diskrecijski prostor za nekvalificirane ocjene. Primjerice, člankom 67. stavak 1. točka 13. Zakona o PDV-u propisana je novčana kazna za obveznike koji ne vode i ne čuvaju knjige u skladu s člankom 56. ovog zakona, a koji članak propisuje obvezu vođenja poslovnih knjiga s dovoljno podataka koji će omogućiti urednu primjenu PDV-a, uključujući i obračunavanje

obveze PDV-a za svaki period PDV-a i porezni nadzor. Prema aktualnoj praksi Uprava za neizravno oporezivanje prekršajno kažnjava porezne obveznike koji nisu u predviđenom roku dostavili knjige ulaznih i izlaznih računa u elektronskom formatu kako to propisuje Uputstvo o dostavljanju podataka iz knjigovodstvenih evidencija elektronskim putem. Kao zakonski temelj za ove prekršaje navodi se članak 67. stavak 1. točka 13., a u vezi s člankom 56. Zakona o PDV-u, iako člankom 56. Zakona o PDV-u nije izričito propisana obveza dostavljanja knjigovodstvenih evidencija. Stoga se postavlja pitanje, ako se propust dostave knjiga ulaznih i izlaznih računa u elektronskom obliku smatra neurednim vođenjem poslovnih knjiga koje onemogućava urednu primjenu PDV-a, znači li to da su poslovne knjige nevjerodostojne ili se ove odredbe zakona pogrešno tumače? Ako je odgovor na ovo pitanje potvrđan, onda će i statistički neznčajne pogreške u poslovnim knjigama biti dostatno opravdanje za primjenu instituta procjene porezne osnovice, a što je u suprotnosti sa dobrim praksama dokazivanja neprijavljenog prihoda u svijetu.

Osim nedostatka definiranih pravila u vezi primjene instituta procjene u poreznim postupcima u oblasti PDV-a, dodatni problem predstavlja manjak transparentnosti u objavama sudske prakse Suda Bosne i Hercegovine. Naime, Sud Bosne i Hercegovine objavljuje biltene sudske prakse koji sadrže samo izabrane pravne stavove ovog suda iz oblasti krivičnog i upravnog prava, što znači da značajan dio presuda iz oblasti PDV-a ostaje nedostupan široj javnosti. Time se dodatno otežava pravilno prepoznavanje minimalnih kriterija za opravdanost primjene instituta procjene porezne osnovice i uskraćuje pravilno razumijevanje metodologije procjene porezne obveze, što je temeljni preduvjet za pravično, sustavno i smisleno izlaganje vlastite argumentacije u poreznim postupcima.

5. ZAKLJUČAK

Rekonstrukcija prihoda u poreznim postupcima je izuzetno osjetljiva tema jer je izravno povezana sa zaštitom prava građana. Kada je u pitanju porez na dodanu vrijednost, u Bosni i Hercegovini ne postoji propisan protokol od strane poreznih organa glede primjene indirektnih dokaza i metoda procjene, kao niti registar financijskih pokazatelja za različite djelatnosti, što ostavlja širok diskrecijski prostor za nekvalificirane procjene. S ciljem unapređenja i osiguranja pravne sigurnosti poreznih obveznika i građana općenito, nužno je zakonom propisati kada i pod kojim uvjetima se može koristiti institut procjene porezne osnovice te definirati metode i postupke njihove primjene. Naime, niti jedno društvo nije imuno na narušavanje pravne sigurnosti koja proizlazi iz kognitivnih psiholoških predrasuda kojima su podložni i stručnjaci, ali i iz nestručnosti, needuciranosti ili neetičnosti javnih službenika. Kako bi se rizik pogrešnih procjena sveo na minimum temeljna zadaća regulatora je izrada jednostavnijih i razumljivijih poreznih propisa, ali i transparentnost i dostupnost stavova i mišljenja poreznih i sudskih organa u vezi s primjenom poreznih propisa.

LITERATURA

1. Biber, E. (2010) Revenue Administration: Taxpayer Audit— Use of Indirect Methods, International Monetary Fund.
2. Durtschi, Cindy & Hillison, William & Pacini, Carl. (2004). The Effective Use of Benford's Law to Assist in Detecting Fraud in Accounting Data. J. Forensic Account. 5.
3. Hill, T. P. 1995. A statistical derivation of the significant digit law. Statistical Science. 10(4):354-363
4. Nigrini, M. J. and L. J. Mittermaier. 1997. The use of Benford's law as an aid in analytical procedures. Auditing: A Journal of Practice & Theory. 16(2):52-67.
5. Organisation for economic co-operation and development - OECD (2006) Strengthening Tax Audit Capabilities: Innovative Approaches to Improve the Efficiency and Effectiveness of Indirect Income Measurement Methods.
6. Organisation for economic co-operation and development - OECD (2022) Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations 2022.
7. Pavlović, Š. (2009) Poznavanje i primjenjivost ustavnih i konvencijskih načela o pravičnom postupku kao condicio sine qua non dobre obrane, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 16, broj 2, str. 543-571.
8. Pravilnik o uvjetima, postupku i načinu primjene indirektnih metoda utvrđivanja porezne osnovice (Službeni glasnik Republike Srpske - br. 105/21).
9. Pravilnik o kontroli i ograničenoj provjeri neizravnih poreza („Službeni glasnik BiH“, br: 68/16).
10. Uputstvo o dostavljanju podataka iz knjigovodstvenih evidencija elektronskim putem(“Službeni glasnik BiH” broj: 83/19 od 20.12.2019. godine).
11. Zakon o porezu na dodanu vrijednost BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 9/2005, 35/2005, 100/2008 i 33/2017)
12. Zakon o poreznoj upravi FBiH ("Službene novine FBiH", br. 33/2002, 28/2004, 57/2009, 40/2010, 29/2011 - odluka US,27/2012, 7/2013, 71/2014, 91/2015 i 44/2022).
13. Zakon o postupku indirektnog oporezivanja ("Sl. glasnik BiH", br. 89/2005 i 100/2013)
14. Zakon o poreznom postupku Republike Srpske ("Sl. glasnik RS", br. 78/2020 i 37/2022).
15. Zakon o računovodstvu i reviziji u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine FBiH 15/2021).
16. Zakonu o porezu na dobit u Federaciji Bosne i Hercegovine, („Službene novine FBiH br. 97/07, 14/08,39/09 i 15/16").

Ivica Milčić univ. spec. oec.

Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, Republika
Hrvatska
www.rif.hr

POREZNI TRETMAN POSLOVANJA U REPUBLICI HRVATSKOJ PREKO STALNE POSLOVNE JEDINICE

Sažetak

Prepreke obavljanju poslove aktivnosti izvan zemlje sjedišta poduzeća sve su manje i sve je veća aktivnost poduzeća izvan granica svojih država. U Europskoj uniji takve aktivnosti su još izraženije i s manjim preprekama u odnosu na zemlje koje su izvan Europske unije. Značajan broj poduzetnika iz Republike Bosne i Hercegovine (BiH) obavlja svoju poslovnu aktivnost na području Republike Hrvatske kroz stalne poslovne jedinice, otvorena poduzeća u Republici Hrvatskoj (RH), ali i u mnoštvu slučajeva bez otvaranja poduzeća ili registracije djelatnosti na području RH. U nastavku teksta obrađeni su određeni slučajevi obavljanja djelatnosti na području RH.

Ključne riječi: *stalna poslovna jedinica, porez na dobit u Republici Hrvatskoj, porez na dodanu vrijednost u Republici Hrvatskoj, obavljanje djelatnosti u Republici Hrvatskoj*

1. UVOD

U Republici Hrvatskoj obavljanje djelatnosti omogućeno je kroz trgovačka društva, obrte ili samostalne djelatnosti. Svaki od navedenih pravnih oblika ima svoje specifičnosti i pravila vezana uz zakonodavni okvir nastupanja na tržištu. U okviru ovog teksta obradit će se određena najznačajnija pitanja iz područja poreza na dobit i poreza na dodanu vrijednost koje su relevantne za obavljanje djelatnosti na području Republike Hrvatske ako tu djelatnost obavlja društvo iz druge zemlje.

2. POREZ NA DOBIT

Obavljanje djelatnosti podliježe regulatornom okviru koji obuhvaća oporezivanje porezom na dobit, porezom na dodanu vrijednost, porezom na dohodak, mogućim doprinosima i ugovorima o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja. Odredbama Zakona o porezu na dobit obveznicima poreza na dobit u Republici Hrvatskoj smatraju se:

- trgovačka društva i druge pravne i fizičke osobe rezidenti Republike Hrvatske koji gospodarsku djelatnost obavljaju samostalno, trajno i radi ostvarivanja dobiti, dohotka ili prihoda ili drugih gospodarskih procjenjivih koristi.
- **Porezni obveznik je i tuzemna poslovna jedinica inozemnog poduzetnika (nerezident).**
- Porezni obveznik je i fizička osoba koja utvrđuje dohodak na način propisan za samostalne djelatnosti prema propisima o oporezivanju dohotka ili koja počinje obavljati takvu samostalnu djelatnost ako izjavi da će plaćati porez na dobit umjesto poreza na dohodak ili ako u prethodnom poreznom razdoblju ostvari ukupni primitak veći od 995.421,06 eura.
- Tijela državne uprave, tijela područne (regionalne) samouprave, tijela lokalne samouprave i Hrvatska narodna banka nisu obveznici poreza na dobit, osim ako ovim Zakonom nije drukčije određeno.
- Državne ustanove, ustanove jedinica područne (regionalne) samouprave, ustanove jedinica lokalne samouprave, državni zavodi, vjerske zajednice, političke stranke, sindikati, komore, udruge, umjetničke udruge, dobrovoljna vatrogasna društva, zajednice tehničke kulture, turističke zajednice, sportski klubovi, sportska društva i savezi, zaklade i fondacije nisu obveznici poreza na dobit osim ako obavljaju određenu gospodarsku djelatnost.
- Investicijski fondovi bez pravne osobnosti koji su osnovani i posluju u skladu sa zakonom po kojem su osnovani nisu obveznici poreza na dobit.

Zakon o porezu na dobit u sada važećem obliku na snazi je od 1. siječnja 2017. godine. Primjena Zakona o porezu na dobit detaljnije je uređena trima pravilnicima: Pravilnikom o porezu na dobit, Pravilnikom o postupku i načinu korištenja prava na porez po tonaži broda i Pravilnikom o postupku sklapanja prethodnog sporazuma o transfernim cijenama. Uz to, za primjenu propisa o porezu na dobit mjerodavna je Odluka o objavi kamatne stope na zajmove između povezanih osoba koju za svaku godinu objavljuje ministar financija te Popis država iz čl. 31. st. 12. Zakona o porezu na dobit kojeg objavljuje Ministarstvo financija. Uz navedene propise, pri utvrđivanju osnovice poreza na dobit treba uvažiti i druge zakone i propise, posebno Zakon o računovodstvu, Međunarodne standarde financijskog izvještavanja i Hrvatske standarde financijskog izvještavanja.

Porez na dobit plaća se na utvrđenu poreznu osnovicu po stopi:

- **10 %** ako su u poreznom razdoblju ostvareni prihodi do 995.421,06 eura ili
- **18 %** ako su u poreznom razdoblju ostvareni prihodi veći od 995.421,06 eura.

Porezni obveznik kao što je i navedeno u obuhvatu poreznih obveznika je i tuzemna poslovna jedinica inozemnog poduzetnika (*permanent establishment*). Rezidenti su u smislu Zakona o porezu na dobit pravne i fizičke osobe čije je sjedište upisano u sudski ili drugi registar ili upisnik u Republici Hrvatskoj ili kojima se mjesto stvarne uprave i nadzor poslovanja nalazi u Republici Hrvatskoj. Rezidenti su i poduzetnici fizičke osobe s prebivalištem ili uobičajenim boravištem u Republici Hrvatskoj čija

je djelatnost upisana u registar ili upisnik. Svi oni koji ne zadovoljavaju navedene kriterije, smatraju se nerezidentima.

Kako bi utvrdili kada nerezident postaje obveznikom poreza na dobit potrebno je definirati određene uvjete. Obzirom da u određenim okolnostima porezni obveznik može biti rezident jedne ili više država, potrebno je definirati kada početno nerezident postaje obveznikom poreza na dobit u Republici Hrvatskoj. Kao prvi uvjet, treba definirati poslovnu jedinicu.

Prema izmjenama Zakona o porezu na dobit objavljenima u Nar. nov., br. 106/18.: „...*Poslovna jedinica inozemnog poduzetnika (nerezidenta) iz čl. 2. st. 2. ovoga Zakona utvrđuje se u skladu s općim poreznim propisom...*“.

Prema odredbama Općeg poreznog zakona stalnom poslovnom jedinicom smatra se stalno mjesto poslovanja putem kojega poduzetnik nerezident obavlja djelatnost u cijelosti ili djelomično.

Stalnom poslovnom jedinicom poduzetnika nerezidenta smatraju se posebno:

- mjesto uprave,
- podružnica,
- ured,
- tvornica,
- radionica,
- rudnik, naftni ili plinski izvor, kamenolom i bilo koje drugo mjesto crpljenja prirodnih bogatstava.

Kada je riječ o gradilištu ili građevinskom ili montažnom projektu takvo mjesto je stalna poslovna jedinica nerezidenta samo ako traje dulje od dvanaest mjeseci (Opći porezni zakon govori šest mjeseci).

Uz navedeno, stalnom poslovnom jedinicom poduzetnika nerezidenta smatra se i pružanje usluga, uključujući savjetodavne ili poslovne usluge, od strane poduzetnika putem zaposlenika ili drugog osoblja koje je poduzetnik angažirao u tu svrhu, ali samo ako se takve djelatnosti nastavljaju (za isti ili povezani projekt) u razdoblju ili razdobljima koja ukupno traju dulje od tri mjeseca u bilo kojem dvanaestomjesečnom razdoblju.

Neovisno o ostalim uvjetima i rokovima kako je navedeno Općim poreznim zakonom, može se oporezivati dobit ili dohodak koji poduzetnik nerezident ostvari od nekretnina (uključujući dobit ili dohodak od poljoprivrede ili šumarstva) koje se nalaze na području Republike Hrvatske.

Neovisno, neće se smatrati da izraz »stalna poslovna jedinica« nerezidenta uključuje:

- korištenje objekata isključivo u svrhu uskladištenja, izlaganja ili isporuke dobara ili robe koja pripada poduzetniku,

- održavanje zaliha dobara ili robe koja pripada poduzetniku isključivo u svrhu uskladištenja, izlaganja ili isporuke,
- održavanje zaliha dobara ili robe koja pripada poduzetniku isključivo u svrhu prerade koju obavlja drugi poduzetnik,
- održavanje stalnog mjesta poslovanja isključivo u svrhu kupnje dobara ili robe ili u svrhu prikupljanja podataka za poduzetnika,
- održavanje stalnog mjesta poslovanja isključivo u svrhu obavljanja bilo koje druge slične pripremne ili pomoćne aktivnosti za poduzetnika,
- održavanje stalnog mjesta poslovanja isključivo zbog bilo koje kombinacije aktivnosti spomenutih u točkama 1. do 5., pod uvjetom da je ta aktivnost ili, u slučaju ove t., ukupna aktivnost stalnog mjesta poslovanja, pripremne ili pomoćne naravi, s tim da se
 1. t. 1. do 6. ne primjenjuju ako stalno mjesto poslovanja koristi ili održava poduzetnik nerezident, ako isti poduzetnik nerezident ili povezana osoba ili povezano društvo obavlja poslovanje na istom mjestu ili na drugom mjestu u Republici Hrvatskoj i
 - a. to mjesto ili drugo mjesto čini stalnu poslovnu jedinicu poduzetnika ili povezane osobe ili povezanog društva prema odredbama ovoga čl. ili
 - b. ukupna aktivnost, koja proizlazi iz kombinacije djelatnosti koje obavljaju dva poduzetnika na istom mjestu ili isti poduzetnik ili povezane osobe ili povezana društva na dva mjesta, nije pripremne ili pomoćne naravi, pod uvjetom da poslovne djelatnosti koje obavljaju dva poduzetnika na istom mjestu ili isti poduzetnik ili povezane osobe ili povezana društva na dva mjesta predstavljaju nadopunjujuće funkcije koje su dio jedinstvenog poslovanja.

Neovisno o navedenom, kad osoba djeluje u Republici Hrvatskoj u ime poduzetnika nerezidenta te pritom uobičajeno sklapa ugovore ili uobičajeno ima glavnu ulogu u postupku sklapanja ugovora koji se rutinski sklapaju bez značajne preinake od strane poduzetnika nerezidenta te se ugovori sklapaju:

- u ime poduzetnika ili
- za prijenos vlasništva ili za dodjeljivanje prava na korištenje, imovine koju posjeduje taj poduzetnik ili za koju taj poduzetnik ima pravo korištenja ili
- za pružanje usluga od strane tog poduzetnika,

smatra se da taj poduzetnik nerezident ima stalnu poslovnu jedinicu u Republici Hrvatskoj u pogledu svih djelatnosti koje ta osoba poduzme za poduzetnika nerezidenta, osim ako djelatnosti te osobe nisu ograničene na one navedene u točkama 1. do 6. Ako bi se djelatnosti iz točaka 1. do 6. obavljale putem stalnog mjesta poslovanja (osim stalnog mjesta poslovanja na koje se primjenjuje gore navedena t. 7.), to stalno mjesto poslovanja ne bi činilo stalnu poslovnu jedinicu. Navedeno se ne primjenjuje ako osoba koja djeluje u Republici Hrvatskoj u ime poduzetnika nerezidenta posluje kao zastupnik sa samostalnim statusom i djeluje za poduzetnika nerezidenta u okviru tog redovitog poslovanja. Ako osoba djeluje

isključivo ili gotovo isključivo u ime jednog ili više poduzetnika s kojima je usko povezana, ta se osoba ne smatra zastupnikom sa samostalnim statusom.

Definicija poslovne jedinice sadržana je i u međunarodnim ugovorima o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja koji Republika Hrvatska primjenjuje s odnosnom državom. Republika Hrvatska danas primjenjuje ugovor o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja sa 66 država.¹

3. POREZ NA DODANU VRIJEDNOST

Uz opisane određene značajke Zakona o porezu na dobit, Zakon o porezu na dodanu vrijednost regulira pitanja isporuke dobara i usluga na području Republike Hrvatske. U obuhvatu poreznog obveznika, poreznim obveznikom smatra se: Svaka osoba koja samostalno obavlja bilo koju gospodarsku djelatnost bez obzira na svrhu i rezultat obavljanja te djelatnosti,

- Svaka osoba koja povremeno isporučuje nova prijevozna sredstva (npr. građani i ministarstva),
- Porezni obveznik koji na području Republike Hrvatske nema sjedište, poslovnu jedinicu, prebivalište ili uobičajeno boravište, a u tuzemstvu obavlja isporuke dobara ili usluga čije je mjesto oporezivanja u Republici Hrvatskoj (osim ako PDV plaća hrvatski primatelj dobara ili usluga).
 - Porezni obveznici koji imaju sjedište u Europskoj uniji mogu u Republici Hrvatskoj imenovati poreznog zastupnika,
 - Porezni obveznici koji imaju sjedište izvan Europske unije moraju imenovati poreznog zastupnika kao osobu koja je obvezna platiti PDV.
- Tijela državne vlasti, tijela državne uprave, tijela i jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, komore te druga tijela s javnim ovlastima ako obavljaju gospodarsku ili drugu djelatnost, a neoporezivanje tih djelatnosti bi dovelo do znatnog narušavanja načela tržišnog natjecanja.

Stope poreza na dodanu vrijednost koje su u primjeni su:

- 0%,
- 5%,
- 13%,
- 25 % kao opća stopa.

Porezni obveznik koji nema sjedište stalnu poslovnu jedinicu, prebivalište ili uobičajeno boravište na području Europske unije može obavljati usluge poreznim obveznicima unutar područja EU ili osobama koje nisu porezni obveznici. Ovisno o tome tko je primatelj usluge određuje se način postupanja.

¹ Popis država s kojima RH primjenjuje ugovor o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja i tekst svakog ugovora dostupni su na mrežnim stranicama Ministarstva financija – Porezne uprave RH.

Mjestom obavljanja usluga osobi koja nije porezni obveznik smatra se mjesto u kojem porezni obveznik koji obavlja usluge ima sjedište. Ako te usluge obavlja stalna poslovna jedinica poreznog obveznika koja je u mjestu različitom od mjesta sjedišta poreznog obveznika, mjestom obavljanja usluga smatra se sjedište stalne poslovne jedinice. Ako takvo sjedište ili stalna poslovna jedinica ne postoje, mjestom obavljanja usluga smatra se prebivalište ili uobičajeno boravište poreznog obveznika koji obavlja usluge.

Kada se obavljaju usluge osobama koje nisu porezni obveznici u RH moguća je primjena posebnog postupka oporezivanja za usluge. To su slijedeće vrste usluga:

- posredničke usluge obavljene osobama koje nisu porezni obveznici,
- usluge u vezi s nekretninama,
- usluge prijevoza,
- usluge u kulturi i njima slične usluge, pomoćne usluge u prijevozu i usluge u vezi s pokretnim dobrima,
- usluge pripremanja hrane i usluge opskrbe pripremljenom hranom i pićem,
- iznajmljivanje prijevoznih sredstava,
- prijenos i ustupanje autorskih prava, patenata, licencija, zaštitnog znakovlja i sličnih prava,
- usluge oglašavanja,
- usluge konzultanata, inženjera, odvjetnika, računovođa, prevoditelja i druge slične usluge savjetovanja,
- usluge obrade podataka,
- ustupanje informacija, uključujući i informacije o poslovnim postupcima i iskustvu,
- bankarske i financijske transakcije, transakcije osiguranja uključujući reosiguranje, uz izuzetak iznajmljivanja sefova,
- ustupanje osoblja,
- iznajmljivanje pokretne materijalne imovine, osim svih prijevoznih sredstava,
- suzdržavanje od obavljanja, u cijelosti ili djelomično, gospodarske djelatnosti ili prava navedenih u ovom stavku,

Navedene usluge određene su člancima 16. do 26. ovoga Zakona koje porezni obveznik koji nema sjedište na području Europske unije obavi na području Europske unije osobama koje nisu porezni obveznici, a koje imaju sjedište, prebivalište ili uobičajeno boravište u bilo kojoj državi članici.

U slučajevima kada oporezive isporuke dobara ili usluga obavlja porezni obveznik koji nema sjedište, prebivalište ili uobičajeno boravište i nije registriran za potrebe PDV-a u Republici Hrvatskoj, PDV plaća porezni obveznik, odnosno pravna osoba koja nije porezni obveznik, ali je registrirana za potrebe PDV-a, kojemu je obavljena isporuka dobara ili usluga.

Porezni obveznik koji u tuzemstvu ima stalnu poslovnu jedinicu smatra se poreznim obveznikom koji nema sjedište u tuzemstvu ako su ispunjeni sljedeći uvjeti:

- porezni obveznik obavlja oporezivu isporuku dobara i usluga u tuzemstvu,
- poslovna jedinica koju ima porezni obveznik u tuzemstvu ne sudjeluje u toj isporuci.

Porezni obveznik koji nema sjedište u tuzemstvu niti na području Europske unije, ali ima sjedište u trećoj zemlji ili na trećem području, mora imenovati poreznog zastupnika kao osobu koja je obvezna platiti PDV, osim u slučaju ako se radi o poreznom obvezniku koji nema sjedište, stalnu poslovnu jedinicu, prebivalište ili uobičajeno boravište na području Europske unije ili kada obavlja isključivo povremeni međunarodni cestovni prijevoz putnika na području Republike Hrvatske.

Porezni obveznik koji nema sjedište na području Europske unije, a koji za državu članicu prijave izabere Republiku Hrvatsku, mora Poreznoj upravi elektroničkim putem prijaviti početak i prestanak svoje djelatnosti kao poreznog obveznika ili promjenu djelatnosti na način da više ne ispunjava uvjete za primjenu posebnog postupka oporezivanja.

U prijavi, porezni obveznik koji nema sjedište na području Europske unije mora navesti sljedeće podatke: ime i prezime (naziv), poštansku adresu, elektroničku adresu, uključujući internetske stranice, nacionalni porezni broj ako ga ima i izjavu da na području Europske unije nema sjedište, stalnu poslovnu jedinicu, prebivalište ili uobičajeno boravište. Porezni obveznik koji nema sjedište na području Europske unije obavještava Poreznu upravu o svim promjenama dostavljenih podataka.

Porezni zastupnik koji zastupa poreznog obveznika iz stavaka mora biti registriran u tuzemstvu kao obveznik PDV-a. Porezni zastupnik ne može biti podružnica niti poslovna jedinica strane pravne osobe. Porezni zastupnik mora biti opunomoćen za zaprimanje pismena, podnošenje prijave PDV-a i obavljanja svih poslova u vezi s utvrđivanjem i plaćanjem PDV-a poreznog obveznika koji ga je imenovao. Porezni zastupnik odgovara kao jamac platac za plaćanje PDV-a, kazni i zateznih kamata u vezi s poreznim dugom poreznog obveznika iz i solidarno su odgovorni za obračunavanje i plaćanje PDV-a.

4. UGOVOR O IZBJEGAVANJU DVOSTRUKOG OPOREZIVANJA

Nastavno na navedene opće odredbe, između Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine sklopljen je Ugovor o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja porezima na dohodak i na imovinu.

Porezi na koje se primjenjuje ovaj Ugovor su posebno:

- u Hrvatskoj:
 - porez na dobit,

- porez na dohodak,
- prirez na porez na dohodak i svaki drugi dodatak koji se ubire na jedan od ovih poreza.
- u Bosni i Hercegovini:
 - porez na plaću,
 - porez na dobit poduzeća,
 - porez na dohodak od privredne i profesionalne djelatnosti,
 - porez na dohodak od poljoprivredne djelatnosti,
 - porez na imovinu,
 - porez na prihod od imovine i imovinskih prava,
 - porez na prihod od autorskih prava, patenata i tehničkih unapređenja,
 - porez na ukupan prihod fizičkih osoba.

Kada određeno društvo ostvari dobit u drugoj državi ugovornici dobit društva države ugovornice oporezuje se samo u toj državi, osim ako društvo posluje u drugoj državi ugovornici putem stalne poslovne jedinice koja se u njoj nalazi. Ako društvo posluje na taj način, dobit društva može se oporezivati u toj drugoj državi, ali samo za onaj iznos dobiti koji bude ostvaren djelatnošću te stalne poslovne jedinice. U skladu s navedenim, ako društvo države ugovornice posluje u drugoj državi ugovornici putem stalne poslovne jedinice koja se u njoj nalazi, u svakoj se državi ugovornici smatra da stalna poslovna jedinica svojom djelatnošću ostvaruje dobit koju bi mogla ostvariti kad bi bila zasebno i nezavisno društvo koje se bavi istim ili sličnim poslovanjem pod istim ili sličnim uvjetima te kad bi poslovala potpuno samostalno s društvom čija je stalna poslovna jedinica. Pri utvrđivanju dobiti stalne poslovne jedinice, kao odbici se priznaju rashodi nastali za potrebe stalne poslovne jedinice, uključujući izvršne i opće administrativne rashode, bilo da su nastali u državi u kojoj se nalazi stalna poslovna jedinica ili drugdje. Ako je u državi ugovornici uobičajeno utvrđivati dobit stalne poslovne jedinice na temelju raspodjele ukupne dobiti društva na njene različite dijelove, navedeno nikako ne sprječava tu državu ugovornicu da takvom uobičajenom raspodjelom odredi oporezivu dobit; prihvaćeni način raspodjele mora, međutim, biti takav da rezultat bude u skladu s navedenim načelima.

5. ZAKLJUČAK

Sve značajniji broj poduzetnika odlučuje se za poslovanje izvan svoje domicilne zemlje. Razlozi mogu biti različiti. Izlazak na tržište druge zemlje, u pravilu za sobom nosi rizike nepoznavanja propisa u toj zemlji, pogrešnog tumačenja i općenito riziku nastupanja u drugom okruženju. Vrlo složen zakonodavni okvir Europske unije uz specifičnosti zemalja članica ponekad zna izgledati kao velika prepreka. Također, takva kompleksnost propisa iziskuje troškove specijalista koji odraduju administrativni dio prije nastupa na tržištu, s čime poduzetnik koji krene u posao mora računati. Na stranom tržištu poduzetnik može nastupati preko trgovačkog društva koje je u vlasništvu njega osobno ili domaćeg društva kćeri, kao obrtnik ili

kao samostalna djelatnost. Svaka od ovih formi ima svoje specifičnosti i svakom slučaju treba pristupati zasebno. S druge strane, uviđajući kompleksnost propisa EU, EU pokušava pojednostavniti određene postupke i aktivnosti poduzetnika na njenom području na način da u povremenim poslovima prema poreznim obveznicima pojednostavnjuje način obračunavanja poreza ili uvodi digitalne platforme kod posebnog postupka oporezivanja kada se obavlja usluga prema osobama koje nisu porezni obveznici.

U svakom slučaju, pri nastupu na inozemnom tržištu uputno je detaljno upoznati se pravilima obavljanja djelatnosti na tom tržištu kako bi se rizik sveo na najmanju moguću mjeru i izbjegle zabrane obavljanja djelatnosti ili kazne.

LITERATURA

1. Bakran, D., Cutvarić, M., Čevizović, I., Javor, Lj., Kalčić, R., Sirovica, K: Vodič za primjenu poreza na dodanu vrijednost, 2. izmjenjeno i dopunjeno izdanje, HZ RIF, 2019.
2. Bakran, D., Botica, A., Cinnoti, K., Gulin, D., Milčić, I., Orlović, L., Perčević, H., Prtain, Š., Škara, M: Porez na dobit poduzetnika i neprofitnih organizacija, HZ RIF, 2018.
3. Bakran, D., Cutvarić, M., Milčić, I., Sirovica, K., Orlović, L., Zuber, M: Porezni vodič u Republici Hrvatskoj, HZ RIF, 2023.
4. Zakon o porezu na dobit, Narodne novine, 177/04, 90/05, 57/06, 146/08, 80/10, 22/12, 148/13, 143/14, 50/16, 115/16, 106/18, 121/19, 32/20, 138/20, (2004.)
5. Zakon o porezu na dodanu vrijednost, Narodne novine, 73/13, 148/13, 143/14, 115/16, 106/18, 121/19, 138/20, 39/22, 113/22, 33/23; Rješenje USRH 99/13, 153/13
6. Opći porezni zakon, Narodne novine, 115/16, 106/18, 121/19, 32/20, 42/20, 114/22 (2016)
7. Službeni list Europske unije, DIREKTIVA VIJEĆA 2006/112/EZ od 28. studenoga 2006. o zajedničkom sustavu poreza na dodanu vrijednost, (prosinac 2006),

Slobodan Vukoja, dipl.oec.,

Porezna uprava Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, BiH

UTJECAJ RAZLIČITIH ČIMBENIKA NA NAPLATU JAVNIH PRIHODA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE (IZRAVNI POREZI)

Sažetak

U ovom radu se govori o različitim čimbenicima koji su imali utjecaj na kretanje naplate javnih prihoda u Federaciji BiH. Na naplatu javnih prihoda u određenoj zemlji utječe skup različitih makroekonomskih čimbenika iz domena svih ekonomskih politika (fiskalne, monetarne, politike zaposlenosti, vanjsko-trgovinske politike i dr.) Posao svake države jest provođenje različitih mjera i zadataka u svrhu podmirivanja brojnih društvenih potreba i utjecaja na gospodarsku stabilnost i rast. Za provođenje istih nužno je da svaka država osigura prihode putem kojih će namiriti nastale troškove provedenih poslova. Upravo ta sredstva kojima država zadovoljava svoje javne (državne) potrebe iz svoje nadležnosti nazivamo javnim (državnim) prihodima. Pojam javnih prihoda se uglavnom poistovjećuje s porezima jer upravo oni imaju najveći udio u prihodima države¹. Visina javnih prihoda i primanja utvrđuje se zakonom, odnosno aktom nadležnog organa.

U pojedinim sustavima porezi su glavni izvor javnih prihoda i najznačajniji instrument fiskalne, socijalne, ekonomske i razvojne politike te tako označavaju najzdašniji prihod države. Samo njihovo prikupljanje temelji se na dragovoljnom prijavljivanju i plaćanju, kao i na prisilnom oporezivanju fizičkih i pravnih osoba. Oporezovati se može gotovo sve, a najčešći su temeljni porezni oblici poput poreza na dohodak, poreza na dobit i poreza na dodanu vrijednost. U Bosni i Hercegovini zbog politike valutnog odbora monetarna politika nema značajan utjecaj. Najveći utjecaj imaju mjere koje se donose u okvirima fiskalne politike, kao što su porezni zakoni, stope, osnovice i dr.

Politika zaposlenosti i mjere koje vlade u ovom slučaju poduzimaju imaju utjecaj na trendove u kretanju zaposlenosti, što se izravno reflektira na povećanje ili smanjenje naplaćenih doprinosa. Pored toga na naplatu javnih prihoda utiče i inflacija. Inflacija je jedna od najkompleksnijih makroekonomskih pojava i do sada u povijesti ekonomske misli, usprkos postojanju brojnih teorijskih stavova i objašnjenja nedovoljno razjašnjena. Inflacija generalno nastaje kao posljedica neravnoteže odnosno veće potražnje od ponude u gospodarstvu što rezultira porastom cijena. Iskustva raznih zemalja pokazala su da je moguć velik broj reakcija poreznih prihoda na inflaciju, od većeg porasta realnih poreznih prihoda od porasta razine cijena, pa do pada realne naplate prihoda s rastom cijena. Ta situacija se u BiH i

Federaciji BiH događa već u posljednjih nekoliko godina, ali snažnije od početka 2022. godine, tj. početkom rata u Ukrajini.

Rad će se bazirati na najznačajnije čimbenike koji su imali utjecaja na naplaćene javne prihode u Federaciji BiH, tj. na izravne poreze u koje spadaju porez na dobit, dohodak, imovinski porezi i dr., i na socijalne doprinose kao što su doprinosi za mirovinsko osiguranje, doprinosi za zdravstveno osiguranje i osiguranje od neuposlenosti. Prihodi od neizravnih poreza nisu u fokusu jer se oni prikupljaju na državnoj razini i u nadležnosti su Uprave za neizravno oporezivanje.

Ključne riječi: *izravni porezi, čimbenici koji utječu na sustav oporezivanja, naplata izravnih porezna, BiH*

1. UVOD

Porezni sustav je sastavni dio svake države te je kao takav unikatan za svaku državu, tj. ne postoji isti porezni sustav u dvije zemlje. Potrebno je naglasiti kako se svrha poreznog sustava ne ogleda samo u sferi prikupljanja novčanih sredstava za zadovoljavanje javnih potreba već i u izvršenju brojnih zadataka u području ekonomskog, društvenog i političkog života. Možemo zaključiti kako ne postoji jedinstveni porezni sustav koji bi se koristio u svim državama zbog brojnih okolnosti u kojima se države međusobno razlikuju.

Analiza sustava oporezivanja pojedinih zemalja ukazuje na činjenicu da postoje velike razlike u djelotvornosti i efikasnosti u sustavima oporezivanja između zemalja. U prosjeku, zemlje Srednje Europe efikasnije su u prikupljanju poreza od većine zemalja Jugoistočne Europe. Na sustav oporezivanja i razlike u tim sustavima utječu brojni čimbenici, od kojih posebno prikazujemo sljedeće¹:

- **Ustavno uređenje, veličina teritorija i broj stanovnika**

U federativno uređenim državama stupanj decentralizacije je veći u odnosu na unitarne države, pa je i financijska autonomija u federalnim jedinicama šira. Broj stanovnika, kao i gustoća naseljenosti mogu imati veliki utjecaj na sustav oporezivanja, npr.: iako ne postoje veće razlike u veličini teritorija između Finske i Italije (330.000 km² odnosno 301.000 km²), te se države razlikuju po broju stanovnika (u Finskoj na 1 km² dolazi 15 stanovnika, a u Italiji 160 stanovnika). U gusto naseljenim državama za istu razinu zdravstvene zaštite, obrazovanja, administrativnih usluga i dr. potrebno je izdvojiti relativno manje sredstava po stanovniku, nego u državama u kojima je gustoća naseljenosti mala. Starosna struktura, odnosno povećanje broja starijih osoba u ukupnom stanovništvu ne znači samo veliko opterećenje mirovinskim fondovima, nego nameće potrebu izdvajanja

¹ Jelčić, B., Jelčić, B., Porezni sustav i porezna politika, Informativ, Zagreb, 1998.

sredstava za posebne zdravstvene ustanove, gerijatrijske centre, organizaciju transporta i dr. Porezi se koriste i za ostvarenje pronatalitetne politike, pa su u mnogim zemljama daju razna porezna oslobađanja i olakšice uvjetovane brojem djece poreznih obveznika (zemlje sa nekoliko milijuna stanovnika Švedska, Danska, pa i BiH imaju ove vrste mjera, za razliku od Indije koja ima više od milijardu stanovnika i nema sličnosti s navedenim poreznim mjerama).

- **Veličina javnog sektora i obim nadležnosti države**

Povećanje broja stanovnika, povećanje broja godina obveznog obrazovanja, povećanje broja nastavnika u odnosu na broj polaznika dovelo je i do povećanja javnih rashoda, a time i do većeg izdvajanja u obliku poreza za njihovo financiranje. Proširenje nadležnosti države i povećanje kvalitete obavljanja njezinih funkcija (u državnoj upravi, pravosuđu, obrazovanju, odgoju, socijalnoj zaštiti i dr.) dovelo je do povećanja broja državnih službenika za koje treba osigurati prostor, opremu za rad, te za to osigurati potrebna sredstva. Prema podacima OECD-a 1994. godine najveći broj zaposlenih u javnom sektoru u odnosu na ukupni broj zaposlenih, od svih članica ove organizacije, imala je Švedska.

- **Centralizacija odnosno decentralizacija**

Centralizacija, odnosno decentralizacija, mogu utjecati ne samo na veličinu u prihodima ubranima primjenom pojedinih vrsta poreza, nego i na raspodjelu poreznih prihoda između širih i užih teritorijalnih jedinica, kao i na organizaciju porezne službe.

- **Pripadnost pojedinim ekonomskim asocijacijama i geopolitički položaj**

U proteklih četrdeset godina formiran je veliki broj regionalnih ekonomskih zajednica s ciljem da raznim oblicima kooperacije i koordinacije doprinesu gospodarskom razvoju njenih članica, povećanju trgovinske suradnje i poboljšanju životnog standarda stanovnika. Među najznačajnijim su: Europska ekonomska zajednica, Svjetska trgovinska organizacija (WTO), Sporazum o slobodnoj trgovini (CEFTA), GATT i dr. Ukidanje ograničenja transfera kapitala, smanjenje carina, ukidanje viza, mogućnost zapošljavanja u drugim zemljama, priznavanje prava na zdravstvenu zaštitu i mirovinsko osiguranje i dr. doprinijelo je promjenama u sustavu oporezivanja.

- **Neuposlenost**

U cilju povećanja broja uposlenih, vlade zemalja suočenih s problemom neuposlenosti, često propisuju razna porezna oslobađanja i olakšice za sve one koji će otvoriti nova radna mjesta i uposliti nove osobe, povećavaju porezna opterećenja kod već uvedenih poreza radi prikupljanja namjenskih sredstava za upošljavanje,

daju kredite pod povoljnijim uvjetima od uobičajenih radi stimulacije upošljavanja i dr.

- **Zaduženje države i proračunski deficit**

Prema kriteriju Međunarodnog monetarnog fonda prezadužena je ona država, koja za potrebe servisiranja duga mora izdvojiti više od 25% tekućeg deviznog priliva ostvarenog u jednoj godini. Mnoge zemlje dužnice morale su učiniti i određene promjene u sustavu oporezivanja, kao što su povećanje visine porezne stope ili smanjenje odnosno ukidanje nekih poreznih oslobođanja i olakšica, kao i uopće u fiskalnoj sferi kao što su smanjenje javnih rashoda ili povećanje javnih prihoda, radi smanjenja zaduženosti, odnosno smanjenja proračunskog deficita. Maastrichtskim je ugovorom između ostalog, predviđeno da proračunski deficit ne smije biti veći od 3% bruto društvenog proizvoda.

- **Povijesni razlozi**

Postojanje razlika u sustavima oporezivanja pojedinih država povezano je sa postojanjem razlika u povijesnom razvoju pojedinih država (npr. zemlje bivšeg socijalističkog bloka svoje porezne sustave su izgradile po uzoru na porezni sustav Sovjetskog Saveza, zemlje kolonije imale su sličnosti s poreznim sustavom zemlje - matice...). Drugi razlozi koji mogu utjecati na sustav oporezivanja: blizina ratnog žarišta, poljoprivreda kao glavna industrijska grana, zemlje u tranziciji, islamske države, sutavi oporezivanja socijalističkih država, ekološka svijest građana, starosna struktura stanovništva...

Porezni sustav Bosne i Hercegovine određen je složenom strukturom vlasti koja je definirana Ustavom Bosne i Hercegovine. Iz toga proizlazi specifična institucionalna osnova oporezivanja, odnosno podjela fiskalnih i poreznih ovlaštenja, koje karakterizira decentralizirana porezna vlast različitih razina. Na najvišoj državnoj razini uspostavljena je Uprava za neizravno oporezivanje Bosne i Hercegovine koja je nadležna za naplatu neizravnih poreza, dok su entitetskim nivoima, tj. Poreznoj upravi Federacije BiH, Poreskoj upravi RS i Poreznoj upravi Distrikta Brčko u nadležnost dani izravni porezi i doprinosi. Ovakva organizacijska struktura poreznog sustava unutar Bosne i Hercegovine je vrlo specifična i različita od zemalja okruženja i zemalja članica Europske unije. Pod takvim okolnostima, uređenje zakonodavnog okvira poreznog sustava Bosne i Hercegovine nije jedinstveno, već je postavljeno dihotomno, kako vertikalno tako i horizontalno na obje entitetske razine. Pod utjecajem međunarodne zajednice u prethodnim godinama značajno se radilo na pitanju porezne harmonizacije odnosno međusobnog usklađivanja poreznih propisa entiteta i Brčko Distrikta.

Porezni sustav svake države, pa tako i BiH, nije trajan ni vječan. Svaki porezni sustav podložan je manjim ili većim promjenama, s tim da se novim zakonskim

rješenjima u pravilu nastoji postići što veća efikasnost i jednostavnost ubiranja poreza. Da bi se to postiglo, nužna je suglasnost svih zainteresiranih poduzetnika, političkih stranaka, interesnih skupina, udruga i sl. Česte izmjene poreznih propisa u BiH rezultirale su poreznom nestabilnošću i nesigurnošću, kako postojećih poreznih obveznika, tako i potencijalnih novih investitora.

Da bi država imala moderan porezni sustav općeprihvaćene su sljedeće karakteristike:

- jednostavnost, određenost i prigodnost – za poreznog obveznika jednostavan mora biti obračun iznosa poreza koji mora platiti, a također i dospijeće plaćanja,
- prilagodljivost – porezne politike i njihova struktura moraju se moći prilagoditi novonastalim promjenama,
- administrativna učinkovitost – troškovi porezne administracije i nadzora poreza moraju biti u primjerenom odnosu s ostvarenim prihodima od poreza. U te administrativne troškove trebali bi se uključivati i troškovi žalbenog postupka te usluge odvjetnika i poreznih savjetnika upravo zbog toga što takvi troškovi pogađaju umirovljenike, siromašnije stanovnike i male porezne obveznike,
- neutralnost – država mora zadržati neutralnost u određenim uvjetima jer ipak se koristi fiskalnom politikom kao instrumentom usmjeravanja gospodarstva,
- pravednost – porezni propisi i politike moraju biti pravedne, a to se postiže tek kada ih porezni obveznici kao takve prihvate. Pravednost poreza se vidi u horizontalnoj i vertikalnoj jednakosti. Načelo horizontalne jednakosti zahtijeva da se iz istog iznosa dohotka plaća isti iznos poreza. Načelo vertikalne jednakosti zahtijeva da se iz veće ekonomske snage plaća i relativno veći iznos poreza.

2. VRSTE POREZA

Porezi se mogu podijeliti na više načina:

- prema vrsti porezne osnovice (npr. porez na dohodak, porez na potrošnju),
- prema razini državne vlasti kojoj porezni prihod pripada (npr. državni porezi, županijski porezi),
- prema tome koje kategorije stanovnika više opterećuju (npr. progresivni ili regresivni porezi)

Ipak se najčešće spominje njihova podjela na: **izravne** i **neizravne**.

Izravni porezi su oni koje u državnu kasu uplaćujemo osobno ili ih za nas uplaćuje poslodavac. Ti se porezi obračunavaju u određenom postotku na naš dohodak ili imovinu i po pravilu se ne mogu prevaliti na drugoga. To znači da onaj tko porez plaća, porez i snosi. Izravni su porezi, na primjer, porez na dohodak koji plaćamo iz plaće, autorskog honorara ili obrta te porez na dobit koji plaćaju poduzeća. (Najveća

reforma u sferi izravnih poreza izvršena je uvođenjem zakona o porezu na dobit i dohodak u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu.)

Neizravne poreze ne snosi onaj tko ih uplaćuje u proračun, već ih najčešće prevaljuje na druge. Obveznici neizravnih poreza kroz cijenu svojih dobara i usluga prevaljuju teret tih poreza na krajnjeg potrošača, tj. na građane. Najpoznatiji neizravni porez jest porez na dodanu vrijednost (PDV).

3. ZAKONSKI OKVIR JAVNIH PRIHODA U BOSNI I HERCEGOVINI

Zakonom o sustavu neizravnog oporezivanja u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", broj: 44/03, 52/04, 34/07, 4/08, 49/09, 32/13 i 91/17) uspostavlja se institucionalni i organizacijski temelj za jedinstveni sustav neizravnog oporezivanja u Bosni i Hercegovini, koja podržava sveukupnu makroekonomsku stabilnost i fiskalnu održivost Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. U smislu ovog zakona, pojam "neizravni porez" odnosi se na uvozne i izvozne dažbine, trošarine, porez na dodanu vrijednost i sve druge poreze zaračunate na robu i usluge, uključujući i poreze na promet i cestarine.

Zakonom o Poreznoj upravi Federacije BiH ("Službene novine Federacije BiH", broj: 33/02, 28/04, 57/09, 40/10, 27/12, 7/13, 71/14, 91/15 i 44/22) regulira se osnova za primjenu svih poreznih zakona, drugih zakona koji su dodijeljeni u nadležnost Poreznoj upravi Federacije BiH i odnosnih podzakonskih akata, te definiraju određena prekršajna djela iz oblasti poreza i sankcija za ta djela. Ovaj zakon se odnosi na provođenje i izvršavanje aktivnosti iz oblasti svih vrsta federalnih, županijskih/kantonálnih, gradskih i općinskih poreza i doprinosa, taksi, posebnih naknada, članarina turističkih zajednica, članarina obrtničkih komora i novčanih kazni za porezne prekršaje.

Porezni propisi i samim time javni prihodi u Republici Srpskoj definirani su *Zakonom o poreskom sistemu Republike Srpske* ("Službeni glasnik Republike Srpske", br.62/2017 i 110/2020- odluka Ustavnog Suda) i *Zakonom o poreskom postupku Republike Srpske* („Službeni glasnik RS“ broj: 78/20 i 37/22).

Porezni propisi i rad porezne administracije u Brčko Distriktu tretiraju se *Zakonom o Poreznoj upravi Brčko Distrikta* ("Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH", broj 11/20), kao i drugim poreznim propisima Brčko Distrikta.

Najzastupljeniji porezi u poreznom sustavu Bosne i Hercegovine su porez na dodanu vrijednost, porez na dobit i porez na dohodak. Po osnovu ovih poreznih oblika se prikupi najviše poreznih prihoda u ukupno naplaćenim javnim приходima u BiH, ako izuzmemo naplatu javnih prihoda po osnovu doprinosa koji se ne tretiraju kao porezni prihodi, po osnovu kojih se u Federaciji BiH i Republici Srpskoj naplati oko

60%. U nastavku se daje kratak prikaz ova tri najznačajnija poreza u Bosni i Hercegovini.

2.1. Porez na dodanu vrijednost – PDV

Uvođenje PDV-a u poreznu strukturu BiH ocijenjeno je od strane mnogih stručnjaka kao najbolje prelaženje sa sustava poreza na promet na sustav PDV-a. Pozitivne kritike govore da su u sustav PDV-a BiH ugrađeni najbolja praksa i iskustva zemalja članica Europske unije, s obzirom na to da je kao pomoć pri njegovom uvođenju sudjelovao veliki broj eksperata i institucija Europske unije. Prihodi od poreza na promet u 2003. godini su iznosili 49% ukupnih neizravnih poreza, dok u posljednjih nekoliko godina prihodi od PDV-a zauzimaju oko 70% udjela u ukupnim neizravnim porezima. Zakon o PDV-u BiH u skladu je s VI Direktivom EU. Isto tako, u PDV legislativu i operativne instrukcije UNO su ugrađeni europski standardi kontrole obveznika, analize rizika i selekcije, eliminiranjem subjektivnog čimbenika pri odabiru obveznika za kontrolu². Činjenica je da ovi elementi nisu ugrađeni ni u jedan drugi zakon koji tretira izravne poreze u BiH. Posljednja usluga Uprave za neizravno oporezivanje, kojom je omogućeno elektronsko podnošenje prijave za porez na dodanu vrijednost i prijavu trošarine, počevši od poreznog razdoblja siječanj 2018. godine značajno je unaprijedila rad ove institucije. Prije ove *e-usluge* uspostavljen je sustav ASYCUDA (engl. *Automated SYstem for CUstoms Data* - automatizirani sustav za obradu carinskih podataka). Uvođenje sustava ASYCUDA u Bosni i Hercegovini omogućilo je: podnošenje svih carinskih i tranzitnih prijava elektronskim putem, korištenje selekcije u uvoznim i izvoznim procedurama, elektronsko razduživanje, automatsko razduživanje uplata carinskih dažbina, ažurne statističke evidencije, ubrzanje procesa carinjenja, olakšice u kretanju roba i putnika³.

2.2. Porez na dobit

Porez na dobit gospodarskih društava/poduzeća predstavlja porezni instrument u nadležnosti entiteta i BD BiH. Korisnici prihoda iz ove osnove su proračuni entiteta i BD BiH. Visina stope na ostvarenu oporezivu dobit je 10% u FBiH, RS i BD BiH. Pitanje poreza na dobit kao izravnog poreza, u Bosni i Hercegovini je regulirano propisima na razini entiteta i Brčko Distrikta.

Zakonski okvir za oporezivanje dobiti u *Federaciji BiH* sadržan je u Zakonu o porezu na dobit („Službene novine Federacije BiH”, broj: 15/16 i 15/20), koji je stupio na snagu početkom ožujka 2016. godine, a primjenjuje se od 01.01.2016. godine, zatim Pravilniku o primjeni Zakona o porezu na dobit („Službene novine Federacije BiH”, broj: 88/16, 11/17, 96/17, 94/19, 87/20 i 33/22) i Pravilniku o transfernim cijenama

² Detaljnije u Antić D., *Makroekonomska stabilnost i fiskalni federalizam u Bosni i Hercegovini*, Mostar; Fircon, 2009, str. 193.

³ Detaljnije na: <https://www.uino.gov.ba/portal/bs/e-usluge/asycuda/>

(„Službene novine Federacije BiH”, broj: 67/16). Stopa poreza na dobit koja iznosi 10% stimulatívna je u uspoređivanju sa zemljama okruženja, s tim da, kada je riječ o olakšicama i dalje poslovna zajednica inzistira na njihovom proširenju. Mnogi stručnjaci ocjenjuju da ovaj zakon ima elemente koje podstíču razvoj gospodarstva kroz olakšice i poticaje, ali je ukidanje olakšice za izvoz bila najveća zamjerka i nešto što je značajno smanjilo razvojnu komponentu gospodarstvenika koji posluju na području Federacije BiH.

U *Republici Srpskoj* je od 2002. godine na snazi stopa poreza na dobit od 10%. Zakon koji je trenutno važeći primjenjuje se od 1. siječnja 2016. godine (Zakon o porezu na dobit – „Službeni glasnik RS“ broj: 94/15, 1/17 i 58/19). Kao i u ranijim zakonskim rješenjima oporezivanja dobiti u RS, ni u ovom zakonu nema značajnijih olakšica i poticaja za razvoj gospodarstva.

U *Brčko Distriktu* je od 1. siječnja 2012. uveden novi Zakon o porezu na dobit, čija su rješenja dosta harmonizirana s odnosnim zakonskim rješenjima u FBiH i RS. Oporezivanje dobiti u BD je od srpnja 2003. do 01.01.2012. vršeno u skladu sa Zakonom o porezu na dohodak.

Idealno bi bilo očekivati da je sustav izravnog oporezivanja u BiH centraliziran odnosno na razini države kao što je slučaj s neizravnim porezima, a ne u nadležnosti tri različite porezne uprave. Ovdje valja napomenuti da postojanje dodatnih administrativnih troškova koji nastaju u prikupljanju ovog i drugih poreznih oblika izravno vodi neefikasnosti cjelokupnog poreznog sustava BiH. Entitetske reforme sustava izravnog oporezivanja u segmentu poreza na dobit različito su se reflektirale na njihovu naplatu i sudjelovanje u ukupno naplaćenim javnim prihodima u Federaciji BiH i Republici Srpskoj. S druge strane, vrlo je jasno, da postojanje različitih zakonskih rješenja i različitih uvjeta poslovanja na jednom relativnom malom ekonomskom prostoru kao što je BiH ne osigurava uvjete za razvoj gospodarstva. S obzirom na to da ova zakonska rješenja ne propisuju porezne administracije u Bosni i Hercegovini, a poznato je da nemaju ni aktivno sudjelovanje u kreiranju važećih propisa, vrlo je teško da one same osiguraju uvjete za razvoj gospodarskih aktivnosti u Bosni i Hercegovini. Bez jednog drugačijeg i sveobuhvatnijeg pristupa zakonodavne vlasti i bez aktivnijeg pristupa izvršne vlasti nema održivog razvoja gospodarstva.

2.3. Porez na dohodak

U suvremenim poreznim sustavima porez na dohodak ima zadatak da posluži kao:

- instrument za prikupljanje prihoda u proračun,
- instrument redistribucije,
- instrument konjunkturane politike.

Kao što je u već ranije naglašeno, porez na dohodak sa stanovišta svoje fiskalne izdašnosti jedan je od najznačajnijih poreza uključenih u suvremene porezne sustave,

npr. u Danskoj primjenom ovog poreza ubere se više prihoda, nego primjenom svih drugih poreza⁴. Oporezivanje dohotka u Bosni i Hercegovini je na razini entiteta i Brčko Distrikta.

Zakon o porezu na dohodak („Službene novine Federacije BiH“, broj: 10/08, 9/10, 44/11, 7/13 i 65/13) u Federaciji BiH je u primjeni od 1. siječnja 2009., nakon čega je nekoliko puta vršena njegova izmjena. Posljednje značajnije izmjene su izvršene tijekom 2013. u vezi oporezivanja dohotka od nagradnih igara i igara na sreću.

U Republici Srpskoj je Zakon o porezu na dohodak uveden dvije godine ranije nego u Federaciji BiH, a od 01. veljače 2011. godine stopa poreza na dohodak je s 8% povećana na 10%. Zakonom o porezu na dohodak Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 60/15, 5/16 - ispr., 66/18, 105/19, 123/20, 49/21, 119/21 i 56/22) je uvedeno oporezivanje dividendi, udjela u dobiti i kapitalne dobiti, osim dobiti koja je ostvarena do kraja 2010. godine, kao i oporezivanje dividende fizičkih osoba po stopi od 10%.

Novi Zakon o porezu na dohodak Brčko Distrikta u primjeni je tek od početka 2011. godine i on je zamijenio zakon koji je propisivao oporezivanje dohotka fizičkih i dobiti pravnih osoba i konceptualno se dosta razlikovao od rješenja u oba entiteta Bosne i Hercegovine.

U sva tri porezna propisa stopa poreza na dohodak je 10%, ali se efektivna stopa zbog velikih razlika u poreznoj osnovici još uvijek značajno razlikuje. Skoro su sve kategorije po kojima se u Federaciji BiH ne plaća porez na dohodak u Republici Srpskoj oporezive.

S obzirom na značajne razlike u oporezivanju dohotka u Federaciji BiH i Republici Srpskoj evidentne su i razlike u prihodima sa aspekta poreza na dohodak.

4. NAPLATA PRIHODA U FEDERACIJI BIH (U NADLEŽNOSTI POREZNE UPRAVE FEDERACIJE BIH)

Kad je u pitanju Federacija BiH zakonski okvir za naplatu javnih prihoda u Federaciji BiH pored Zakona o Poreznoj upravi Federacije BiH čine i Zakon o pripadnosti javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj: 22/06, 43/08, 22/09, 35/14, 94/15 i 17/22) i Pravilnik o načinu uplate, pripadnosti i raspodjele javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj: 54/20, 55/20, 63/20, 88/20, 28/21, 56/21, 83/21, 01/22, 34/22, 57/22, 76/22, 93/22, 94/22 i 10/23). Javnim prihodima, u smislu ovog Zakona, smatraju se neizravni porezi, izravni porezi, naknade, takse, doprinosi, donacije i drugi

⁴ OECD, Revenue Statistics 1965.-1995., Paris 1996., str.79.

prihodi, utvrđeni zakonima i drugim propisima Bosne i Hercegovine, Federacije, županija/kantona i jedinica lokalne samouprave.

Na temelju Zakona o pripadnosti javnih prihoda u Federaciji BiH donosi se Pravilnik o načinu uplate, pripadnosti i raspodjele javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine. Ovim pravilnikom propisuju se vrste javnih prihoda, depozitni računi u bankama, način uplate, pripadnosti i raspodjele javnih prihoda na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine. Javnim prihodima, u smislu spomenutog pravilnika, smatraju se prihodi koji se, u skladu sa zakonima i drugim propisima, donesenim na osnovu zakona, uplaćuju na depozitne račune propisane Pravilnikom, u korist: proračuna Federacije, županije/kantona, jedinica lokalne samouprave (općina i gradova), fondova, direkcija, zavoda, agencija i drugih korisnika javnih prihoda. Sastavni dio Pravilnika su šifre općina i organizacijski kodovi federalnih proračunskih korisnika. U okviru Pravilnika određeni su i uplatni računi kao što su račun javnih prihoda Proračuna Federacije BiH, računi proračuna za deset kantona u Federaciji, računi društvenih fondova, turističkih zajednica, Direkcije za ceste i ostalih korisnika.

Zakonom o Poreznoj upravi Federacije BiH porez je novčani iznos koji je porezni obveznik dužan plaćati proračunu sukladno poreznim zakonima. Doprinos je novčani iznos koji je porezni obveznik dužan plaćati izvanproračunskim fondovima sukladno propisima koji reguliraju te obveze. Takse podrazumijevaju novčane obveze koje je porezni obveznik dužan plaćati sukladno zakonima kojima se reguliraju takse na istaknutu firmu i takse na aparate za igre na sreću i zabavne igre. Posebne naknade su novčani iznosi koje su dužni plaćati porezni obveznici sukladno člancima 169. i 170. Zakona o vodama, članku 60. stavak 1. točka a) Zakona o šumama i sukladno članku 180. Zakona o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća. Članarine turističkih zajednica su prema Zakonu o Poreznoj upravi Federacije BiH novčane obveze koje su dužni plaćati porezni obveznici sukladno Uredbi o članarinama u turističkim zajednicama. Članarine obrtničkih komora su novčane obveze koje su dužni plaćati članovi obrtničke komore sukladno Zakonu o obrtu i srodnim djelatnostima. Novčane kazne su novčani iznosi evidentirani u registru novčanih kazni prema poreznim prekršajima i koje se naplaćuju u postupku prisilne naplate.

Na razini Federacije BiH svake godine prikupi se vrlo značajan dio prihoda države. Tome kroz svoj rad i aktivnosti svakako doprinosi i Porezna uprava Federacije BiH kao institucija nadležna za primjenu poreznih propisa u Federaciji BiH. U ukupnim konsolidiranim prihodima Bosne i Hercegovine Porezna uprava Federacije BiH prikupi oko 40% prihoda (pored neizravnih poreza koji se naplate na razini Uprave za neizravno oporezivanje i prihoda iz nadležnosti Poreske uprave RS i Porezne uprave Brčko Distrikta). Prema podacima Centralne banka BiH⁵ konsolidirani

⁵ http://statistics.cbbh.ba/Panorama/novaview/SimpleLogin_bs_html.aspx

prihodi Bosne i Hercegovine za 2021. godinu su iznosili preko 16 mlrd KM. Na ovaj način evidentan je porezni kapacitet Federacije BiH i njena ekonomska snaga kao i činjenica da se na ovom poreznom prostoru nalaze najveći porezni obveznici koji uplate najviše prihoda i od neizravnih poreza. Ako promatramo odnos prikupljenih poreza na teritoriji Federacije i Republike Srpske i sustav raspodjele prihoda od neizravnih poreza u Bosni i Hercegovini svakako se može uočiti veliki i značajan disbalans i neravnomjernost. Međutim, to se pitanje sigurno može pripisati više političkim nego ekonomski opravdanim i logičnim razlozima.

U tablici 1 predstavljeni su naplaćeni javni prihodi na razini Federacije BiH iz nadležnosti Porezne uprave Federacije BiH za 2021. i 2022. godinu.

Tablica 1: Pregled naplaćenih izravnih poreza i doprinosa za 2021. i 2022. godinu (u KM)

R.b r.	Naziv prihoda	Siječanj-prosinac 2021	Siječanj-prosinac 2022	Indeks	Razlika u KM
1	2	3	4	5	6
I	Prihodi od neizravnih poreza ⁶	15.724	96.447	613,37	80.723
1.1.	Zaostali prihodi od poreza na promet	986.889	1.147.749	116,30	160.860
II	Prihodi od izravnih poreza	977.495.042	1.250.669.544	127,95	273.174.502
2.1.	Porez na dobit	391.974.880	546.660.887	139,46	154.686.007
2.1.1.	Porez na dobit banaka	17.805.896	21.971.726	123,40	4.165.830
2.1.2.	Porez na dobit mikro kreditnih organizacija	1.465.116	2.598.817	177,38	1.133.701
2.1.3.	Porez na dobit društava za osiguranje imovine i osoba	3.868.991	4.520.195	116,83	651.204
2.1.4.	Porez na dobit društava za reosiguranje imovine i osoba	253.720	280.786	110,67	27.066
2.1.5.	Porez na dobit pravnih osoba iz oblasti elektroprivrede	3.516.199	11.166.742	317,58	7.650.544

⁶ Zaostale uplate po osnovu ovih prihoda

2.1.6.	Porez na dobit pravnih osoba iz oblasti pošte i telekomunikacija	4.296.574	9.353.695	217,70	5.057.121
2.1.7.	Porez na dobit pravnih osoba iz oblasti igara na sreću	5.853.465	11.802.630	201,63	5.949.165
2.1.8.	Porez po odbitku	29.524.443	24.141.814	81,77	-5.382.629
2.1.9.	Ostali porez na dobit	4.987.921	3.206.473	64,28	-1.781.448
2.1.10.	Porez na dobit	286.082.372	422.257.727	147,60	136.175.355
2.1.11.	Porez po odbitku	34.320.183	35.360.283	103,03	1.040.099
2.2.	Zaostali prihodi od poreza na dobit	219.445	180.699	82,34	-38.746
2.2.1.	Porez na dobit gospodarske i profesionalne djelatnosti	141.368	133.736	94,60	-7.632
2.2.2.	Porez na dobit od poljoprivredne djelatnosti	78.077	46.963	60,15	-31.113
2.3.	Porez na dohodak	468.916.922	566.164.770	120,74	97.247.848
2.3.1.	Porez na dohodak od nesamostalne djelatnosti	363.609.790	440.278.440	121,09	76.668.649
2.3.2.	Porez na dohodak od samostalne djelatnosti	18.840.936	24.538.104	130,24	5.697.168
2.3.4.	Porez na dohodak od imovine i imovinskih prava	6.015.882	9.410.318	156,42	3.394.436
2.3.5.	Poreza na dohodak od ulaganja kapitala	436.732	484.848	111,02	48.116
2.3.6.	Porez na dohodak na dobitke iz nagradnih igara i igara na sreću	23.676.956	23.662.146	99,94	-14.811
2.3.7.	Porez na dohodak od drugih samostalnih djelatnosti	37.839.978	44.828.083	118,47	6.988.106
2.3.8.	Porez na dohodak po konačnom obračunu	18.496.647	22.962.831	124,15	4.466.184
2.4.	Zaostali prihodi od poreza fizičkih osoba	781.861	1.725.920	220,75	944.059

2.4. 1.	Porez na plaću i druga osobna primanja	508.913	259.422	50,98	- 249.491
2.4. 2.	Porez na dodatna primanja	169.887	1.242.354	731,2 8	1.072.46 7
2.4. 3.	Porez po osnovu autorskih prava patenata i tehničkih unapređenja	10.211	5.633	55,17	-4.578
2.4. 4.	Porez na ukupan prihod fizičkih osoba	2.101	30.351	1444, 63	28.250
2.4. 5.	Porez na prihod od imovine i imovinskih prava	46.091	69.526	150,8 5	23.435
2.4. 6.	Porez na dobitke od igara na sreću	44.658	118.634	265,6 5	73.976
2.5.	Porezi na imovinu, nasljeđe i dar	38.131.35 8	41.633.82 4	109,1 9	3.502.46 7
2.5. 1.	Porez na imovinu od fizičkih osoba	6.884.127	6.991.227	101,5 6	107.100
2.5. 2.	Porez na imovinu od pravnih osoba	8.745.918	10.539.33 7	120,5 1	1.793.41 9
2.5. 3.	Porez na imovinu za motorna vozila	18.279.32 5	18.770.19 2	102,6 9	490.868
2.5. 6.	Porez na nasljeđe i dar	4.210.783	5.332.339	126,6 4	1.121.55 6
2.5. 7.	Ostali porezi na imovinu	11.204	728	6,50	-10.476
2.6.	Porez na promet nepokretnosti i prava	76.843.99 4	93.899.32 1	122,1 9	17.055.3 27
2.6. 1.	Porez na promet nepokretnosti fizičkih osoba	47.280.38 8	59.229.16 5	125,2 7	11.948.7 77
2.6. 2.	Porez na promet nepokretnosti pravnih osoba	29.563.60 6	34.670.15 6	117,2 7	5.106.55 0
2.7.	Zaostali prihodi od ostalih poreza	626.584	404.123	64,50	- 222.460
2.7. 1.	Porez na potrošnju u ugostiteljstvu od pravnih osoba	203.251	69.296	34,09	- 133.955
2.7. 2.	Porez na potrošnju u ugostiteljstvu od fizičkih osoba	314.392	240.826	76,60	-73.566

2.7. 3.	Poseban porez na plaću za zaštitu od prirodnih i drugih nesreća	74.014	64.066	86,56	-9.948
2.7. 4.	Poseban porez za zaštitu od prirodnih i drugih nesreća po osnovu ugovora o djelu i privremenih i povremenih poslova	8.913	9.126	102,38	212
2.7. 5.	Ostali porezi	26.015	20.811	80,00	-5.204
III	Takse i naknade	679.683.291	674.008.688	99,17	-5.674.603
IV	Doprinosi	3.909.282.716	4.401.359.708	112,59	492.076.991
V	Članarine	8.227.798	10.087.243	122,60	1.859.445
VI	Novčane kazne	47.238.375	58.624.373	124,10	11.385.998
VII	Ostali javni prihodi	5.396.934	4.343.137	80,47	-1.053.797
	Ukupno naplaćeni javni prihodi	5.628.326.769	6.400.336.890	113,72	772.010.120

Izvor: Porezna uprava Federacije BiH

Analizom podataka u prethodnoj tablici, vidljivo je da je na razini Federacije BiH u 2022. godini naplaćeno 6.400.336.890 KM javnih prihoda i doprinosa. To predstavlja rast za 13,72%, odnosno za 772.010.120 KM. Prihodi od izravnih poreza imaju rast za skoro 30% u odnosu na 2021. godinu. Od izravnih poreza posebno se ističe rast poreza na dobit (39,46%), poreza na promet nepokretnosti i prava (22,19%) i poreza na dohodak (oko 21%). Sve vrste doprinosa imaju rast od čega doprinosi za MIO – 12,47%, doprinosi za zdravstveno osiguranje – 12,74% i doprinosi za neuposlenost – 12,68%.

U svim županijama/kantonima u Federaciji BiH u 2022 godini prihodi su rasli (tablica 2). Najveći rast (postotno) zabilježen je u županiji/kantonu koji ima najmanji udio u ukupno naplaćenim prihodima – Posavskoj županiji/kantonu (17,01%), ali i neznatno manje u Zeničko-dobojskoj županiji/ kantonu (16,98%). Najveći udio u ukupnoj naplati svih prihoda kao i svih godina ranije pripada Županiji/Kantonu Sarajevo kao županiji/kantonu s najvećim ekonomskim kapacitetima u Federaciji BiH. Naime, ova županija/kanton u ukupnoj naplati od 6,4 mlrd KM sudjeluje s iznosom od cca 2,38 mlrd KM ili preko 37%.

Tablica 2: Naplaćeni prihodi po županijama/kantonima u federaciji BiH za 2021. i 2022. godinu (u KM)

R. br.	Županije/Kantoni	Siječanj-prosinac 2021	Siječanj-prosinac 2022	Index (sij-pro 22/ 21)	Razlika u KM	Udio u ukupnoj naplati (%)
1.	Sarajevski	2.079.644.426	2.381.888.797	114,53	302.244.371	37,22
2.	Tuzlanski	963.623.286	1.101.808.809	114,34	138.185.523	17,21
3.	Zeničko-dobojski	720.967.425	843.415.389	116,98	122.447.964	13,18
4.	Hercegovačko-neretvanski	661.602.876	723.131.654	109,30	61.528.778	11,30
5.	Srednjobosanski	415.701.203	476.764.420	114,69	61.063.217	7,45
6.	Unsko-sanski	337.162.361	381.470.781	113,14	44.308.419	5,96
7.	Zapadnohercegovački	225.465.060	241.339.697	107,04	15.874.637	3,77
8.	Kanton 10	105.267.208	116.710.657	110,87	11.443.450	1,82
9.	Bosansko-podrinjski	62.895.740	68.282.276	108,56	5.386.536	1,07
10.	Posavski	55.997.184	65.524.408	117,01	9.527.224	1,02
UKUPNO		5.628.326.769	6.400.336.890	113,72	772.010.120	100,00

Izvor: Porezna uprava Federacije BiH

U zadnjih devet godina, kako je predstavljeno u tablici 3 javni prihodi na razini cijele Federacije BiH imaju značajan rast. U svim godinama osim u 2020. godini (kao godini u kojoj je kriza uzrokovana virusom COVID 19 imala najveće negativne implikacije) prihodi su rasli.

Tablica 3: Naplaćeni prihodi u federaciji BiH za razdoblje 2014-2022 (u KM)

Godina	Ukupno naplaćeni prihodi u KM	Rast u odnosu na prethodnu godinu
2014	3.796.548.590	-
2015	4.107.459.606	310.911.016
2016	4.456.966.505	349.506.899
2017	4.820.307.452	363.340.948

2018	5.182.422.312	362.114.860
2019	5.300.562.599	118.140.287
2020	5.142.630.677	-157.931.922
2021	5.628.326.769	485.696.092
2022	6.400.336.890	772.010.120
Razlika 2022- 2014	2.603.788.299	
Index 2022/2014	168,58%	

Izvor: Porezna uprava Federacije BiH

U 2014. godini bilo je ukupno naplaćeno 3.796.548.590 KM javnih prihoda. U narednoj 2015. više za 311 mil KM odnosno 4.107.459.606 KM. Rast prihoda nastavljen je i u 2016., 2017., 2018. i 2019. godini. Na kraju 2019. godine je naplaćeno preko 5,3 mlrd KM javnih prihoda. Nakon ekonomskih problema i korona krize koja je obilježila cijelu 2020. godinu, u ovoj godini zabilježen je pad prihoda za skoro 158 mil KM. Svi problemi koje je prouzročila zdravstvena kriza u svijetu izravno su se odrazili na sve ekonomske tijekove u zemlji. Međutim, nakon toga vrlo izražen rast prihoda obilježio je cijelu 2021. godinu i na kraju godine prema podacima Porezne uprave Federacije BiH naplaćeno je 5.628.326.769 KM prihoda. Ipak, rekordna naplata prihoda do sada, zabilježena je u 2022. godini kada je naplaćeno 6.400.336.890 KM. Ako promatramo razdoblje 2014-2022. godina uočavamo rast naplate za preko 68% ili za 2.603.788.299 KM. Rast prihoda iz nadležnosti Porezne uprave Federacije BiH nije uvijek paralelno praćen pozitivnim makroekonomskim pokazateljima u Federaciji BiH. Tijekom posljednjih godina investicije su značajno opale, smanjene su izvozne aktivnosti i veći BH entitet se suočavao s raznim ekonomskim i političkim problemima. Iako je u razdoblju 2014.-2022. godine BDP Federacije rastao u određenoj mjeri, velika zasluga za rekordnu naplatu prihoda u Federaciji u 2022. godinu pripada zasigurno i Poreznoj upravi Federacije BiH i svim mjerama i aktivnostima koje sukladno svojim nadležnostima i zakonom u kontinuitetu provodi, a pored navedenog za punjenje proračunske kase zaslužna je i inflacija.

Naime, iskustva mnogih zemalja pokazala su da je moguć veliki broj reakcija poreznih prihoda na inflaciju, od većeg porasta realnih poreznih prihoda od porasta razine cijena, pa do pada realne naplate prihoda s rastom cijena. Smjer reakcije poreznih prihoda na inflaciju odnosno elastičnosti poreznih prihoda na stopu rasta cijena ovisi u prvom redu o progresivnosti poreza, a budući da je progresivnost obično karakteristika izravnih poreza (npr. poreza na dohodak), može se reći da elastičnost poreznih prihoda na promjene cijena ovisi o karakteristikama poreznog sustava, dakle, o tome prevladavaju li u strukturi poreza izravni ili neizravni porezi.

5. MAKROEKONOMSKI POKAZATELJI FEDERACIJE BIH U 2021. GODINI

Temeljem podataka Federalnog zavoda za statistiku može se zaključiti da su kretanja ekonomskih aktivnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) u 2021. godini imala blagi rast, da je prosječna uposlenost dosegla razinu od 525.397 što ukazuje da se uposlenost vraća na trend rasta prije pojave pandemije Covid 19. Stopa uposlenosti i prosječna plaća su također blago porasle dok je registrirana neuposlenost nastavila blagi trend opadanja. Mirovine su ostale nepromijenjene usprkos rastu broja umirovljenika za 0,3% u odnosu na prethodnu godinu. Ekonomija BiH i FBiH, kao i druge svjetske ekonomije, doživjela je nekoliko šokova od 2020. godine, prije svega trajni efekti pandemije koji su se odrazili na lance snabdijevanja, zatim rast cijena hrane, što je dovelo do toga da su u prosincu 2021. godine u odnosu na prosinac 2020. godine, cijene porasle za 6,5% (godišnja inflacija). (Makroekonomski pokazatelji za 2022.godinu još nisu objavljeni – rok je 30.06.2023. god.)

6. ZAKLJUČAK

Porezni sustav predstavlja jedan od osnovnih elemenata makroekonomskog sustava i kao takav treba da osigura ostvarivanje osnovnog, fiskalnog cilja - prikupljanje dovoljnog iznosa javnih prihoda za pokriće javnih rashoda, ali i brojnih ektrafiskalnih, posebno makroekonomskih, ciljeva kao što su: stabilnost cijena, održivi gospodarski rast, puna zaposlenost i ravnoteža platne bilance. Porezna politika je dio ekonomske i socijalne politike. Porezna uprava kao izvršni organ nadležna je za primjenu Zakona o Poreznoj upravi i drugih poreznih zakona i podzakonskih akata, s ciljem utvrđivanja i naplate javnih prihoda.

Kao što je prethodno i navedeno porezni obveznici u F BiH su u 2022. godini, uplatili 6,4 milijardi KM, što je u odnosu na 2021. godinu, povećanje za 13,72% i može se zaključiti da je ostvaren osnovni fiskalni cilj – prikupljanje dovoljnog iznosa javnih prihoda.

LITERATURA

1. Antić, D., (2009), Makroekonomska stabilnost i fiskalni federalizam u Bosni i Hercegovini, Mostar, Fircon
2. Jelčić, B., Jelčić, B., Porezni sustav i porezna politika, Informator, Zagreb, 1998.
3. Porezna uprava F BiH, Izvještaji o radu Porezne uprave Federacije BiH
4. Porezna uprava F BiH, (2014), Strategija rada Porezne uprave FBiH za 2014-2018. godinu
5. OECD, Revenue Statistics 1965.-1995., Paris, 1996.

6. Zakon o Poreznoj upravi Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 33/02, 28/04, 57/09, 40/10, 27/12, 7/13, 71/14, 91/15 i 44/22)
7. Zakon o porezu na dobit RS („Službeni glasnik RS“, broj: 94/15 i 1/17)
8. Zakon o porezu na dohodak u RS („Službeni glasnik RS“, broj 60/15 i 5/16)
9. Zakon o porezu na dobit („Službene novine Federacije BiH“, broj: 15/16)
10. Zakon o porezu na dohodak („Službene novine Federacije BiH“, broj: 10/08, 9/10, 44/11, 7/13 i 65/13)
11. Zakonu o porezu na dodanu vrijednost ("Službeni glasnik BiH", br. 9/05, 35/05, 100/08 i 33/17)
12. <https://www.uino.gov.ba/portal/bs/e-usluge/asycuda/>
13. http://statistics.cbbh.ba/Panorama/novaview/SimpleLogin_bs_html.aspx

doc. dr. sc. Marko Čular

Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, Republika Hrvatska
marko.cular@efst.hr

KAKO INTERNA REVIZIJA MOŽE POMOĆI ORGANIZACIJAMA U UPRAVLJANJU ESG-om?

Sažetak

Okolišna, društvena i pitanja upravljanja (ESG) su u fokusu dionika današnjice te ujedno predstavljaju globalni poslovni rizik. Trend inkorporiranja ESG-a u korporativno upravljanje je sveprisutan, međutim i dalje je nejasno na koji način ESG može povećati vrijednost organizacija. Ukoliko ESG povećava vrijednost, ključno pitanje koje se može postaviti je zašto onda menadžeri ne bi dobrovoljno ulagali u ESG. Mnoge organizacije promoviraju svoje ESG inicijative ulagačima, iako istraživanja nisu baš pokazala značajniju korelaciju ulaganja u ESG i financijskih performansi. Po pitanju ESG-a, ključno pitanje je na koji način mjeriti kvalitetu ESG-a, je li uopće moguće razviti pouzdano mjerilo, može li se standardizirano izvještavanje izraditi na isplativ način te bi li obvezno objavljivanje pomoglo organizacijama i dionicima u donošenju korisničkih odluka. Rasprava na postavljeno pitanje u naslovu otkriva nove prilike za profesiju interne revizije na način da povećaju vrijednost svojih usluga. Međutim, do sada je doprinos interne revizije tome premalen, s obzirom na njenu višedimenzionalnu ulogu. Trenutna uloga funkcije interne revizije u organizacijama je pružanje uvjerenja te savjetodavna. Iako je dosadašnja uloga interne revizije po pitanju ESG-a bila dosta pasivna i nerazjašnjena, buduća uloga interne revizije treba dati odgovore na pitanja jesu li dosadašnje aktivnosti na zadovoljavajući način iznijeli zahtjeve o ESG-u. Nadalje, buduću ulogu interne revizije treba se razmotriti i s pozicije (metaforički) „vrtlara“ i „graditelja“ s obzirom da interni revizori imaju znanja i vještine razumijevanja procesa i rizika specifičnih za organizaciju, zajedno s kontrolama za postizanje ciljno usmjerenog usklađivanja aktivnosti povezanih s ESG-om.

Ključne riječi: *interna revizija, ESG, pružanje uvjerenja, savjetodavna uloga*

1. PRISUTNOST ESG-a U KORPORATIVNOM UPRAVLJANJU: POVEĆAVA LI ESG KORPORATIVNU VRIJEDNOST?

Okolišna, društvena i upravljačka pitanja (ESG) postala su glavna žarišna točka za široku lepezu dionika (Fraser et al., 2022, 1). Okolišna pitanja razmatraju kako se organizacije ponašaju u odnosu s okolišem i prirodom, društvena pitanja ispituju kako organizacije upravljaju odnosima sa zaposlenicima, partnerima i širom

zajednicom dok se pitanja upravljanja odnose na čimbenike kao što su etika, vodstvo, interne kontrole, prava dioničara i slično.

Već je dugo vremena na prostoru korporativnog upravljanja tema održivosti i ESG-a (prema Lenz i Hoos, 2023, 41): od 1997. godine, kada je uspostavljena Globalna inicijativa za izvještavanje (GRI) i razvila standarde za izvještavanje o nefinancijskim utjecajima organizacija na društvo i planet; potom je uslijedila 2010. godina kada Međunarodno vijeće za integrirano izvještavanje (IIRC) ističe integriranje ESG dimenzija u jedno godišnje izvješće koje će popratiti i objasniti stvaranje financijske vrijednosti; pa do napora Europske unije oko nefinancijskog izvještavanja predstavljeni direktivama poput Direktive o nefinancijskom izvještavanju, popraćeni EU taksonomijom, predstavljaju još jedan orijentir u kojem je angažirana cijela regija u razvoju novih standarda za nefinancijsko izvještavanje. Ključni izazov po pitanju ESG-a je nedostatak jedinstvenog skupa standarda na kojem bi organizacije mogle izgraditi svoje strategije izvještavanja o ESG-u.

Mnogo je pokretača povećanog interesa i hitnosti u upravljanju i izvještavanju o ESG-u s ciljem povećanja korporativnih vrijednosti (Fraser et al., 2022, 3): antropogene klimatske promjene; atributi nefinancijske vrijednosti organizacija (npr. reputacija); povećani interes dionika, uključujući potrošače, zajednice, partnere i regulatore; ESG kao sredstvo za pomoć u poboljšanju ugleda; poboljšana sposobnost privlačenja i zadržavanja kupaca te zaposlenika; potencijal korporativnog fokusa na ESG pitanja kako bi se poboljšalo cjelokupno upravljanje rizicima; te dobro upravljanje za koje se smatra da privlači kapital i nižu cijenu kapitala. Stoga, s ciljem povećanja korporativnih vrijednosti, organizacije bi trebale imati uspostavljenu strukturu korporativnog upravljanja koja učinkovito provodi ESG strategiju.

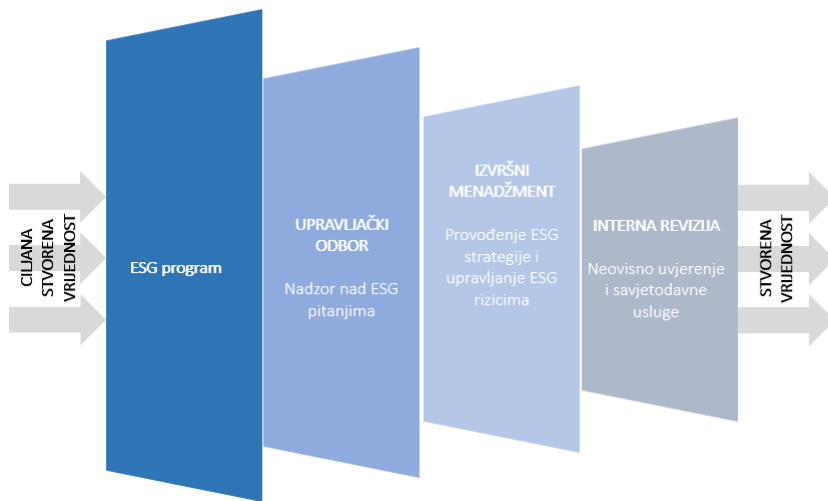
2. KAKO UČINKOVITO UPRAVLJATI ESG-om: PRIMJENA IIA (2020) MODELA TRI LINIJE?

Za organizacije je od vitalne važnosti da prije svega definiraju uloge u upravljanju rizicima ESG-a, a upravo se ta uloga može razmatrati kroz IIA Model tri linije. Kako bi se uspostavila struktura upravljanja koja proaktivno provodi ESG program, nužno je istaknuti uloge upravljačkih tijela, izvršnog menadžmenta i interne revizije. Upravljačka tijela nadziru proces upravljanja ESG rizika, delegiraju aktivnosti menadžmentu te im pružaju dostatne resurse. Upravljačka tijela mogu preuzeti na sebe odgovornost nadzora nad ESG-om, ili ih mogu delegirati prije svega revizijskom odboru koji bi trebao biti idealan mehanizam korporativnog upravljanja te se od njega očekuje razumijevanje ESG rizika i kontrola te ESG izvještavanja (prema Perković i Čular, 2021, 66 i Perković i Čular, 2022, 77). Izvršni menadžment trebao bi preuzeti odgovornost za planiranje i

provođenje ESG strategije i programa, stvaranje povezanih politika, procedura i internih kontrola, utvrđivanje relevantnih indikatora i metrika za izvješća o održivosti, nadgledanje izrade tih izvješća, te razumijevanje i praćenje svih ESG rizika.

S druge strane, interna revizija bi trebala preuzeti ključnu ulogu pružanja objektivnog uvjerenja, neovisnog o menadžmentu, o učinkovitosti upravljanja ESG rizicima, ESG izvještavanju i usklađenosti s povezanim propisima (Perković i Čular, 2022, 77).

Slika 1: Odnos upravljačkih tijela i interne revizije u ESG programu

Izvor: Perković i Čular, 2022, 77.

3. TRENUTNA ULOGA INTERNE REVIZIJE U ESG-u: STATUS QUO ULOGA?

Status quo pozicija interne revizije u areni ESG upravljanja rizikom i njene savjetodavne usluge su iznenađujuće s obzirom na jake znakove za sve veću važnost rizika povezanih s ESG-om i posljedično aktivnosti proširenog izvještavanja (Lenz i Hoos, 2023, 41).

Interni revizori moraju se kritički zapitati jesu li na zadovoljavajući način iznijeli zahtjeve o ESG-u (Lenz i Jeppesen, 2022, 6-7):

- E u ESG-u izravno je povezan s prijetnjom klimatskih promjena, koje već utječu na strateške odluke organizacija te će sve više utjecati u budućnosti. Postoji jasna potreba da interni revizori postanu istaknuti i cijenjeni igrači koji će pružati odgovarajuće jamstvo menadžmentu o strateškim i operativnim ciljevima zaštite okoliša.

- S u ESG, također je relevantan za interne revizore. Organizacije će morati pokazati kako doprinose široj vrijednosti društvu kako bi privukla ulaganja i talentirane zaposlenike. Ovo sveukupno brendiranje organizacija je strateški i operativni zadatak, gdje će menadžment trebati jamstvo da su njegovi ciljevi ispunjeni i da je njegovo vanjsko izvještavanje ispravno. Interna revizija je u dobroj poziciji da pruži takvo jamstvo, ali se relativno malo radi na ovom području.
- Što se tiče G u ESG-u, upravljanje je dugo vremena bilo središte onoga što bi interna revizija trebala biti. I dok IIA tvrdi da je interna revizija stup korporativnog upravljanja, neki od ključnih dionika dovodi u pitanje njegovu vrijednost. Postoji određena napetost između vrijednosti za koju interna revizija vjeruje da se prikazuje i one koju percipiraju neki od njezinih korisnika. Interna revizija ima potencijal dati veću dodanu vrijednost u areni upravljanja.

4. VIŠEDIMENZIONALNA ULOGA INTERNE REVIZIJE U ESG-u PREMA IIA (2021) WHITE PAPER-u

Neovisno i objektivno pružanje angažmana s izražavanjem uvjerenja te savjetodavne usluge temelji su za ulogu i misiju interne revizije, zbog čega je njezino sudjelovanje u ESG izvještavanju ključno. Uistinu, definicija interne revizije (IIA) opisuje je kako ona dodaje vrijednost i unaprjeđuje poslovanje organizacije tako da: "... uvodi sustavan, discipliniran pristup procjenjivanju i poboljšanju djelotvornosti upravljanja rizicima, kontrole i korporativnog upravljanja". Kako rizici povezani s ESG-om postaju očigledniji i prevladavaju u donošenju odluka od strane upravljačkih tijela i izvršnog menadžmenta, menadžment mora imati pouzdano jamstvo o učinkovitosti upravljanja rizicima ESG-a, uključujući ESG izvještavanje. To bi jamstvo trebalo doći od interne revizije (IIA White Paper, 2021, 7).

4.1. Pružanje uvjerenja

Sve više organizacija prepoznaje važnost rizika i prilika koje ESG može pružiti za organizacije. Menadžment i upravljačka tijela trebaju imati pouzdano uvjerenje da su procesi i informacije koji se odnose na ESG adekvatni, odnosno jamstvo da je upravljanje ESG rizicima, nadziranje ključnih ESG indikatora, te ESG izvještavanje adekvatno, točno i u skladu s međunarodnim okvirima i standardima (Perković i Čular, 2022, 77).

Pružanje angažmana s izražavanjem uvjerenja po pitanju ESG-a treba uključivati barem sljedeće komponente (IIA White Paper, 2021, 7):

- Pregled jesu li objavljeni mjerljivi podaci relevantni, točni, pravodobni i konzistentni. Ključno je da svi javni izvještaji o održivosti pružaju informacije koje točno opisuju napore organizacije po pitanju ESG-a. Interna revizija može

pružiti neovisno jamstvo o tome jesu li podaci (kvantitativni i kvalitativni) koji se izvještavaju točni, relevantni, potpuni i pravovremeni. To je osobito važno jer se regulatorni nadzor povećava.

- Pregled je li izvještavanje konzistentno s formalnim financijskim objavama. Iako izvještavanje o održivosti pruža nefinancijske podatke, sve informacije koje su u suprotnosti s formalnim financijskim objavama podići će „crvenu zastavu“ kod regulatora i investitora.
- Procjena značajnosti i rizika ESG izvještavanja. Ovo područje može biti potencijalno problematično jer se organizacije ponekad bore s razumijevanjem i izvještavanjem o tome što je značajno. Odbor za međunarodne računovodstvene standarde definira značajnost kao: „Pogrešne izjave, uključujući propuste, smatraju se materijalnim ako postoji velika vjerojatnost da bi, pojedinačno ili zajedno, utjecale na prosudbu razumnog korisnika na temelju financijskih izvještaja”. Navedena definicija prepušta mnogo tumačenju i prosudbi. Međutim, organizacije moraju imati jasno razumijevanje o tome kako tekući napor vezano za održivost ili javne obveze vezane za postizanje ciljeva održivosti mogu porasti do razine značajnosti.
- Uključiti ESG u planove revizije. ESG i angažmani povezani s održivošću trenutno čine oko 1% tipičnih planova interne revizije. Navedeno se mora promijeniti kako ESG rizici i upravljanje rizicima postaju sve važniji za organizacije.

4.2. Savjetodavne usluge

Učinkovita funkcija interne revizije kontinuirano prati rizike, posjeduje stručnost na temu procjene adekvatnosti sustava internih kontrola te ima široko znanje o različitim funkcijama unutar organizacije. Upravo ove karakteristike čine internu reviziju idealnim kandidatom za pružanje savjetodavnih usluga menadžmentu na temu ESG-a. U prilog tome ide i ažurirani Model tri linije koji naglašava važnost uloge interne revizije kao savjetnika od povjerenja (Perković i Čular, 2022, 77).

Pružanje savjetodavnih usluga po pitanju ESG-a treba uključivati barem sljedeće komponente (IIA White Paper, 2021, 7):

- Izgraditi ESG kontrolno okruženje. Kompetentne funkcije interne revizije mogu preporučiti okvire (COSO) za upravljanje/ublažavanje ESG rizika. Također, interna revizija može savjetovati o razvoju specifičnih internih kontrola nad ESG izvještavanjem.
- Preporučiti parametre izvještavanja. Što izvijestiti ključno je pitanje u upravljanju rizicima ESG izvještavanja. Interna revizija može savjetovati menadžment koje to vrste podataka (kvantitativnih i kvalitativnih) što točnije odražavaju relevantne napore za održivost unutar organizacije.
- Savjetovati o upravljanju ESG-om. Interna revizija može pružiti smjernice o upravljanju ESG-om zbog svog holističkog razumijevanja rizika u cijeloj organizaciji. Može koristiti svoju jedinstvenu perspektivu da pomogne

identificirati uloge i odgovornosti, kao i pružiti obuku o sustavu internih kontrola.

Neovisno o vrsti usluge koju pruža, interna revizija mora razumjeti uloge prve i druge linije te kontinuirano komunicirati i koordinirati aktivnosti vezane uz ESG rizike s ostalim linijama. Funkcije interne revizije bi trebale težiti ka tome da područje ESG-a prioritiziraju pri procjeni rizika te da ih uključe u planove revizije (Perković i Čular, 2021, 68).

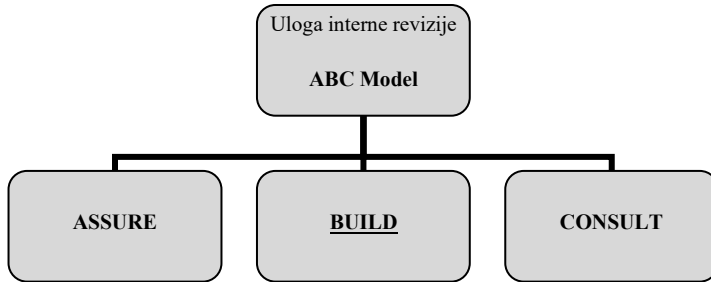
5. BUDUĆA ULOGA INTERNE REVIZIJE U ESG-u: ULOGA „GRADITELJA“ I „VRTLARA“?

Interna revizija je profesija na raskrižju. Na mikrorazini, dionici mogu vidjeti sve manju vrijednost interne revizije, a na makro razini ova projekcija ugrožava legitimitet i relevantnost interne revizije kao profesije. Dobra i loša vijest je da je budućnost interne revizije neizvjesna (Lenz i Jeppesen, 2022, 1).

Mini tipologija razlikuje tri vrste internih revizora (Lenz i Hoos, 2023, 44-45): stajač (tip 1), plivač (tip 2) i surfer (tip 3). Tip 1 stoji po strani, on/ona nije puno uključen/a u ono što se događa u organizaciji. Tip 2 posluje kao i obično, plivajući u mirnom bazenu, takoreći. Tip 3 je "pokretač vrijednosti", surfer divljeg oceana. Dok uloga internih revizora može varirati tijekom vremena i ovisno o zadatku, doprinos u ESG-u znači ulazak u nepoznato područje, što zahtijeva internog revizora tipa 3 koji je spreman surfati divljim oceanom i tako ući u pionirsku zonu.

S ciljem širenja vrijednosti funkcije interne revizije, osim izražavanja uvjerenja (eng. assure) i savjetodavnih usluga (eng. consult), Lenz i Hoos (2023, 47) uvode još jedan stup aktivnosti interne revizije: graditi (eng. built). Kada interni revizori uđu u pionirsku zonu, oni mogu postati graditelji, su-kreatori snažnog ESG okruženja unutar organizacije koji sprječava rizike i pomaže u izgradnji višestrukih scenarija za buduću put ovisno o promjenjivim okolnostima unutar organizacije. ESG može biti prilika za interne revizore i profesiju interne revizije na način da razmotre nadilaženje temeljnog zadatka pružanja usluga uvjerenja i savjetovanja, kako bi pomogli u izgradnji ESG programa (Lenz i Hoos, 2023, 47-48).

Slika 1: ABC model

Izvor: Lenz i Hoos model, 2023.

Prema Lenz i Jeppesen (2022, 5) pet glavnih polja djelovanja i fokusa interne revizije koja će odrediti njenu buduću ulogu, legitimnost, relevantnost te organizacijski i društveni značaj su: eng. Planet, Public, Profession, Prosperity, People.

Tablica 1: pet glavnih polja djelovanja i fokusa interne revizije

Planet	Nema planeta, nema (interne) revizije. Ne postoji plan(et) bez upravljanja ESG-om i uloge interne revizije.
Public	Nema uvažavanja treće strane, nema (interne) revizije. Drugim riječima, nema kupca - nema revizije. Samoprocjene internih revizora su pristrane i imaju vrlo malu vrijednost. Kako bi stekli prihvaćanje, relevantnost i povećali utjecaj, dionici internih revizora moraju vidjeti i cijeniti pruženu uslugu.
Profession	Profesiji interne revizije još uvijek nedostaje zajednička jezgra. S tim nejasnim vrijednosnim prijedlogom, profesija interne revizije stalno je u opasnosti od prevelikih obećanja i neispunjavanja, riskirajući da se na nju gleda kao na "majstore za sve".
Prosperity	Nema posla, nema (interne) revizije. Interna revizija mora doprinijeti ukupnoj ponudi vrijednosti organizacije kojoj služi.
People	Ljudi čine sve razlike. Ljudi primjenjuju tehnologije. Interni revizori nisu roboti. Kao ni njihovi klijenti. Posao se sastoji od ljudi koji rade zajedno.

Izvor: izrada autora prema Lenz i Jeppesen, 2022, 5.

Buduća uloga internih revizora može se razmatrati i kroz metaforički pristup internog revizora kao „vrtlara“ (prema Lenz i Jeppesen, 2022, 10-11): „Interni revizori moraju biti više poput poljoprivrednika s obzirom da interni revizor poštuje prirodu, brine o stvaranju pravog okruženja za rast biljaka s obzirom na vremenske uvjete i uvjete tla. Interni revizori moraju sijati sjeme, gnojiti, zalijevati i njegovati biljke, kontinuirano provjeravati vremensku prognozu i tome prilagođavati uzgoj biljaka, povremeno plijeviti korov, a sve to strpljivo i skromno, ali usmjereno na rezultat i ishod. Interni revizori rade neizravno, tako da rezultat

njihova rada ostvaruju drugi. Promatranje internih revizora kao vrtlara obećavajuća je metafora pomoću koje pozicioniranje interne revizije može ojačati njezinu vrijednost.“

6. KAKO USPJEŠNO INTEGRIRATI ESG I INTERNU REVIZIJU?

Interni revizori mogu poslužiti kao vrijedni akteri s obzirom na njihovo sveobuhvatno razumijevanje procesa i rizika specifičnih za organizaciju, zajedno s kontrolama za postizanje ciljno usmjerenog usklađivanja aktivnosti povezanih s ESG-om. Polazna točka za funkciju interne revizije s dodanom vrijednošću obično polazi Modelom tri linije koji ističe da interna revizija podupire upravljačke aktere zajedno s aktivnostima praćenja i nadzora putem neovisnog i objektivnog jamstva i savjeta. Stoga je interna revizija postala značajno prihvaćena kao ključni element dobrog korporativnog upravljanja (Bonrath et al., 2022, 79). Uz integraciju interne revizije u procese upravljanja ESG rizikom, interna revizija može pružiti smjernice i podrške tijekom ESG puta na sljedeće načine kako je i prikazano tablicom.

Tablica 2: integracija ESG-a i interne revizije

<p>Pomozite organizaciji u definiranju njezine ESG vizije i strategije</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Omogućite upravljačkim tijelima i revizijskim odborima vidljivost i svijest o trenutnom ESG okruženju te ih savjetujte o relevantnosti za organizaciju; - Pružite obuku i obrazovanje u cijeloj organizaciji kako biste ugradili ESG u kulturu organizacije i podigli dodatnu svijest operativnim jedinicama i vlasnicima procesa; - Integrirajte ESG u cjelokupno upravljanje rizikom poduzeća (ERM) i proces procjene rizika.
<p>Procijenite trenutnu zrelost ESG-a organizacije na temelju relevantnih ESG rizika i prilika za stvaranje vrijednosti</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Pomozite menadžmentu pri ESG procjeni značajnosti i rizika te definiranju utjecaja identificiranih rizika na organizaciju; - Uključite se s internim i eksternim dionicima kako biste razumjeli trenutne ESG trendove koji mogu utjecati na organizaciju; - Ocijenite strateške prioritete organizacije uključujući interne i eksterne inicijative povezane s ESG-om i potencijalno ostvarivu vrijednost tih prioriteta; - Razvijte razumijevanje trenutnih procesa, dokumentirajte procese, procedure i kontrole koje su uspostavljene za podršku ESG izvještavanja i komunikacije te identificirajte

	<p>potencijalne nedostatke;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Pregledajte uloge i odgovornosti kako biste pomogli uspostaviti odgovarajuće upravljanje ESG-om u cijeloj organizaciji; - Ocijenite postojeće IT sustave i aplikacije te njihovu sposobnost da podrže ESG izvještavanje i komunikaciju.
<p>Suradujte s menadžmentom i ključnim internim dionicima kako biste razvili plan za podršku ESG strategije organizacije</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Integrirajte ESG u plan interne revizije i povežite identificirane ESG rizike i prilike u programe revizije; - Suradujte s menadžmentom i vlasnicima procesa na razvoju akcijskih planova za rješavanje nedostataka i materijalnih problema u trenutnom ESG programu; - Pomozite u evaluacijama ESG okvira; - Razmislite je li vašem timu za internu reviziju potrebna dodatna stručnost ili obuka u vezi s ESG-om kako bi pomogli organizaciji.
<p>Pružite stalnu podršku organizaciji tijekom provedbe i izvršenja ESG plana i strategije</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Pomozite pri uspostavljanju okruženja interne kontrole za ESG, uključujući pregled relevantne dokumentacije o ESG politici i procedurama; - Identificirajte izvore podataka i informacija te povezane kontrole za izvještavanje o ESG metrikama i pomoći u razvoju procesa i kontrola za praćenje relevantnih ESG metrika; - Nastavite izvršavati plan interne revizije s obzirom na ESG; - Pomozite u pregledu ESG izvješća i komunikacija organizacije i pružite povratne informacije menadžmentu.
<p>Osigurajte kontinuirano praćenje ESG rizika i prilika</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Suradujte s upravljačkim tijelima i revizijskim odborima o razvoju ESG okruženja i potencijalnog utjecaja na organizaciju; - Provedite testiranje aktivnosti interne kontrole i povezanog okruženja interne kontrole ESG-a; - Nastavite pružati obrazovanje i stalnu obuku kako biste potaknuli odgovornost za ESG u cijeloj organizaciji.

Izvor: izrada autora prema Thomas i Mikulay, 2023.

7. UMJESTO ZAKLJUČKA

Interna revizija je dio društva u cjelini i samim time mega trendovi u društvu kao što su digitalizacija, održivost, rodna promjena, zdravlje, novi poslovi, individualizam, globalizacija, mobilnost, društvo srednjih godina, kultura znanja i urbanizacija utjecat će na budućnost interne revizije. Što se tiče održivosti, svi su razumni umovi do sada shvatili da je naš planet u opasnosti. Suvremeni mediji diljem svijeta prepuni su članaka o klimatskim promjenama, sušama, toplinskim valovima, topljenju ledenjaka te poplavama. Klimatske promjene imaju sveopći utjecaj na mnoge industrije i organizacije će sve više morati prilagođavati strategiju i poslovanje kako bi postale održive. Funkcije interne revizije trebat će se prilagoditi stvarnosti (Lenz i Jeppesen, 2022, 1).

LITERATURA

1. Bonrath, A., Eulerich, M., Lopez-Kasper, V., (2022), Internal auditor's role in ESG disclosure and assurance: an analysis of practical insights, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4070755, (accessed 21 April 2023)
2. Fraser, J. R., Quail, R., Simkins, B. J., (2022), Environmental, Social and Governance (ESG) and the Roles of Management, Internal Audit, and Enterprise Risk Management, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4141378 (accessed 21 April 2023)
3. Lenz, R., Hoos, F., (2023), The future role of the internal audit function: Assure. Build. Consult, EDPACS, str. 1-14.
4. Lenz, R., Jeppesen, K. K., (2022), The future of internal auditing: Gardener of governance, EDPACS, 66(5), str. 1-21.
5. Perković, A., Čular, M., (2021), ESG izvještavanje: uloga interne revizije, Računovodstvo i financije, 12, str. 66-68.
6. Perković, A., Čular, M., (2022), ESG i interna revizija: ESG rizici, revizijski pristupi i indikatori, Računovodstvo i financije, 12, str. 76-84.
7. Thomas, M. i Mikulay, M., (2023), Is your internal audit function ready for ESG?, <https://www.bakertilly.com/insights/internal-audit-ready-for-esg> (accessed 21 April 2023)

izv. prof. dr. sc. Amra Gadžo

Ekonomski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla, BiH

amra.gadzo@untz.ba

IZAZOVI I PRILIKE ZA IZVJEŠTAVANJE O ODRŽIVOSTI POSLOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Rad istražuje izazove i prilike za izvještavanje o održivosti poslovanja u Bosni i Hercegovini (BiH) te analizira kako bi se mogla poboljšati praksa izvještavanja u budućnosti. U radu će se prezentirati konceptualni okvir izvještavanja o održivosti. Bit će pojašnjen mehanizam izbora prilikom formiranja izvještaja o održivosti poslovanja, počev od općih standarda, preko sektorskih standarda do standarda izvještavanja vezanih za specifične teme. Pored ovoga, bit će pojašnjen značaj i funkcija indeksa o održivosti poslovanja. Također će biti sumirani rezultati dosadašnjih istraživanja o prednostima za kompanije koje svoje poslovanja provode u skladu sa principima održivog razvoja.

Ključne riječi: *izvještavanje o održivosti, standardi izvještavanja, Bosna i Hercegovina*

1. UVOD

"Zemlja nema dovoljno resursa da bismo mogli živjeti kao i dosad. Moramo mijenjati način na koji živimo." - Britanska premijerka, Theresa May.

Dan ekološkog duga (eng. Earth Overshoot Day) označava dan na koji je potražnja čovječanstva za prirodnim resursima u određenoj godini premašila ono što Zemlja može obnoviti u jednoj godini. Preostali dio godine živimo na ekološki dug i nastavljamo ga povećavati crpeći zalihe Zemljinih resursa te akumulirajući stakleničke plinove u atmosferi. Od 1970. godine do danas, ekološki dug prema planeti zemlji iz godine u godinu je sve veći. Dan ekološkog duga za sve države zajedno u 2021. godini je bio 29. jula, a u 2022. godini 28. jula. Ukoliko posmatramo potrošnju resursa za kalendarsku godinu, čovječanstvo troši obnovljivih resursa za 1,75 planeta. Pri tome, sve Balkanske zemlje su lošije od svjetskog prosjeka (prema poslednjim podacima iz 2022. godine):

- Republika Slovenija ulazi u ekološki dugu vrlo rano, od 18. aprila;
- Republika Hrvatska i Bosna i Hercegovina su svoje resurse za cijelu godinu potrošile 29. maja;
- Sjeverna Makedonija 6. jula,
- Republika Srbija od 8. jula;

- Albanija jedina u ekološki dug ulazi nakon 28. jula - svjetskog prosjeka i to 3.novembra.

Neki od kvantitativnih pokazatelja globalnog zagađenja životne sredine su:

- Koncentracija ugljen dioksida (CO₂) u atmosferi je sada viša nego ikad u posljednjih 800.000 godina. Prema podacima Svjetske meteorološke organizacije, u 2020. godini, prosječna koncentracija CO₂ u atmosferi bila je 413,1 ppm, što je 148% iznad razine predindustrijskog doba.
- Globalna temperatura se povećala za oko 1,1°C u odnosu na predindustrijsko doba, a u posljednjih 140 godina zabilježeno je pet najtoplijih godina ikad. Podaci pokazuju da se temperatura na globalnoj razini povećava brže nego što su znanstvenici predviđali.
- Prema izvještaju Međuvladinog panela o klimatskim promjenama (IPCC) iz 2019. godine, oko 25% emisija stakleničkih plinova potječe iz poljoprivrede, šumarstva i drugih korištenja zemljišta. Korištenje zemljišta, uključujući krčenje šuma, doprinosi klimatskim promjenama, dok klimatske promjene same mogu pogoršati degradaciju zemljišta i smanjiti produktivnost tla.
- Prema procjenama Ujedinjenih naroda, oko jedne trećine hrane koju proizvedemo svake godine (što je oko 1,3 milijarde tona) završi u smeću. Proizvodnja hrane također je značajan izvor stakleničkih plinova, dok istovremeno milioni ljudi širom svijeta pate od gladi i nehranjenosti.
- Prema izvještaju Svjetske zdravstvene organizacije iz 2018. godine, okolišni činioci kao što su zagađenje zraka i voda, izloženost hemikalijama i klimatske promjene, uzrokuju oko 25% globalnog tereta bolesti i smrti. To znači da oko 13,7 milijona ljudi godišnje umire zbog okolišnih uzroka.
- Prema procjenama Svjetske banke, klimatske promjene mogle bi gurnuti još 100 milijona ljudi u siromaštvo do 2030. godine, zbog štetnog utjecaja na poljoprivredu, vodne resurse i ekonomiju.
- Prema izvještaju Svjetske banke iz 2018. godine, oko 1,1 milijardu ljudi širom svijeta nema pristup čistoj vodi, a oko 2,4 milijarde ljudi nema pristup sanitarnim uslovima koji se smatraju sigurnim. Klimatske promjene mogu pogoršati ove probleme, jer utječu na dostupnost i kvalitetu vode.
- Prema izvještaju UN-a, oko 80% svjetske populacije živi u područjima s visokim rizikom od prirodnih katastrofa poput poplava, suša, uragana i zemljotresa. Klimatske promjene mogu pogoršati ove rizike i dovesti do sve većih gubitaka ljudskih života i imovine.
- Predviđa se da će se broj biljnih vrsta smanjiti za otprilike 10–15% kao rezultat samo gubitka staništa u periodu od 1970. do 2050. godine.

Od kvantitativnih podataka o zagađenju životne sredine u Bosni i Hercegovini možemo izdvojiti:

- Prema izvještaju Svjetske banke iz 2019. godine procjenjuje se da u BiH od posljedica izloženosti ambijentalnom zagađenju zraka svake godine prerano umre oko 3.300 ljudi. Oko 16 posto ovog tereta bolesti otpada na

Sarajevo i Banjaluku. Oko 9 posto ukupnog godišnjeg mortaliteta u BiH može pripisati zagađenju zraka. Procijenjeni ekonomski troškovi smrti uzrokovanih izloženosti zagađenju zraka u BiH se kreću između 1 i 1,8 milijardi američkih dolara (US\$), što je srazmjerno 5,9-10,5 posto bruto domaćeg proizvoda (BDP) iz 2016. godine.

- u BiH u vodotoke se upusti u prosjeku 30 m³/s otpadne vode. Ukupni teret zagađenja iznosi oko 15 miliona ekvivalentnih stanovnika, odnosno vode se zagađuju kao da na području BiH živi 15 miliona stanovnika i svoje neprečišćene otpadne vode upuštaju u vodotoke. Obično su najzagađeniji oni vodotoci koji su inače siromašni vodom (VIK, 2016).
- Ukupna količina komunalnog otpada koja nastaje u Bosni i Hercegovini iznosi 1,2 miliona tona i stagnira posljednjih godina. Međutim, nakon smanjenja broja stanovnika, proizvodnja otpada po glavi stanovnika porasla je za 6 % u odnosu na 2010. (European Environment Agency, 2021.)

Trenutna globalna ekonomija utječe na degradaciju životne sredine. Faktori koji doprinose ovom problemu su brojni. Rastuća svetska populacija i porast standarda života povećavaju potražnju za resursima, poput hrane, vode, drveta, minerala i fosilnih goriva. Ova potražnja dovodi do prekomjerne eksploatacije prirodnih resursa i smanjenja njihovog kvaliteta. Upotreba fosilnih goriva kao što su nafta, gas i uglj, za pogon industrijskih postrojenja, transporta i drugih aktivnosti, dovodi do emisije štetnih gasova kao što su ugljen-dioksid, metan i azotni oksidi. Ovi gasovi formiraju sloj u atmosferi koji zadržava toplotu, što dovodi do globalnog zagrijavanja i klimatskih promena. Intenzivna poljoprivreda i upotreba hemijskih đubriva i pesticida povećava zagađenje zemljišta i vode, dovodi do gubitka plodnosti zemlje i negativno utiče na biodiverzitet. Moderni načini proizvodnje i potrošnje stvaraju ogromne količine otpada koji se nepravilno odlagaju, što dovodi do zagađenja vazduha, vode i zemljišta.

Zbog svega navedenog održiv način poslovanja i izvještavanje o održivosti dobija sve veći značaj. Sve više ljudi i organizacija postaje svjesno utjecaja koje njihovo poslovanje ima na okoliš, društvo i privredu. Održivost poslovanja podrazumijeva usklađivanje poslovnih aktivnosti sa zahtjevima ekološke, socijalne i ekonomske održivosti, te postizanje dugoročne ravnoteže između tih faktora.

2. RAČUNOVODSTVO ODRŽIVOSTI I IZVJEŠTAVANJE O ODRŽIVOSTI POSLOVANJA

Računovodstvo održivosti (eng. sustainability accounting) predstavlja proces prikupljanja, mjerenja, analize i izvještavanja o ekonomskim, društvenim i okolišnim utjecajima poslovanja organizacije. Ovaj oblik računovodstva pruža informacije o utjecaju organizacije na održivost okoliša, društva i ekonomije, te o načinima na koje organizacija upravlja tim utjecajima. Cilj računovodstva održivosti

je da pomogne organizacijama da razumiju i upravljaju svojim utjecajem na okolinu, društvo i ekonomiju, kako bi postigli dugoročno održivi razvoj. Računovodstvo održivosti poslovanja prikuplja i mjeri trenutni ekonomski, društveni i ekološki utjecaj svog poslovanja, pomaže postaviti ciljne vrijednosti za smanjenje štetnog utjecaja, prati kvantitativne i kvalitativne pokazatelje o napretku, traži načine i alternative za realizaciju postavljenih ciljeva, pomaže otkrivanju novih poslovnih prilika i povećanju konkurentnosti kroz održivost poslovanja, pomaže upravljanju rizicima i prilikama vezanim za održivost poslovanja i stvaranju vrijednosti za dionike te povećava svijest i odgovornost.

Izveštavanje o održivosti (eng. sustainability reporting) je proces prikupljanja, analiziranja i objavljivanja informacija o održivom razvoju organizacije, uključujući njihove ekonomske, društvene i ekološke učinke. Ovo izveštavanje se obično sastoji od detaljnih podataka i pokazatelja o načinu na koji organizacija djeluje u svom širem okruženju. Odbor za standarde računovodstva održivosti (Sustainability Accounting Standards Board-SASB) - definira izveštavanje o održivosti kao "proces koji pomaže organizacijama da identificiraju, mjere, upravljaju i izvještavaju o društvenim, okolišnim i ekonomskim rizicima i prilikama koje utječu na njihove dugoročne finansijske izgleda" (SASB Standards).

Izveštavanje o održivosti je postalo važan alat za organizacije kako bi odgovorile na potrebe svojih dionika, uključujući investitore, kupce, dobavljače, kreditore i druge. To također pomaže organizacijama da razviju svoje održive prakse, poboljšaju svoju poslovnu reputaciju i izbjegnu rizike koji mogu nastati iz neodgovornog poslovanja. Nefinansijsko izveštavanje je jedan od elemenata izveštavanja o održivosti, ali izveštavanje o održivosti uključuje i finansijske podatke, kao i druge aspekte održivosti poslovanja, kao što su upravljanje resursima, inovacije, društvena odgovornost i društveni doprinos. Nefinansijsko izveštavanje se odnosi na objavljivanje podataka o društvenoj, okolišnoj i upravljačkoj izvedbi kompanije (KPMG,2017).

2.1. Konceptualni okvir izveštavanja o održivosti poslovanja

Konceptualni okvir izveštavanja o održivosti poslovanja je struktura koja pomaže organizacijama da izvještavaju o svom utjecaju na okoliš, društvo i privredu. Ovaj okvir obuhvaća tri glavne dimenzije održivosti: ekološku, društvenu i ekonomsku. Pri tome, ekološka dimenzija obuhvaća izveštavanje o utjecaju organizacije na okoliš. To uključuje izveštavanje o emisijama stakleničkih plinova, upravljanje otpadom, upravljanje resursima, učinkovitost korištenja energije, upravljanje vodom i drugim relevantnim pitanjima zaštite okoliša. Društvena dimenzija obuhvata izveštavanje o utjecaju organizacije na društvo. To uključuje izveštavanje o ljudskim pravima, radnim uslovima, odnosu s dobavljačima, doprinosu lokalnoj zajednici, kao i društvenoj odgovornosti u cjelini. Ekonomska dimenzija obuhvata izveštavanje o finansijskom učinku organizacije. To uključuje izveštavanje o

profitabilnosti, rizicima i prilikama, kao i o finansijskim pokazateljima koji su relevantni za održivo poslovanje. Ove dimenzije su međusobno povezane zbog čega izvještavanje o održivosti poslovanja treba biti potpuno i integrisano u poslovnu strategiju organizacije.

Trenutno u svijetu postoje različiti standardi za izvještavanje o održivosti poslovanja, počev od opštih, preko sektorskih do specifičnih interesnih pitanja. Pojedini standardi su razvijeni do mjere da obuhvataju sve tri skupine (npr. GRI standardi), dok su pojedini standardi univerzitalni i primjenjivi na sve organizacije (npr. SDG ciljevi i indikatori), a neki standardi su razvijeni za specifične djelatnosti (npr. SASB standardi) ili specifična pitanja od interesa.

Neki od značajnijih standarda izvještavanja o održivosti poslovanja su:

- SDG ciljevi u izvještavanju o održivosti poslovanja: UN Global Compact preporučuje da kompanije identificiraju relevantne SDG ciljeve za svoje poslovanje i zatim integrišu te ciljeve u svoje strategije poslovanja i izvještavanje o postignućima. Postoji niz propisanih indikatora za svaki od 17 SDG ciljeva a ovi ciljevi i indikatori se najčešće kombinuju sa još nekim standardima izvještavanja o održivosti. Svake godine se izvještava o napretku pojedinih država u pogledu ostvarivanja ciljeva održivosti. Bosna i Hercegovina je rangirana na 59. mjestu od 163 zemalja sa SDG indeksom od 71,73 (poređenja radi, Republika Hrvatska je na 23. poziciji od 163 zemalja, Republika Srbija na 35. poziciji, Sjeverna Makedonija na 57. poziciji i td).
- GRI - Global Reporting Initiative: GRI smjernice su najraširenije smjernice za izvještavanje o održivosti i obuhvataju širok spektar tema poput upravljanja okolišem, društvene odgovornosti, ljudskih prava, radnih praksi, upravljanja lancima opskrbe, proizvoda i usluga i drugih pitanja od interesa za dionike. Ovo su ujedno i najčešće primjenjivani standardi u praksi izvještavanja o održivosti poslovanja. Najzastupljeniji su standardi nefinansijskog izvještavanja trenutno i obuhvataju čitav set pokazatelja od opštih, preko sektorskih do posebnih interesnih pitanja.
- SASB - Sustainability Accounting Standards Board: SASB standardi obuhvaćaju specifična pitanja održivosti koja su relevantna za pojedine industrije i sektore (razvijeno za 77 sektora), te pomažu organizacijama da izvještavaju o pitanjima koja su najvažnija za njihov sektor. Kao razloge za upotrebu ovih standarda navode se: troškovna efikasnost, zadovoljenje zahtjeva investitora, bazirani su na specifičnostima svake industrije i mogu biti korišteni kombinovano sa drugim okvirima za izvještavanje. Iako su ovi

standardi razvijeni za upotrebu na globalnom nivou, trenutno su najviše zastupljeni u Sjedinjenim Američkim Državama.

- **Integrated Reporting (IR)** - IR okvir obuhvaća integrisano finansijsko i nefinansijsko izvještavanje, uključujući informacije o organizacijskim kapitalima, odnosima s dionicima, upravljanju rizicima i drugim aspektima koji utječu na poslovni uspjeh organizacije. Kao prednosti korištenja se navode: bolji kvalitet informacija za investitore radi omogućavanja efikasnije i produktivnije alokacije kapitala; promovisanje koherentnog i efikasnog pristupa izvještavanju o poslovanju koji se oslanja na različite aspekte izvještavanja i naglašava sve faktore koji bitno utječu na sposobnost organizacije da stvara vrijednost tokom vremena; unapređuje upravljanje kapitalom (finansijskim, proizvodnim, intelektualnim, ljudskim, društvenim odnosima, prirodnim) te promoviše razumijevanje njihove međuzavisnosti. Podržava integrisano razmišljanje, donošenje odluka i djelovanje usmjereno na stvarenje vrijednosti. Od januara 2021. godine javno je dostupan „novi“ revidirani integrisani okvir izvještavanja.
- **UN Global Compact** je inicijativa Ujedinjenih naroda koja okuplja privredne subjekte i organizacije koje se obvezuju na podržavanje i provođenje deset principa održivog poslovanja u svojim operacijama i strategijama. Ova inicijativa pokrenuta je 2000. godine, a deset principa UN Global Compacta temelje se na univerzalnim načelima Ujedinjenih naroda u području ljudskih prava, radnih prava, zaštite okoliša i borbe protiv korupcije.
- **ISO standardi:** standardi upravljanja koji se odnose na različita područja djelovanja organizacija, a ne samo na održivost. Postoje mnogi ISO standardi koji su usko povezani s održivim poslovanjem, kao što su ISO 14001 za upravljanje okolišem, ISO 26000 za društvenu odgovornost, ISO 50001 za upravljanje energijom i drugi. Ovi standardi pomažu organizacijama da postignu ciljeve održivosti u određenim područjima, kao što su upravljanje okolišem, socijalnom odgovornosti ili energetske učinkovitosti. Uskoro se očekuje uvođenje novih ISO standarda vezanih za cirkularnu ekonomiju.
- **TCFD - Task Force on Climate-related Financial Disclosures:** Odbor za finansijsku stabilnost je osnovao TCFD s ciljem razvoja preporuka o vrstama informacija koje bi kompanije trebale objelodanjivati kako bi podržale investitore, zajmodavce i osiguravatelje u pravilnom procjenjivanju i određivanju cijena određenog skupa rizika povezanih s klimatskim promjenama. Kroz usvajanje TCFD smjernica finansijski rizici i prilike vezane za klimatske promjene postat će prirodni dio upravljanja rizicima i procesa strateškog planiranja kompanija. Pri tome će razumijevanje potencijalnih finansijskih implikacija povezanih sa

tranzicijom ka niskougljičnoj ekonomiji i klimatski povezanim fizičkim rizicima, rasti kod kompanija i investitora; informacije će postati korisnije za donošenje odluka; rizici i prilike će biti preciznije procijenjeni, omogućavajući efikasniju alokaciju kapitala.

- CDP - Carbon Disclosure Project: CDP standardi se koriste za izvještavanje utjecaja na okoliš (klimu, vodu i šume) i usmjeren je na investitore, kompanije, gradove, države i regije. Cilj CDP-a je promoviranje transparentnosti, podizanje svijesti o klimatskim promjenama i podrška održivom poslovanju. Također pružaju online sistem podrške izvještavanja putem pristupanja on-line anketnom upitniku. CDP Cities pružaju standarde za izvještavanje o održivosti gradova.
- GRESB - Global Real Estate Sustainability Benchmark: GRESB standardi se koriste za izvještavanje o održivosti u sektoru nekretnina. Pomažu organizacijama da izvještavaju o svom održivom poslovanju u sektoru nekretnina i infrastrukture, te im pružaju okvir za mjerenje njihovog napretka u odnosu na druge organizacije u sektoru.
- PRI - Principles for Responsible Investment: PRI standardi se koriste za izvještavanje o odgovornom investiranju u finansijskom sektoru. Okuplja investitore koji su se obvezali na integraciju faktora održivosti u svoje investicijske prakse. PRI je pokrenut 2006. godine od strane Ujedinjenih naroda, u saradnji s investitorima i drugim dionicima, kako bi se promovisalo ulaganje u održivu ekonomiju. PRI ima velik utjecaj na globalnu finansijsku zajednicu, jer uključuje više od 4.000 organizacija iz preko 60 zemalja koje upravljaju s više od 100 bilijona američkih dolara u imovini. Kroz svoje principe i aktivnosti, PRI promiče ulaganja u održivu ekonomiju i potiče investitore da budu aktivni dionici u kreiranju održivijeg finansijskog sistema.
- SAFA - Sustainability Assessment of Food and Agriculture Systems - SAFA je okvir za procjenu održivosti u poljoprivredi i prehrambenom sektoru. Ovaj okvir obuhvata pet dimenzija održivosti: ekološku, društvenu, ekonomsku, tehničku i institucionalnu. SAFA može pomoći kompanijama u prehrambenom sektoru da procijene svoju održivost i identificiraju područja za poboljšanje.
- Broji drugi standardi izvještavanja o održivosti poslovanja koji se fokusiraju na određene privredne djelatnosti ili određena pitanja od značaja.

Kompanije se odlučuju za određene principe i standarde ili njihovu kombinaciju na bazi vrste i veličine organizacije, privredne djelatnosti u kojoj posluje, očekivanja njenih dionika, cost-benefit analize te strategije upravljanja održivošću poslovanja.

Strategije upravljanja održivosti uključuje razvoj i implementaciju dugoročnog plana poslovanja koji uzima u obzir ekonomske, socijalne i ekološke faktore. Strategija se obično temelji na identifikaciji ključnih izazova i prilika povezanih s održivim poslovanjem, definiranju ciljeva i mjera za ostvarenje, te na procesu donošenja odluka koje omogućavaju usklađivanje poslovnih aktivnosti sa načelima održivosti.

Kada je riječ o povezivanju strategije upravljanja održivosti s izvještavanjem i praćenjem, ključno je uspostaviti jasne ciljeve i pokazatelje performansi koji omogućavaju praćenje napretka u ostvarenju ciljeva. Ti ciljevi i pokazatelji mogu biti povezani s SDG-ovima, ISO standardima, GRI standardima ili drugim standardima za izvještavanje o održivosti. Kompanije trebaju redovno pratiti napredak u ostvarenju tih ciljeva i pokazatelja, te izvještavati o njima na transparentan i odgovoran način.

2.2. Indeksi održivosti poslovanja

Indeksi održivosti poslovanja su alati za procjenu održivosti poslovanja subjekata, kao što su preduzeća, korporacije, neprofitne organizacije i vlade. Indeksi održivosti pružaju objektivne kriterije za procjenu održivosti organizacija, što omogućava međusobno poređenje na temelju istih kriterija. Ovi indeksi također pomažu subjektima da identificiraju svoje snage i slabosti u odnosu na održivost, identificiraju područja za poboljšanje i usmjeravaju svoje napore na stvaranje održivih poslovnih praksi. Pružaju smjernice za usvajanje najboljih praksi u područjima održivosti. Kriteriji i standardi koje koriste indeksi održivosti temelje se na istraživanjima, stručnim mišljenjima i savjetima.

Neki od najpoznatijih indeksa održivosti poslovanja su Dow Jones Sustainability Index, GRI index i FTSE4Good Index, ali postoje i mnogi drugi (MSCI ESG indeksi, Sustainalytics indeksi i drugi). Dow Jones Sustainability Index (DJSI) - jedan od najpoznatijih indeksa održivosti poslovanja koji ocjenjuje finansijske performanse kompanije u odnosu na društvenu i ekološku održivost. Dow Jones Sustainability Index pruža informacije o održivosti najvećim globalnim kompanijama, a naplaćuje naknadu za pristup svojim izvještajima. S druge strane, GRI pruža okvir za izvještavanje o održivosti koji je besplatan za korištenje, ali pružatelj usluga naplaćuje naknadu za certifikaciju izvještaja. GRI indeks se odnosi na ocjenu izvještaja o održivosti kompanije u skladu s GRI standardima. To je neovisna ocjena koja se temelji na GRI standardima, a obično se provodi kako bi se procijenila kvaliteta i opseg izvještavanja o održivosti te stepen usklađenosti sa GRI standardima. Slično tome, FTSE4Good Index - indeks koji ocjenjuje kompanije na temelju njihove sposobnosti da upravljaju ekološkim, društvenim i upravljačkim pitanjima. FTSE4Good indeksi koriste široki skup kriterija kako bi se procijenilo hoće li se kompanije koje se nalaze u indeksima ponašati odgovorno u odnosu na društvo i okoliš, uključujući upravljanje emisijama stakleničkih plinova, zaštitu prirodnih resursa, zaštitu ljudskih prava i odgovorno upravljanje poslovanjem.

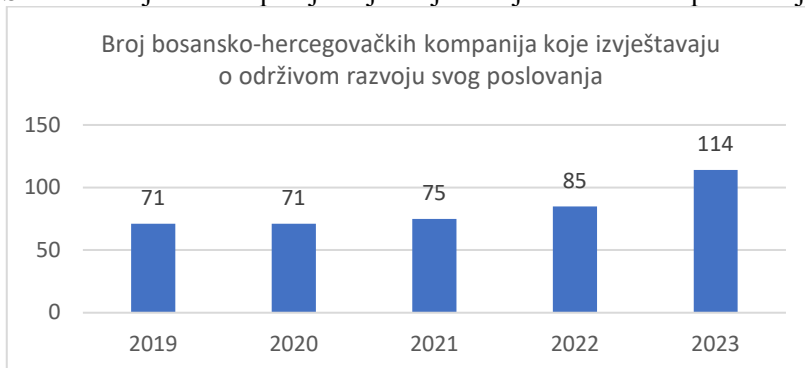
3. PRAKSE I PREPORUKE ZA IZVJEŠTAVANJE O ODRŽIVOSTI POSLOVANJA U BIH

Izvještavanje o održivosti poslovanja je trend u razvijenim zemljama te čak 96% od 250 najvećih svjetskih kompanija (G250) priprema sopstveni godišnji izvještaj o održivosti. Kada posmatramo N1000 (1000 najvećih javnih kompanija prema tržišnoj kapitalizaciji) njih 80% izvještava o održivosti poslovanja. Top deset zemalja u kojima kompanije uključuju izvještaje o održivosti poslovanja u svoje godišnje izvještaje o poslovanju (KPMG, 2020) su:

- Indija sa 98%,
- Malezija sa 97%,
- Japan i Južna Afrika sa po 96%,
- Tajvan sa 93%,
- Pakistan sa 90%,
- Ujedinjeno Kraljevstvo sa 87%,
- Finska sa 84%,
- Sjedinjene Američke države sa 82%,
- Francuska sa 80%.

Za razliku od svjetskih trendova i broja kompanija koje izvještavaju o održivosti poslovanja, u Bosni i Hercegovini svega nekolicina kompanija priprema ovu vrstu izvještaja (slika 1). Iako je evidentno da je broj kompanija koje prepoznaju potrebu za ovim vidom izvještavanja u porastu, proces je vrlo spor.

Slika 1. Broj BH kompanija koje izvještavaju o održivosti poslovanja

Izvor: <https://zamisli2030.ba/>

Broj kompanija koje pružaju pojedine informacije o utjecaju poslovanja na okoliš, društvo i ekonomiju na svojim web stranicama vjerovatno i mnogo veći, ali je problem što ne postoji sistemski pristup u kreiranju tih izvještaja. Ne postoji ni zvanični registar tih izvještaja za BiH.

Za kompanije u BiH koje žele otpočeti proces izvještavanja o održivosti poslovanja, preporuka je pratiti slijedećih pet koraka, prezentiranih u tablici 1.

Tablica 1. Pet kriterija za napredak firme u ostvarenju održivog razvoja

Korak	Naziv	Aktivnost	Opis aktivnosti
1	2	3	4
1.	Razumijevanje SDG	1.1	Razumjeti SDG
		1.2	Povezati SDG s poslovanjem firme
		1.3	Utvrđiti minimalne internacionalne (UN, ILO itd.) i nacionalne standarde djelovanja firme
2.	Utvrđivanje prioriteta u provođenju SDG	2.1	Skupiti i analizirati podatke
		2.2	Mapirati lanace vrijednosti
3.	Postavljanje ciljeva održivosti	3.1.	Utvrđiti područja ciljeva i ključnih pokazatelja uspjeha
		3.2	Utvrđiti donju i poželjnu granicu ostvarivanja
4.	Integriranje i vršenje promjena	4.1	Osigurati da svi uposlenici vide kako napredak u ostvarivanju SDG predstavlja vrijednost za firmu i kako doprinosi poslovnim ciljevima firme
		4.2	Osigurati da se ostvarenju SDG izvještava kad se razmatra djelovanje firme kao i kad se izvještava o sistemu nagrađivanja u firmi
5.	Izvijestiti i komunicirati	5.1	Izveštavati o ostvarenjima u skladu s globano uvažanim standardima (npr. GRI standaradi, CDP i sl.)
		5.2	Komunicirati u globalno prihvaćenim pojmovima i načinima

Izvor: Vodič za izradu saopćenja o napretku firme u ostvarivanju održivog razvoja, prema GRI, the UN Global Compact and the World Business Council for Sustainable Development (WBCSD) (2015) i Global Compact Network Japan / Institute for Global Environmental Strategies (2017)

Ekonomsko područje izvještavanja ima za cilj pružiti cjelovitu sliku o financijskoj stabilnosti, uspješnosti i održivosti organizacije, a indikatori su prikazani u tablici 2.

Tablica 2. Indikatori za praćenje održivog razvoja tvrtke

R. br.	GRI standard		Tema	
	Kod	Naziv	Kod	Naziv
1	201	Ekonomska performansa	201-1	Stvorena i raspodijeljena direktna ekonomska vrijednost
2			201-2	Financijske posljedice i drugi rizici i prilike zbog klime
3			201-3	Utvrđeni mirovinski planovi
4			201-4	Financijska pomoć primljena od države
5	202	Tržišno prisustvo	202-1	Odnos pripravničke plaće i minimalne plaće propisane zakonom (za žene i muškarce) (u %)
6			202-1	Udio viših menadžera iz lokalne zajednice u ukupnom broju menadžera (u %)
7	203	Indirektni ekonomski učinci	203-1	Podržane infrastrukturne investicije i infrastrukturne usluge
8			203-2	Značajni indirektni ekonomski učinci (ekonomski uticaj na lokalnu zajednicu)
9	204	Prakse nabavke	204-1	Udio nabave iz lokalnih izvora u odnosu na ukupne nabave u %)
10	205	Protu korupcija	205-1	Operacije koje su ocijenjene rizičnim zbog korupcije
11			205-2	Komunikacije i obuka o protu koruptivnim politikama i praksama
12			205-3	Potvrđeni slučajevi korupcije i poduzete akcije
13	206	Protu konkurencijsko ponašanje	206-1	Pravne akcije u slučaju protu konkurencijskog ponašanja i monopolskog ponašanja

Izvor: Vodič za izradu saopćenja o napretku firme u ostvarivanju održivog razvoja, prema: United Nations Global Compact and Stichting Global Reporting Initiative (2018)

Okolišno područje izvještavanja obuhvata informacije o utjecaju organizacije na okoliš, kao i o njenim aktivnostima usmjerenim na zaštitu okoliša. Ovo područje ima za cilj pružiti cjelovitu sliku o ekološkoj izvedbi organizacije i njenim naporima u smjeru održivosti i zaštite okoliša. Indikatori utjecaja na okoliš su dani u tablici 3.

Tablica 3. Indikatori utjecaja na okoliš

R. br.	GRI standard		GRI tema	
	Kod	Naziv	Kod	Naziv
1	301	Materijali	301-1	Materijali korišteni po težini ili volumenu
2			301-2	Korišteni reciklirani materijali kao inputi
3			301-3	Proizvodi i pakirajući materijali na reklamaciji
3	302	Energija	302-1	Potrošnja energije unutar firme
4			302-2	Potrošnja energije izvan firme
5			302-3	Energijska intenzivnost
6			302-4	Smanjenje potrošnje energije
7			302-5	Smanjenje zahtjeva za energijom proizvoda i usluga
8	303	Voda i odvodnja	301-1	Pristup vodi kao zajedničkom resursu
9			301-2	Upravljanje učincima vezanim za ispuštanje vode
10			301-3	Uklanjanje vode
11			301-4	Ispuštanje vode
12			301-5	Potrošnja vode
13	304	Bio raznovrsnost	304-1	Vlastita, iznajmljena ili upravljana proizvodna mjesta koja se nalaze unutar ili u susjedstvu zaštićenih područja ili su u područjima visoke raznovrsnosti van zaštićenih područja
14			304-2	Značajni učinci aktivnosti, proizvoda ili usluga na bio raznovrsnost
15			304-3	Zaštićena ili uspostavljena staništa ptica i životinja
16			304-4	IUCN crvena lista vrsta i nacionalna lista zaštićenih vrsta sa staništima u području djelovanja firme
17	305	Emisije	305-1	Direktne GHG emisije (polje 1)
18			305-2	Indirektne GHG emisije (polje 2)
19			305-3	Ostale indirektne GHG emisije (polje 3)
20			305-4	Intezitet GHG emisija
21			305-6	Emisije ozona –smanjujuće supstance (ODS)
22			305-7	Nitrogen oksid (Nox), sumpor oksid (SOx) i druge značajne emisije u zrak
23			306	Otpadne vode i otpad
24	306-3	Značajna istakanja		
25	306-4	Prijevoz opasnog otpada		
26	307	Okolišno povinovavanje	307-1	Nepovinovavanje okolišnim zakonima i regulativi
27	308	Ocjena okolišnog ponašanja dobavljača	308-1	Novi dobavljači koji su opaženi da koriste okolišne kriterije
28			308-2	Negativni okolišni učinci u lancu ponude i poduzete akcije

Izvor: Vodič za izradu saopćenja o napretku firme u ostvarivanju održivog razvoja, prema: United Nations Global Compact and Stichting Global Reporting Initiative (2018)

Socijalno područje izvještavanja obuhvata informacije o društvenim aspektima poslovanja organizacije, uključujući odnose s radnicima, ljudska prava, zajednicu i društvo općenito. Ovo područje ima za cilj pružiti cjelovitu sliku o socijalnoj odgovornosti organizacije i njenim naporima za doprinos društvenom napretku i dobrobiti. Indikatori su prezentirani u narednoj tabeli.

Tablica 4. Područja socijalnog izvještavanja

R. br.	GRI standard		Tema	
	Kod	Naziv	Kod	Naziv
	401	Zaposlenost		Zaposlenje i fluktuacija radne snage
	402	Odnos rada i uprave		Minimalni rokovi za operativne promjene
1	403	Profesionalno zdravlje i sigurnost	403-1	Sistem upravljanja zdravljem i sigurnošću
2			403-2	Uočavanje opasnosti, ocjena rizika i ispitivanje nesreća
3			403-3	Usluge profesionalnog zdravlja
4			403-4	Participacija radnika, konsultacije i komunikacije glede profesionalnog zdravlja i sigurnosti
5			403-5	Obuka radnika u profesionalnom zdravlju i sigurnosti
6			403-6	Promoviranje zdravlja radnika
7			403-7	Preveniranje i ublažavanje učinaka profesionalnog zdravlja i sigurnosti izravno povezanih s poslovnim odnosim
8			403-8	Radnici pokriveni sistemom profesionalnog zdravlja i sigurnosti
9			403-9	Povrede na radu
10			403-10	Bolesti povezane s radom
11	404	Obuka i obrazovanje	404-1	Prosječan broj sati obuke po radniku godišnje
12			404-2	Programi poboljšanja vješina uposlenika i pomaganja u prelazu
13			404-3	Procenat radnika koji imaju redovitu ocjenu učinaka i razvoj karijere
5	405	Raznovrsnost i jednaka mogućnost	405-1	Raznovrsnost upravljačkih tijela i uposlenika
6			405-2	Odnos osnovne plaće i naknada (za muškarce i žene)
9	406	Nediskriminacija	406-1	Ispadi diskriminacije i poduzete korektivne akcije
	407	Sloboda udruživanja i kolektivnog pregovaranja	407-1	Aktivnosti i dobavljači kod kojih sloboda udruživanja i kolektivnog pregovaranja može biti dovedena u rizik
	408	Rad djece		
	409	Prinudni ili obvezni rad		
	410	Prakse sigurnosti		
	411	Prava lokalnog stanovništva		
	412	Ocjena ljudskih prava	412-2	Obuka uposlenika o ljudskim pravima

			412-3	Značajni sporazumi i ugovori o investicijama koji uključuju odredbe o ljudskim pravima ili su prošli kroz proces pregleda ljudskih prava
413	Lokalne zajednice		413-1	Poduzimanje aktivnosti s lokalnom zajednicom, ocjena učinaka i programi razvoja
			413-2	Aktivnosti sa značajnim stvarnim i mogućim negativnim učincima na lokalnu zajednicu
414	Socijalna ocjena dobavljača		414-1	Broj novih dobavljača ocijenjen sa stanovišta socijalnih kriterija
			414-2	Negativni socijalni učinci u lancu nabave i poduzete akcije u vezi s tim
415	Javna politika		415-1	Političke donacije
416	Zdravlje i sigurnost klijenata		416-1	Ocjena učinaka proizvoda i usluga na zdravlje i sigurnost klijenata
			416-2	Slučajevi nepoštivanja propisa glede učinaka proizvoda i usluga na zdravlje i sigurnost klijenata
417	Marketing i etikete		417-1	Propisi glede informiranja i etiketa proizvoda i usluga
			417-2	Prekršaji glede nepoštivanja informiranja i etiketa proizvoda i usluga
			417-3	Prekršaji glede nepoštivanja propisa u marketinškim komunikacijama
418	Privatnost klijenta		418-1	Dokazane pritužbe glede kršenja privatnosti klijenata i gubitak podataka o klijentima
419	Socio-ekonomsko povinovavanje		419-1	Nepovinovavanje zakonima i regulative u socio-ekonomskim pitanjima

Izvor: Vodič za izradu saopćenja o napretku firme u ostvarivanju održivog razvoja, prema: United Nations Global Compact and Stichting Global Reporting Initiative (2018)

Tekstualni dio saopćenja o napretku treba da obuhvati:

- izjavu menadžmenta o kontinuiranom radu na unapređenju održivosti poslovanja i praćenju globalnih smjernica i transparentnosti izvještavanja,
- opis postavljenih ciljnih vrijednosti u pogledu održivosti poslovanja po pojedinim segmentima izvještavanja,
- opis poduzetih aktivnosti po vrstama i koje je firma poduzela ili započela u pogledu postizanja ciljeva,
- mjerenje rezultata koristeći se istom metodologijom u dužem vremenskom razdoblju.

Tekstualni dio saopćenja o napretku kompanije u pogledu održivog razvoja treba pružiti sveobuhvatan pregled postignutih rezultata, ciljeva i strateških pravaca kompanije u vezi s održivošću. Ovaj dio treba biti informativan, jasan i transparentan kako bi davao uvid u angažman kompanije na području održivosti. U tekstualnom dijelu saopćenja, kompanija može istaknuti ključne postignute rezultate u smislu smanjenja negativnog utjecaja na okoliš, poboljšanja radnih praksi, društvenog angažmana i druge relevantne oblasti. Također, treba obuhvatiti buduće planove i strategije kompanije u vezi s održivim razvojem, kako bi se demonstrirala predanost kompanije u kontinuiranom unapređivanju. Ovaj dio također može uključivati i

primjere najbolje prakse, inovacije i projekte koje je kompanija sprovela kako bi ostvarila održive rezultate. Transparentnost i otvorenost trebaju biti ključni elementi u ovom dijelu, pružajući informacije o mehanizmima izvještavanja, praćenju napretka i saradnji s dionicima.

4. IZAZOVI I PRILIKE IZVJEŠTAVANJA O ODRŽIVOSTI POSLOVANJA U BIH

U Bosni i Hercegovini, kao i u drugim zemljama, postoje brojni izazovi s kojima se pravna lica susreću kada otpočinju izvještavanje o održivosti poslovanja. Neke od specifičnih izazova za pravna lica u BiH mogu uključivati sljedeće:

- Nedostatak jasnog zakonskog okvira - trenutno ne postoji zakonska obaveza za pravna lica u BiH da izvještavaju o održivosti poslovanja, stoga se izvještavanje o održivosti uglavnom provodi na dobrovoljnoj osnovi (na nivou EU postoji Direktiva 2014/95/EU).
- Nedostatak znanja i svijesti - pravna lica u BiH često nemaju dovoljno znanja ili svijesti o važnosti izvještavanja o održivosti poslovanja, kao i o različitim standardima i smjernicama koje se koriste za izvještavanje o održivosti. Pravna lica u BiH su prvenstveno orjentisana na to da osiguraju ekonomsku održivost.
- Nedostatak resursa - pravna lica u BiH, pogotovo mala i srednja preduzeća, često imaju ograničene resurse za prikupljanje i obradu podataka, što može otežati proces izvještavanja o održivosti.
- Nedostatak transparentnosti - pravna lica u BiH, posebno u sektorima kao što su energetika, šumarstvo i rudarstvo, često su kritikovani zbog nedostatka transparentnosti u svojim poslovnim aktivnostima, što može otežati izvještavanje o održivosti. Čak ni javna preduzeća sa zakonskom obavezom da rezultate svog poslovanja učine javnim to ne čine.
- Nedostatak standardizacije - nedostatak standardizacije u BiH može otežati usporedbu izvještaja o održivosti između različitih pravnih lica, kao i usporedbu s međunarodnim standardima. Najveći pomak u BiH u ovom pogledu je dao projekat „Podrška pripreme za implementaciju ciljeva održivog razvoja i uključivanje privatnog sektora, koji finansira Vlada Švedske u BiH a implementira UNDP BiH.

Kada su u pitanju prednosti koje kompanije u BiH mogu ostvariti orjeteišući se na strategiju održivog razvoja i godišnjeg izvještavanja o napretku, potrebno je izdvojiti slijedeće faktore:

- BiH je potpisala Sofijsku deklaraciju poznatu pod nazivom Zelena agenda za Zapadni Balkan i obavezala se na niz akcija u pogledu održivosti, postavljanje državne strategije i mjera za postizanje ciljeva, usklađivanje sa nizom zakona EU i uvođenje tržišnih principa poticanja održivosti (ekološki

porezi, trgovanje emisijama, takse za opdlaganje otpada, zelene javne nabavke, smanjenje zavisnosti od fosilnih izvora energije i slično).

- Potražnja tržišta: Potrošači, investitori i druge zainteresirane strane sve više zahtijevaju od pravnih lica da izvještavaju o svojim aktivnostima vezanim za održivost poslovanja. Stoga, izvještavanje o održivosti poslovanja može pomoći u stvaranju povjerenja i ugleda kod zainteresiranih strana. Zahtjevi u ovom pogledu mogu postati vid nezarinske barijere za uvoz proizvoda na EU tržište (npr. posjedovanje određenih ISO standarda, certifikata i sl.).
- Povećana učinkovitost: Kroz izvještavanje o održivosti poslovanja, pravna lica mogu prepoznati područja u kojima mogu poboljšati svoju učinkovitost i smanjiti troškove (cirkularna ekonomija, obnovljivi izvori energije, energetska efikasnost, napredniji dizajn proizvoda, novi modeli poslovanja i sl.).
- Jeftiniji izvori finansiranja: sve je više posebnih programa i investicijskih fondova za finansiranje unapređenja održivosti poslovanja. Neki od programa podrške koje pravna lica u BiH mogu iskoristiti su: Fond za zaštitu okoliša i energetska efikasnost Federacije Bosne i Hercegovine; Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP); Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD); EU fondovi (IPA i Kohezijski fond); Globalni fond za zaštitu okoliša (GEF) i brojni drugi.
- Poboljšanje imidža i reputacije: Kompanije koje izvještavaju o održivosti poslovanja mogu poboljšati svoj imidž i reputaciju kod potrošača, investitora i drugih zainteresiranih strana.
- Smanjenje rizika: Izvještavanje o održivosti poslovanja može pomoći kompaniji da identificira i upravlja rizicima koji su povezani s održivim poslovanjem, kao što su klimatske promjene, socijalni i ekonomski rizici, te pružiti strategiju za njihovo smanjenje ili eliminaciju. Ovo može dovesti do prevencije troškova tužbi i naknada koje iz tog proizilaze.
- Konkurentska prednost: Izvještavanje o održivosti poslovanja može biti korisno u stvaranju konkurentске prednosti jer pokazuje da pravno lice preuzima odgovornost za svoje poslovanje i da djeluje u skladu s održivim načelima.
- Pripremiti se za buduće izazove: uvođenje ekoloških poreza, stvaranja jedinstvenog ekološkog tržišta EU, zelene javne nabavke i slično.

Eccles i Serafeim (2013) su utvrdili da kompanije koje su inovativne u području održivosti mogu postići bolje poslovne performanse u odnosu na svoje konkurente. Oni su također primijetili da su kompanije koje su uspješne u integrisanju održivosti u svoje poslovanje sposobne iskoristiti prilike na tržištu i izbjeći rizike koji se tiču okoliša, društvenih i upravljačkih problema. Također, brojna druga istraživanja potvrđuju pozitivan utjecaj izvještavanja o održivosti na poslovne performanse (Orlitzky, Schmidt & Rynes, 2003; Hardi & Chairina, 2019; Whetman 2018; Thayaraj, & Karunaratne, 2021). Prema istraživanju Hawaj & Buallay (2022) izvještavanje o održivosti kompanije utječe na operativne performanse (ROA),

finansijske performanse (ROE) i tržišne performanse (TQ). KPMG International (2017) je provela istraživanje o izvještavanju o održivosti u kojem je sudjelovalo više od 4.900 kompanija iz 52 zemlje. Njihovo istraživanje je pokazalo da kompanije koje su uvrštene na listu indeksa održivosti imaju bolje finansijske performanse, kao i bolju reputaciju u javnosti. Istraživanje Alharbi et al. (2021) je pokazalo da postoji pozitivna korelacija između objavljivanja izvještaja o održivosti i rasta cijena dionica kompanije. Također i brojna druga istraživanja potvrđuju da izvještavanje o održivosti ima pozitivan utjecaj na tržišnu vrijednost kompanije (Miralles et al, 2021; Ansari et al, 2015). Prema istraživanju (Lee Brown et al, 2009) postoji pozitivan utjecaj izvještavanja o održivosti poslovanja na imidž kompanije.

LITERATURA

1. Abdulla Yusuf Al Hawaj & Amina Mohamed Buallay (2022) A worldwide sectorial analysis of sustainability reporting and its impact on firm performance, *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 12:1, 62-86, DOI: 10.1080/20430795.2021.1903792
2. ALHARBI, M. A., MGAMMAL, M. H., & AL-MATARI, E. M. (2021). Sustainability Report Publication and Bank Share Price: Evidence from Saudi Arabia Stock Markets. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(2), 41–55. <https://doi.org/10.13106/JAFEB.2021.VOL8.NO2.0041>
3. Ansari, Nelufer, Marcelo Cajias, and Sven Bienert. "The Value Contribution of Sustainability Reporting - an empirical Evidence for Real Estate Companies." In 22nd Annual European Real Estate Society Conference. ERES: Conference. Istanbul, Turkey, 2015.
4. Eccles, R.G. i Serafeim, G. (2013). The Performance Frontier: Innovating for a Sustainable Strategy. *Harvard Business Review*. Dostupno na: <https://hbr.org/2013/05/the-performance-frontier-innovating-for-a-sustainable-strategy>
5. European Environment Agency, 2021. Upravljanje komunalnim otpadom. Dostupno na: <https://www.eea.europa.eu/themes/waste/waste-management/municipal-waste-management-country/bosnia-and-herzegovina-municipal-waste/view>
6. Hardi, E., Chairina, C. (2019). The Effect of Sustainability Reporting Disclosure and Its Impact on Companies Financial Performance. *Journal of Wetlands Environmental Management*,
7. KPMG 2020. "The time has come – The KPMG Survey of Sustainability Reporting 2020". <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2020/11/the-time-has-come.pdf>
8. KPMG International (2017). The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2017. Dostupno na:

- <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/be/pdf/2017/kpmg-survey-of-corporate-responsibility-reporting-2017.pdf>
9. Lee Brown, D., Guidry, R.P. and Patten, D.M. (2009), "Sustainability reporting and perceptions of corporate reputation: An analysis using fortune", Freedman, M. and Jaggi, B. (Ed.) Sustainability, Environmental Performance and Disclosures (Advances in Environmental Accounting & Management, Vol. 4), Emerald Group Publishing Limited, Bingley, pp. 83-104. [https://doi.org/10.1108/S1479-3598\(2010\)0000004007](https://doi.org/10.1108/S1479-3598(2010)0000004007)
 10. Miralles Quirós, M.M., Miralles Quirós, J.L. and Daza Izquierdo, J., 2021. The assurance of sustainability reports and their impact on stock market prices. *Cuadernos de Gestión*, 21(1), 47-60. DOI: 10.5295/cdg.201262mm
 11. Orlitzky, M., Schmidt, F.L. i Rynes, S.L. (2003). Corporate Social and Financial Performance: A Meta-Analysis. *Organization Studies*. <https://doi.org/10.1177/0170840603024003910>
 12. Profil Bosne i Hercegovine u pogledu SDG ciljeva, dostupno na: <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/bosnia-and-herzegovina>
 13. Svjetska Banka, 2019. Upravljanje zagađenjem zraka u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/896881579547479740-0080022020/original/AirQualityManagementinBosniaandHerzegovinaExecutiveSummarybos.pdf>
 14. Thayaraj, M. S., & Karunarathne, W. V. A. D. (2021). The Impact of Sustainability Reporting on Firms' Financial Performance. *Journal of Business and Technology*, 5(2), 51–73. DOI: <http://doi.org/10.4038/jbt.v5i2.33>
 15. VIK – Vodovod i kanalizacija Tuzla, 2016. Zagađenost vode u BiH. Dostupno na: <https://viktuzla.ba/zagadenost-vode-u-bih/>
 16. Vodič za izradu saopćenja o napretku firme u ostvarivanju održivog razvoja, dostupan na: <https://zamisli2030.ba/wp-content/uploads/2019/12/SDG-BUSINESS-PIONEERS-2020-Vodic-za-SON-1.pdf>
 17. Whetman, Lancee L. (2017) "The Impact of Sustainability Reporting on Firm Profitability," *Undergraduate Economic Review*: Vol. 14: Iss. 1, Article 4. Available at: <https://digitalcommons.iwu.edu/uer/vol14/iss1/4>

izv. prof. dr. sc. Josipa Grbavac

Sveučilište u Mostaru, Ekonomski fakultet, Mostar, BiH

josipa.grbavac@ef.sum.ba

KONCEPT ODRŽIVOSTI U REVIZIJI FINANCIJSKIH IZVJEŠTAJA

Sažetak

Zbog visokih profesionalnih zahtjeva neovisnosti, etike, stručnog usavršavanja i osiguranja kvalitete kojima podliježu, revizori i revizorska društva su prepoznati kao pružatelji usluge izražavanja uvjerenja na izvješće o održivosti. Direktiva o održivosti predviđa da se mišljenja revizora o izvještavanju o održivosti temelje na angažmanu s izražavanjem ograničenog uvjerenja (limited assurance). Za izražavanje uvjerenja za sada se razmatra primjena postojećeg standarda za angažmane s izražavanjem uvjerenja različite od revizija ili uvida, (Međunarodni standard za angažmane s izražavanjem uvjerenja 3000 (izmijenjen) Angažmani s izražavanjem uvjerenja različiti od revizija ili uvida u povijesne financijske informacije) sve dok Europska komisija (očekuje se 2028. godine) ne donese posebne standarde uvjerenja za ovo područje. Kako bi izbjegao rizik daljnje koncentracije revizorskog tržišta, a što može nepovoljno utjecati na neovisnost revizora i posljedično povećati naknade za reviziju i provjeru, ostavljena je državama članicama mogućnost akreditacije neovisnih pružatelja usluga provjere izvještaja o održivosti.

Ključne riječi: *održivost, revizija, angažman, standardi, obrazovne kompetencije, pružatelji usluga, izvještavanje i revizorski odbor*

1. UVOD

U cilju poticanja održivih ulaganja EU uvodi obvezu izvještavanja o održivosti u kontekstu okolišnih, društvenih i upravljačkih pokazatelja. ESG čimbenici su svi pokazatelji koje društvo (izdavatelj) iskazuje i javno objavljuje u svojim izvještajima, a koje zainteresirani sudionik na financijskim tržištima, financijski savjetnik, poslovni partner ili dobavljač može uzeti u obzir prilikom procjene utjecaja društva (izdavatelja) na parametre održivog razvoja. Europska unija prva uvodi standardizaciju ESG čimbenika u smislu sadržaja, procjene i pravila objave.

Revizori imaju ključnu ulogu u osiguravanju transparentnosti, povjerenja i integriteta u objavljene informacije poslovnih subjekata. Revizorovo uvjerenje na izvješće o održivosti povećava povjerenje na usvojene ESG politike te točnost i pouzdanost pruženih informacija, što će doprinijeti promicanju korporativne odgovornosti u ESG području. Budući da se prvi izvještaji o održivosti (prema Direktivi o održivosti) dostavljaju u 2025. godini (za 2024. godinu), obveznici

izvještavanja su dužni odabrati revizora (ili drugog neovisnog pružatelja usluga) već za izvještaje koji se odnose na 2024. god. Uključivanje angažmana revizora u proces verifikacije izvještavanja o održivosti mijenja dosadašnji koncept "dobrovoljnosti" verifikacije ovih izvještaja ali i značajno mijenja revizorov djelokrug rada što će u konačnici prouzročiti potrebu promjene i same edukacije revizora.

2. REVIZIJA U KONTEKSTU NEFINANCIJSKOG IZVJEŠTAVANJA

Nefinancijsko izvještavanje, kao relativno nov koncept, intenzivno se razvija u posljednjem desetljeću. Cilj nefinancijskog izvještavanja je svim zainteresiranim stranama omogućiti uvid u pitanja u vezi s poslovanjem koja su od šireg društvenog značaja. Početci nefinancijskog izvještavanja u EU uvedeni su objavom Direktive o nefinancijskom izvještavanju (Direktiva 2014/95/EU)¹ čime su definirana osnovna pravila i politike izvještavanja o održivosti. Direktiva definira obavezu izvještavanja o pitanjima održivosti prema kriteriju prosječnog broja zaposlenika, iznosa ukupne bilance i neto prihoda na način da se obveza izvještavanja o održivosti odnosi na velika poduzeća koja su subjekti od javnog interesa te na one subjekte od javnog interesa koji su matična poduzeća velikih grupa, čiji je prosječni broj zaposlenika u oba slučaja veći od 500. Ovime se ne ograničavaju države članice od "strožih" zahtjeva za objavljivanjem nefinancijskih informacija poduzeća i grupa, što su neke članice i usvojile. Naime, Europska komisija je zbog potrebe poboljšanja na području transparentnosti nefinancijskih informacija ostavila mogućnost zemljama članicama da unutar svojih zakonodavstava reguliraju nefinancijsko izvještavanje s ciljem visoke razine transparentnosti socijalnih i okolišnih informacija koje pružaju poslovni sustavi u svim sektorima svih država članica.

Direktiva 2014/95/EU naglašava obvezu provjere postojanja nefinancijskog izvješća, objavljenog u sklopu izvješća posloводства ili kao zasebnog izvješća, za što je dana sloboda odlučivanja zemljama članicama Europske unije. Prema prijedlogu zemalja članica Europske unije, nefinancijske informacije mogu biti provjerene od strane revizora ili od neovisnog pružatelja angažmana s izražavanjem uvjerenja. Nadalje, prema Direktivi 2014/95/EU ne postoje propisani specifični revizijski postupci, dizajnirani s namjerom stjecanja razumnog uvjerenja o vjerodostojnosti i pouzdanosti prezentiranih nefinancijskih informacija, koje revizor provodi. Neke zemlje članice Europske unije (npr. Italija i Francuska) podrazumijevaju obveznim izražavanje uvjerenja o vjerodostojnosti i pouzdanosti informacija o održivosti i društveno odgovornom poslovanju, stoga i bez inicijative na razini Europske unije pojedine velike europske kompanije angažiraju neovisnu treću stranu koja će pružiti angažman s izražavanjem uvjerenja o nefinancijskim izvješćima.

¹ Direktiva 2014/95/EU (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0095>)

Implementacija Direktive 2014/95/EU u nacionalna zakonodavstva zemalja članica Europske unije izrodili su tri oblika uključenosti revizora (engl. Auditor's involvement) u nefinancijsko izvještavanje:

- 1) provjera postojanja izvješća (engl. presence of statement) - zemlje članice Europske Unije osiguravaju da ovlašteni revizor ili društvo za reviziju provjerava je li (konsolidirano) nefinancijsko izvješće uistinu sastavljeno i objavljeno.
- 2) provjera sadržaja izvješća (engl. content of statement) - zemlje članice mogu zahtijevati da informacije predstavljene (konsolidiranim) nefinancijskim izvješćem budu potvrđene od strane neovisnog pružatelja usluga revizije.
- 3) konzistentno provjeravanje (engl. consistency check) - neke od zemalja članica Europske Unije obvezale su se da se potrebne objave informacija izvrše u sklopu izvješća posloводства, što može aktivirati zahtjeve iz Direktive 2013/34/EU prema kojima ovlašteni revizor ili društvo za reviziju također treba:
 - izraziti mišljenje o konzistentnosti izvješća posloводства u odnosu na financijske izvještaje za tu financijsku godinu i utvrditi je li izvješće posloводства pripremljeno u skladu sa odredbama primjenjivih zakona zemlje članice, te
 - na temelju upoznatosti i razumijevanja kompanije i njezinog okruženja, stečenih pružanjem usluga revizije, utvrditi i identificirati materijalno značajne pogreške u izvješću posloводства, te pružiti pojašnjenje prirode svake takve pogreške.

3. IZVJEŠTAVANJE O ODRŽIVOSTI EU/ MEĐUNARODNA PERSPEKTIVA/ LOKALNA REGULATIVA

Vrijeme je pokazalo i određene nedostatke Direktive o nefinancijskom izvještavanju kao najznačajnijeg regulatora nefinancijskog izvještavanja u EU pogotovu u kontekstu potpunosti (nedostaje pouzdan pregled rizika povezanih s održivošću kojima su tvrtke izložene), usporedivosti i neujednačenosti izvještaja temeljenih na ovoj Direktivi, što je dovelo do razvoja Direktive o korporativnom izvještavanju o održivosti.

Direktiva o korporativnom izvještavanju o održivosti (The Corporate Sustainability Reporting Directive, CSRD)² predstavlja regulativu EU-a koja zahtijeva od svih

² Puni naziv: Direktiva o korporativnom izvještavanju o održivosti – Direktiva (EU) 2022/2464 Europskog Parlamenta i Vijeća od 14. prosinca 2022. godine o izmjeni Uredbe (EU) br. 537/2014 (Uredba o reviziji) Direktive 2004/109/EZ (Direktiva o transparentnosti), Direktive 2006/43/EZ (Direktiva o reviziji) i Direktive 2013/34/EU u pogledu korporativnog izvještavanja o održivosti , u primjeni od 05.01.2023.

(dostupno na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L2464&from=EN>)

velikih društva da redovito i transparentno objavljuju informacije o učincima svojih aktivnosti na okoliš i društvo. Regulativa pomaže investitorima, potrošačima, kreatorima politike i drugim dionicima da procijene društvene, okolišne i upravljačke učinke poslovanja te učinke klimatskih rizika.³ Cilj Direktive o korporativnom izvještavanju o održivosti je omogućiti korisnicima informacije o održivosti koje se objavljuju u godišnjim izvještajima društava. Ulagači, uključujući i fondove, žele bolje razumjeti rizike i prilike za ulaganja koji proizlaze iz pitanja održivosti, kao i utjecaj tih ulaganja na ljude i okoliš. Nevladine organizacije, socijalni partneri i drugi žele veću odgovornost poduzeća o utjecaju njihovog poslovanja na ljude i okoliš.

CSRD uvodi nekoliko važnih promjena po pitanju objavljivanja okolišnih, društvenih i upravljačkih informacija, a jedna od njih je *koncept dvostruke materijalnosti*. Prema ovom konceptu, prvo velika poduzeća, a od 1. siječnja 2026. i mala i srednja poduzeća, u izvještaj posloводства će uključiti i informacije potrebne za razumijevanje utjecaja poduzeća na okoliš i društvo ali i razumijevanje utjecaja održivosti na poslovne rezultate poduzeća. To će omogućiti ulagačima i drugim dionicima donošenje informiranih odluka o pitanjima održivosti.

Nadalje, obveznici će svoje izvještaje morati sastavljati prema *europskim standardima za izvještavanje o održivosti (ESRS)*. Standardi za izvještavanje o održivosti ESRS (European sustainability standards) su dovršeni u obliku Nacrta koncem 2022. god. i objavljeni od strane EFRAG-a (European Financial Reporting Advisory Group).⁴ Sadržaj ESRS se može prikazati u slijedećoj tablici:

Tablica 1. Standardi za izvještavanje o održivosti (ESRS)

Međusektorski standardi		
ESRS 1 Opći zahtjevi		
ESRS 2 Opće objave: strategija, upravljanje i procjena materijalnosti, i objavljivanje		
Sektorski standardi		
Okoliš	Društvo	Upravljanje
ESRS E ₁ Klimatske promjene (Climate change)	ESRS S ₁ Vlastita radna snaga (Own workforce)	ESRS G ₁ Poslovno ponašanje (Business conduct)
ESRS E ₂ Zagađivanje (Pollutions)	ESRS S ₂ Radnici u lancu vrijednosti (Workers in the value chain)	

³ CSRD obuhvata oko 50.000 poduzeća, dok je Direktiva o nefinancijskom izvještavanju obuhvaćala oko 11.700 poduzeća.

⁴ Usvajanje od strane Komisije se očekuje u lipnju 2023.

ESRS E ₃ Vodni i morski resursi (Water and marine resources)	ESRS S ₃ Zahvaćene zajednice (Affected communities)	
ESRS E ₄ Raznolikost i ekosistemi (Biodiversity and ecosystems)	ESRS S ₄ Kupci i krajnji korisnici (Consumer and end-users.)	
ESRS E ₅ Resursi i kružna ekonomija (Resource use and circular economy)		

Izvor: Autor prema ESRS: The European Sustainability Reporting Standards and how to apply them (<https://aplanet.org/resources/esrs/>)

Novi standardi izvještavanja o održivosti (ESRS) znatno proširuju opseg izvještavanja i primjenjivi su za sva poduzeća obveznike. Prema ESRS poduzeća će, osim o ključnim okolišnim i društvenim pitanjima, objavljivati informacije o ključnim rizicima i prilikama te ulozi administrativnih, upravljačkih i nadzornih tijela poduzeća, poslovnoj etici i korporativnoj kulturi, političkim angažmanima poduzeća (uključujući njegove aktivnosti lobiranja), upravljanju i kvaliteti odnosa s poslovnim partnerima (uključujući prakse plaćanja) te sustavima unutarnje kontrole i upravljanja rizicima poduzeća. Nadalje, potrebno je istaknuti da će ESRS E1 Klimatske promjene i ESRS S1 Vlastita radna snaga biti obvezni. Budući da su ESRS "standardi u razvoju", u skorom vremenu se očekuje i objava specifičnih ESRS indikatora za 40 različitih sektora.

Prvi izvještaji o održivosti sastavljeni prema ESRS standardima biti će objavljeni u 2025. god za financijsku 2024. godinu. Prvi će po europskim standardima za izvještavanje o održivosti izvještavati dosadašnji obveznici Direktive o nefinancijskom izvještavanju, odnosno poduzeća od javnog interesa sa preko 500 zaposlenih. Godinu nakon, obveza na snagu stupa za sva velika poduzeća. I na koncu, od 2028. o održivosti će izvještavati i sva mala i srednja poduzeća prisutna na burzi.

Izvještaji o održivosti, prema ESRS će trebati biti u digitalnom XHTML formatu (jedinstveni europski elektronički format za izvještavanje) te će morati „označiti” informacije o održivosti (Uredba o ESEF-u). Izvještaji o održivosti više neće biti samostalni dokument već integrirani izvještaj koje obuhvata izvještaj posloводства, financijski izvještaj i izvještaj o održivosti. Prema ESRS, izvještaji o održivosti će u konačnici trebati biti i eksterno verificirani.

Na međunarodnoj razini razvijena je nekolicina različitih okvira kao što su Međunarodni okvir za integrirano izvještavanje (eng. IIRF), Globalna inicijativa za izvještavanje (eng. GRI) i standardi koje je usvojio Odbor za standarde održivosti u računovodstvu (International Sustainability Standards Board - ISSB). Međunarodni okvir za integrirano izvještavanje i Globalna inicijativa za izvještavanje, su razvijani kao "dobrovoljni" i u svojoj biti predstavljaju "smjernice dobre prakse". Međutim ISSB je za svoj cilj postavio razvoj "obveznog okvira izvještavanja o održivosti", i u ožujku 2022. god je objavio u nacrtu prva dva standarda i to⁵

- IFRS S1 General Requirements for Disclosure of Sustainability Disclosure Standards koji bi trebao predstavljati sveobuhvatnu globalni okvir za izvještavanje o održivosti koji će omogućiti investitorima procjenu koliko je neko poduzeće "zeleno"
- IFRS S2 Climate-related Disclosures koji se usredotočuje na rizike i prilike u svezi s klimatskim promjenama

ISSB je u travnju 2023. raspravljao o prijelaznim olakšicama koje će biti predviđene u IFRS S1 i dopustio je prijelaznu olakšicu koja bi subjektu omogućila izvještavanje samo o rizicima i prilikama povezanim s klimom (kao što je navedeno u IFRS S2) u prvoj godini primjene ovih standarda. Subjekt bi trebao pružiti informacije o svojim drugim rizicima i prilikama povezanim s održivošću u drugoj godini primjene standarda. Ova jednogodišnja prijelazna olakšica ne mijenja datum stupanja na snagu standarda (planirano je da će ovi standardi biti na snazi za izvještajna razdoblja od 01.01.2024.).

Zakon o računovodstvu i reviziji u FBiH regulira izvještavanje u FBiH, prvenstveno financijsko izvještavanje. Što se tiče nefinancijskog izvještavanja⁶, pravni subjekti u FBiH (veliki srednji) su obvezni pripremati izvještaje o poslovanju koji daju objektivan prikaz poslovanja pravnog lica i njegov položaj, uključujući i opis glavnih rizika i neizvjesnosti sa kojima se pravno lice suočava, kao i mjera poduzetih na zaštitu životne sredine (ne odnosi se na mikro i male pravne subjekte). U Federaciji BiH, izvještaj o poslovanju (u okviru kojih se izvještava o nefinancijskim informacijama) se objavljuje zajedno sa financijskim izvještajem i izvještajem revizora (ukoliko postoji obveza).

4. ODRŽIVOST U REVIZIJSKOJ PROFESIJI

Zbog visokih profesionalnih zahtjeva neovisnosti, etike, stručnog usavršavanja i osiguranja kvalitete kojima podliježu, revizori i revizorska društva su prepoznati kao pružatelji usluge izražavanja uvjerenja na izvješće o održivosti. Osim pružatelja usluge zakonske revizije, uvjerenje može dati i drugo revizorsko društvo odnosno

⁵ Objava ISRS S1 i ISRS S2 je planirana u drugom tromjesečju 2023. godine

⁶ Sl. novine FBiH 15/21, čl.42

revizor, ovisno o modelu implementacije Direktive o korporativnom izvještavanju o održivosti u zakonodavstvo pojedine zemlje (Direktiva o održivosti).

Angažman s izražavanjem uvjerenja

Direktiva o održivosti predviđa da se mišljenja revizora o izvještavanju o održivosti temelje na angažmanu s izražavanjem *ograničenog uvjerenja* (limited assurance). Radi se o 'nižoj' razini uvjerenja u odnosu na razumno uvjerenje kakvo se daje kod financijskog izvješćivanja, te su posljedično postupci i procedure koje revizor ovdje provodi nešto manje sveobuhvatni. Postojeće stanje, kada ovlašteni revizori samo utvrđuju je li izvještaj o održivosti pripremljen (nema provjere), u odnosu na uvođenje izražavanja ograničenog uvjerenja (koje ipak podrazumijeva provedbu određenih testova pri čemu ovlašteni revizor izražava da nije utvrdio ništa zbog čega bi zaključio da je predmet ispitivanja značajno pogrešno prikazan) ipak predstavlja određeni napredak⁷. Eventualni prelazak na davanje 'višeg' razumnog uvjerenja predviđa se za kasnija razdoblja, ovisno o procjeni izvedivosti pružanja takvog uvjerenja.⁸ Kao osnovni razlog za uvođenje „ograničenog uvjerenja" ne "razumnog uvjerenja" je manji financijski teret za poduzeća koja izvještavaju jer pored usložnjavanja procesa izvještavanja povećavaju se i financijski izdaci za reviziju. Dok još nisu u obveznoj primjeni standardi izvještavanja Europske unije o održivosti, Europska komisija je obrazložila kako nije opravdano uvesti veći i zahtjevniji stupanj izražavanja razumnog uvjerenja. Međutim, čim Europska komisija usvoji standarde izvještavanja Europske unije o održivosti, izražavanje ograničenog uvjerenja trebalo bi biti zamijenjeno izražavanjem razumnog uvjerenja.

Standardi za izražavanje uvjerenja

Za izražavanje uvjerenja za sada se razmatra primjena postojećeg standarda za angažmane s izražavanjem uvjerenja različite od revizija ili uvida, (Međunarodni standard za angažmane s izražavanjem uvjerenja 3000 (izmijenjen) Angažmani s izražavanjem uvjerenja različiti od revizija ili uvida u povijesne financijske informacije) sve dok Europska komisija (očekuje se 2028. godine) ne donese posebne standarde uvjerenja za ovo područje.

Od revizora ili pružatelja usluge provjere, traži se mišljenje (izražavanje uvjerenja)

- jesu li poduzeća izvijestila informacije o održivosti prema EU zahtjevima za izvješćivanje,
- o procesu identificiranja informacija koje su objavljene prema EU standardima za izvješćivanje o održivosti i
- o usklađenosti sa zahtjevima digitalnog označavanja informacija

⁷ Istraživanja pokazuju da 86% obveznika nefinancijskog izvješćivanja ne radi dobrovoljnu provjeru što znači da se manje možete osloniti na podatke prikazane u nefinancijskom izvješću jer poduzetnik sam odlučuje što prikazati bez provjere neovisne osobe.

⁸ Europska komisija ovlaštena je da delegiranim aktima donese standarde za izražavanje ograničenog uvjerenja prije 1. listopada 2026

Pružatelj usluga izražavana uvjerenja

Kako bi izbjegao rizik daljnje koncentracije revizorskog tržišta, a što može nepovoljno utjecati na neovisnost revizora i posljedično povećati naknade za reviziju i provjeru, ostavljena je državama članicama *moćnost akreditacije neovisnih pružatelja usluga provjere izvještaja o održivosti*. Dakle, uz ovlaštene revizore, provjeru izvještaja o održivosti moći će provoditi i drugi neovisni pružatelji usluga provjere koji će morati biti akreditirani kod nadležnog tijela pri čemu Europska komisija poziva države članice da svoja tržišta otvore i drugim neovisnim pružateljima usluga provjere. U tom slučaju, i za druge pružatelje usluga provjere, države članice trebaju uspostaviti okvir osiguranja kvalitete usluga, uspostaviti jednakovrijedne zahtjeve u svezi kontinuiranog stručnog obrazovanja, stručnog usavršavanja, primjene sustava kvalitete te odgovarajuće sankcije. Nadalje, dioničari s više od 5% glasačkih prava ili 5% kapitala društva imaju pravo zatražiti uključivanje akreditirane treće strane da "pripremi izvješće o određenim elementima izvješćivanja o održivosti". Ta akreditirana treća strana ne može pripadati istom revizorskom društvu ili mreži kao ovlaštenu revizor ili revizorsko društvo koji obavljaju reviziju. Države članice mogu dopustiti drugom ovlaštenom revizoru ili revizorskom društvu (koji/koje nije ono koje obavlja zakonsku reviziju financijskih izvještaja) ili neovisnom pružatelju usluga izražavanja uvjerenja da izrazi mišljenje o izvješćivanju o održivosti. Svaki pružatelj usluga izražavanja uvjerenja morat će slijediti standarde koje je usvojila Europska komisija.

Obrazovne kvalifikacije potrebne za pružanje usluga izražavanja uvjerenja

Što se tiče izmjena pravila ulaska u profesiju i kontinuiranog razvoja u revizijskoj profesiji, stručni ispit za stjecanje zvanja ovlaštenog revizora (revizorski ispit) trebao bi biti dopunjen područjima relevantnim za zakonsku reviziju i provjeru izvještaja o održivosti te sposobnost primjene tog znanja u praksi. Tako, ovlaštenu revizori bi trebali, uz potrebne obrazovne kompetencije propisane Direktivom o reviziji 2006/43/EZ, ispunjavati i posebne zahtjeve kako bi im se omogućilo obavljanje angažmana s izražavanjem uvjerenja o izvješćivanju o održivosti (za postojeće revizore dostatna je edukacija). Ispitivanjem stručne osposobljenosti (stručnim ispitom) jamči se potrebna razina teorijskog znanja i sposobnost primjene takvog znanja u praksi.

Test teorijskog znanja trebao bi obuhvaćati sljedeće predmete:

- pravne zahtjeve i standarde izvješćivanja vezane uz pripremu godišnjeg i konsolidiranog izvješćivanja o održivosti,
- analizu održivosti,
- postupke dubinske analize u pogledu pitanja održivosti,
- pravne zahtjeve i standarde izražavanja uvjerenja za izvješćivanje o održivosti

Pored toga, ovlaštenu revizora mora završiti najmanje osam mjeseci praktičnog osposobljavanja o izražavanju uvjerenja o godišnjem i konsolidiranom izvješćivanju o održivosti ili drugih usluga povezanih s održivošću

Izveštavanje i revizijski odbor

Ovlašteni revizori bi trebali u godišnji izvještaj nadležnom tijelu uključiti, uz prihode ostvarene od zakonskih revizija subjekata od javnog interesa i nerevizorskih usluga pruženih subjektima od javnog interesa, i prihode ostvarene provjerom izvještaja o održivosti. Izveštavanje o održivosti mijenja i ulogu i djelokrug funkcioniranja Revizijskog odbora. Tako, Revizijski odbori, prema Direktivi o održivosti, imaju pojačanu odgovornost u dijelu provjere izvješća o održivosti, čime će doprinijeti točnosti i pouzdanosti objavljenih informacija ali i promicanju korporativne odgovornosti u ESG području. Revizorski odbor posebno bi trebao izvjestiti nadzorno tijelo subjekta koji je predmet revizije o ishodu provjere izvještaja o održivosti i objasniti kako je revizorski odbor pridonio cjelovitosti izvještaja o održivosti i koja je bila njegova uloga u tom postupku. Nadalje, Revizijski odbor bi se trebao uključiti u nadzor postupka izvještavanja o održivosti, uključujući postupak digitalnog izvještavanja, i propitivanje cjelovitosti objavljenih informacija o održivosti.

5. ZAKLJUČAK

Iako revizori u svom radu razmatraju i ocjenjuju različite aspekte poslovanja svojih klijenata, do sada je najvažnija uloga revizora bila davanje uvjerenja na financijska izvješća. Direktiva o korporativnom izvještavanju o održivosti daje isti značaj izvještavanju bilo financijskih, bilo nefinancijskih informacija donoseći nove izazove i mogućnosti za poduzetnike kao obveznike izvještavanja o održivosti, ali i za revizore kao neovisne pružatelje uvjerenja na ove izvještaje. Opseg mogućih izazova i rizika za poduzetnike je velik – od pitanja vezanih uz model pokretanja promjena i implementacije zahtjeva, preko kadrovske, tehnološke/informacijske i stručne (ne)pripremljenosti za izvješćivanje, do mogućih pritisaka da se informacije prikažu boljima nego što zaista jesu. Stoga je iznimno važno osigurati pouzdanost i kredibilitet informacija iz izvještaja o održivosti. Ključnu ulogu u procesu osiguravanja relevantnih, pouzdanih informacija o održivosti prema Direktivi o održivosti imaju revizori i neovisni pružatelji usluga izražavanja uvjerenja. U procesu provjere izvještaja o održivosti revizori ali i neovisni pružatelji usluga koriste odgovarajuće revizijske alate koji će im omogućiti ograničeno uvjerenje u objavljene izvještaje o održivosti. Donošenje standarda izvještavanja o održivosti (ESRS) će tražiti još veću odgovornost od revizora kod provjere informacija o održivosti i prelazak na izdavanje razumnog uvjerenja na izvještaje o održivosti. Izjednačavanje provjere financijskih i nefinancijskih informacija (informacija o održivosti) iziskuje i promjenu tradicionalne edukacije revizora kako na akademskoj tako i na profesionalnoj razini (kod ulaska u profesiju ali i kontinuiranom razvoju)

koja će omogućiti kvalitetnu provjeru izvještaja o održivosti što će doprinijeti promicanju korporativne odgovornosti u ESG područjima.

LITERATURA

1. Direktiva 2014/95/EU
2. Direktiva o korporativnom izvještavanju o održivosti – Direktiva (EU) (dostupno na <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L2464&from=EN>)
3. IFRS S1 General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information and IFRS S2 Climate-related Disclosures (dostupno na [ifrs.org/content/dam/ifrs/project/general-sustainability-related-disclosures/snapshot-exposure-draft-ifrs-s1-general-requirements-for-disclosure-of-sustainability-related-financial-information-and-exposure-draft-s2-general-sustainability-related-disclosures.pdf](https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/project/general-sustainability-related-disclosures/snapshot-exposure-draft-ifrs-s1-general-requirements-for-disclosure-of-sustainability-related-financial-information-and-exposure-draft-s2-general-sustainability-related-disclosures.pdf))
4. The European Sustainability Reporting Standards and how to apply them (<https://aplanet.org/resources/esrs/>)
5. Zakon o računovodstvu i reviziji u FBiH, Sl.novine FBiH 15/21

dr. sc. Dragan Gabrić
Sveučilište u Mostaru, Mostar, BiH
dragan.gabric@sum.ba

INSTITUCIONALNI OKVIR RAČUNOVODSTVENIH I REVIZIJSKIH NAKNADA U BOSNI I HERCEGOVINI – STANJE I PERSPEKTIVE

Sažetak

Računovodstvo i revizija su zakonom definirane i regulirane djelatnosti koje imaju posebne obveze i ovlaštenja prema većem broju propisa u Bosni i Hercegovini. Upravo zbog posebnih regulacija, profesionalnih odgovornosti i obveza, postavlja se pitanje da li je i kod definiranja cijena, odnosno naknada za pružene računovodstvene i revizijske usluge potrebna posebna regulacija u formi propisane tarife usluga? Predmet ovog rada je analiza postojećeg institucionalnog okvira u pogledu računovodstvenih i revizijskih naknada u Bosni i Hercegovini, te istraživanje razlika u odabranim finansijskim i nefinansijskim pokazateljima između računovodstvenih i revizijskih, odnosno pravnih djelatnosti u ovisnosti od postojanja propisane tarife usluga. Cilj je istražiti da li postoji razlika u odabranim finansijskim i nefinansijskim pokazateljima između pravnih i revizijskih djelatnosti kod kojih postoji propisana tarifa usluga u odnosu na računovodstvene djelatnosti kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga. Istraživanje je provedeno na uzorku poduzeća u Bosni i Hercegovini u 2021. godini. Prikupljeni podaci analizirani su primjenom metoda deskriptivne i inferencijalne statistike, a dobiveni rezultati su prezentirani pomoću grafičkih i tabličnih prikaza. Rezultati istraživanja pokazuju da u okviru promatranih pravnih i računovodstvenih djelatnosti jedino računovodstvena djelatnost nema propisanu niti definiranu tarifu usluga. Također, istraživanje je pokazalo da postoji razlika u odabranim finansijskim i nefinansijskim pokazateljima između računovodstvenih djelatnosti kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga u odnosu na revizijske i pravne (odvjetničke i notarske) djelatnosti kod kojih postoji propisana tarifa usluga. Rezultati istraživanja pokazuju da revizijske i pravne (odvjetničke i notarske) djelatnosti (kod kojih postoji propisana tarifa usluga) u prosjeku ostvaruju bolje odabrane finansijske i nefinansijske pokazatelje u odnosu na računovodstvene djelatnosti (kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga).

Ključne riječi: računovodstvene naknade, revizijske naknade, tarifa usluga

1. UVOD

Računovodstvo ima važnu i zakonom propisanu ulogu u smislu osiguranja informiranosti svih interesnih strana o različitim aspektima poslovanja poduzeća.

Računovodstvena profesija je profesija koja obavlja računovodstvene, revizijske i srodne usluge u Bosni i Hercegovini (članak 1. Zakona o računovodstvu i reviziji BiH¹). Naime, računovodstvo se može definirati kao sustav čije funkcioniranje osigurava informacije o financijskom položaju, uspješnosti poslovanja, tokovima gotovine, promjenama na kapitalu i drugim financijskim i nefinancijskim informacijama značajnim za eksterne i interne korisnike financijskih izvještaja, dok knjigovodstvo podrazumijeva evidentiranje, klasificiranje i sumiranje poslovnih transakcija i čuvanje originalne poslovne dokumentacije koja pruža dokaze o tim transakcijama. (članak 2. Zakona o računovodstvu i reviziji u FBiH²). S druge strane, revizija financijskih izvještaja se može definirati kao ispitivanje financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja radi davanja mišljenja o tome da li oni objektivno i istinito, po svim materijalno značajnim pitanjima prikazuju stanje imovine, kapitala i obveza, rezultate poslovanja, tokove gotovine i promjene na kapitalu, sukladno Međunarodnim računovodstvenim standardima, Međunarodnim standardima financijskog izvještavanja, Međunarodnim standardom za mala i srednja poduzeća i drugim odgovarajućim propisima. U tom kontekstu i računovodstvo i revizija su zakonom definirane i regulirane djelatnosti koje imaju posebne obveze, profesionalne odgovornosti i ovlaštenja prema brojnim propisima u Bosni i Hercegovini. Upravo zbog posebnih regulacija, profesionalnih odgovornosti i obveza, postavlja se pitanje da li i kod definiranja cijena odnosno naknada za pružene računovodstvene i/ili revizijske usluge postoji potreba posebne regulacije u formi propisane tarife usluga (najnižih naknada)?

Cilj ovog rada je istražiti da li postoji razlika u odabranim financijskim i nefinancijskim pokazateljima između revizijskih i pravnih djelatnosti kod kojih postoji propisana tarifa usluga u odnosu na računovodstvene djelatnosti kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga. U ovom radu i istraživanju polazi se od pretpostavke da postoji razlika u odabranim financijskim i nefinancijskim pokazateljima između računovodstvenih djelatnosti kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga u odnosu na revizijske i pravne (odvjetničke i notarske) djelatnosti kod kojih postoji propisana tarifa usluga. Nadalje, jedna od teza ovog rada je da ne postoji razlika u odabranim financijskim i nefinancijskim pokazateljima između revizijskih djelatnosti u odnosu na pravne (odvjetničke i notarske) djelatnosti kod kojih postoji propisana tarifa usluga. U konačnici, pretpostavlja se da revizijske i pravne (odvjetničke i notarske) djelatnosti (kod kojih postoji propisana tarifa usluga) u prosjeku ostvaruju bolje odabrane financijske i nefinancijske pokazatelje u odnosu na računovodstvene djelatnosti (kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga).

Rad je strukturiran na način da se u nastavku rada najprije daje prikaz zakonodavnog okvira u pogledu trenutnog stanja institucionalnog okvira računovodstvenih i revizijskih naknada u Bosni i Hercegovini, a zatim slijedi objašnjenje metodologije istraživanja. Glavni dio rada odnosi se na diskusiju rezultata istraživanja dok su

¹ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 42/04

² „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj 15/21

posljednjem dijelu rada prezentirana su zaključna razmatranja s posebnim osvrtom na pitanje da li nam je potrebna tarifa računovodstvenih i revizijskih usluga? Dodana vrijednost ovog rada jest i potencijalni oblik tarife računovodstvenih usluga koja se daje u formi priloga ovoga rada, kao jednog od instrumenata za unaprjeđenje kvalitete rada i afirmacije računovodstvene profesije.

2. ZAKONODAVNI OKVIR RAČUNOVODSTVENIH I REVIZIJSKIH NAKNADA

Zakonodavni okvir računovodstva i revizije u Bosni i Hercegovini uvjetovan je ustavnom strukturom Bosne i Hercegovine, na način da postoje državni i entitetski zakoni o računovodstvu i reviziji koji definiraju određene aspekte računovodstva i revizije u ovisnosti od nadležnosti.

Zakon o računovodstvu i reviziji Bosne i Hercegovine je okvirni zakon kojim je propisano osnivanje i način rada Komisije za računovodstvo i reviziju Bosne i Hercegovine, te su regulirana zvanja i kvalifikacije u računovodstvenoj profesiji u Bosni i Hercegovini, odnosno način stjecanja, certificiranja, licenciranja i nostrifikacije zvanja. Državnim zakonom propisuju se sljedeća zvanja u računovodstvenoj profesiji u Bosni i Hercegovini (članak 5. stavak 1.): certificirani računovodstveni tehničar (CRT), certificirani računovođa (CR) i ovlaštteni revizor (OR). Definiranje institucionalnog i operativnog okvira rada računovodstva i revizija, uključujući i eventualno reguliranje i definiranje institucionalnog okvira računovodstvenih i revizijskih naknada, je u nadležnosti entiteta, odnosno Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

Zakonom o računovodstvu i reviziji Federacije Bosne i Hercegovine ³ uređuje se oblast računovodstva i revizije, organizacija i funkcioniranje sustava knjigovodstva i računovodstva, priprema i prezentiranje finansijskih izvještaja, revizija finansijskih izvještaja, organizacija i rad Revizorske komore Federacije Bosne i Hercegovine, nadzor nad kvalitetom rada društava za reviziju i ovlaštenih revizora, javni nadzor, praćenje, otkrivanje i prijavljivanje kaznenih djela u vezi s pranjem novca i financiranjem terorističkih aktivnosti, stjecanje zvanja, kvalificiranje i licenciranje u računovodstvenoj i revizorskoj profesiji. U pogledu predmeta i ciljeva ovog rada, može se utvrditi da postojeći Zakon o računovodstvu i reviziji u Federaciji Bosne i Hercegovine je definirao institucionalni okvir za definiranje tarife revizorskih usluga. Naime, člankom 90. stavak 1. točka f) propisano je da Revizorska komora Federacije Bosne i Hercegovine utvrđuje i donosi Tarifu revizorskih usluga, uz suglasnost Federalnog ministarstva financija. S druge strane, u pogledu ostalih

³ Objavljen u Službenim novinama Federacije BiH broj 15/21 od 17. ožujka 2021. godine. Stupio na snagu osmog dana od dana objave, odnosno 25. ožujka 2021. godine. Stupanjem na snagu ovoga Zakona prestaje važiti Zakon o računovodstvu i reviziji u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 83/09).

profesionalnih zvanja, prije svega certificiranih računovođa, odnosno računovodstvenih usluga, trenutni zakon je ostao nedorečen. Naime, prema postojećim zakonskim rješenjima ne postoji obveza utvrđivanja tarife računovodstvenih usluga. Vrijedi istaknuti i da su zakonska rješenja iz Zakona o računovodstvu i reviziji⁴, koji se primjenjivao do 24. ožujka 2021. godine, bila gotovo istovjetna kao i u trenutnom Zakonu o računovodstvu i reviziji u Federaciji Bosne i Hercegovine. Naime, člankom 52. stavak 7. Zakona o računovodstvu i reviziji u Federaciji Bosne i Hercegovine, koji se primjenjivao do 24. ožujka 2021. godine, bilo je propisano da se „za obavljenju reviziju plaća naknada. Iznos naknade utvrđuje se ugovorom i ne može biti niži od tarife revizorskih usluga koje utvrđuje i donosi Komora uz suglasnost Ministarstva. Tarife se moraju objaviti u službenim glasilima Federacije BiH.“ Također, u pogledu ostalih profesionalnih zvanja, prije svega certificiranih računovođa, odnosno računovodstvenih usluga, Zakonom o računovodstvu i reviziji u Federaciji Bosne i Hercegovine, koji se primjenjivao do 24. ožujka 2021. godine, nisu bila definirana niti propisana bilo kakva zakonska rješenja u pogledu utvrđivanja cijene ili tarife računovodstvenih usluga.

Zakonom o računovodstvu i reviziji Republike Srpske⁵ uređuje se oblast računovodstva i revizije koja obuhvaća pitanja od značaja za organizaciju i funkcioniranje sustava knjigovodstva i računovodstva, pripremu i prezentiranje financijskih izvještaja, organizaciju i rad Savjeta za računovodstvo i reviziju Republike Srpske, reviziju financijskih izvještaja, stjecanje zvanja, certificiranje i licenciranje, kao i druga pitanja od značaja za računovodstvo i reviziju. Kada se raspravlja o zakonskim rješenjima u Republici Srpskoj u pogledu definiranja okvira revizijskih i računovodstvenih naknada, onda postojeći Zakon o računovodstvu i reviziji Republike Srpske ne definira niti propisuje bilo kakvu obvezu u pogledu utvrđivanja i primjene tarife revizorskih, niti računovodstvenih usluga. Naime, člankom 39. stavak 5. trenutnog Zakona o računovodstvu i reviziji Republike Srpske propisano je da „gospodarsko društvo za reviziju ima pravo na naknadu za obavljenju reviziju, a iznos naknade se utvrđuje ugovorom o reviziji.“

Zakonom o računovodstvu i reviziji u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine⁶ propisuje se oblast računovodstva i revizije, stjecanje zvanja i licenciranje u računovodstvenoj i revizorskoj profesiji, organizacija i funkcioniranje sustava knjigovodstva i računovodstva, priprema i prezentiranje financijskih izvještaja, revizija financijskih izvještaja, formiranje i rad Vijeća za računovodstvo i reviziju Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, način vršenja nadzora nad radom pravnih lica i poduzetnika koji su registrirani za pružanje usluga računovodstva i revizije. Zakonom o računovodstvu i reviziji u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine definiran je institucionalni okvir za definiranje okvira za utvrđivanje cijene revizijskih usluga, a koje je u nadležnosti Vijeća za računovodstvo i reviziju Brčko distrikta Bosne i

⁴ „Službene novine Federacije BiH“, broj 83/09

⁵ "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 94/15 i 78/20

⁶ "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", broj 22/16 i 50/18

Hercegovine. Naime, člankom 50. Zakona o računovodstvu i reviziji u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine propisano je da je nadležnost vijeća za računovodstvo i reviziju da „utvrđuje kriterije za formiranje cijena revizorskih usluga“, a koji se objavljuju u Službenom glasniku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Nadalje, člankom 55. stavak 7. i 8. istog zakona propisano je da se za obavljenu reviziju plaća naknada utvrđena ugovorom o reviziji i koja se usklađuje s kriterijima za formiranje cijena revizorskih usluga iz članka 50. stavka 1. točke f) predmetnog Zakona. U slučaju da kriteriji za formiranje cijena revizorskih usluga nisu utvrđeni od strane nadležnog tijela, ugovorne strane će se suglasiti o primjeni cijene koja je važeća u jednom od entiteta. S druge strane, kada se raspravlja o računovodstvenim naknadama, Zakonom o računovodstvu i reviziji u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine nije definiran okvir za utvrđivanje i formiranje naknada računovodstvenih usluga.

Iz prikazanog pregleda zakonskog okvira na državnoj i entitetskoj razini, može se uvidjeti da su zakonska rješenja u pogledu definiranja računovodstvenih i revizijskih naknada bitno različita, u ovisnosti od toga da li se radi o računovodstvenim ili revizijskim uslugama (profesiji), ali i u ovisnosti o kojem administrativnom dijelu Bosne i Hercegovine se radi. Ipak, može se primijetiti da su u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine propisane zakonske pretpostavke za definiranje okvira minimalnih naknada za revizijske usluge. S druge strane, trenutno niti u jednom dijelu Bosne i Hercegovine nisu propisane zakonske pretpostavke za definiranje okvira minimalnih naknada računovodstvenih usluga.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Uzorak istraživanja

Za potrebe empirijskog dijela istraživanja definiran je uzorak poduzeća s osnovnom i kontrolnim skupinama poduzeća, čija je osnovna djelatnost⁷ „Pravne i računovodstvene djelatnosti“ (šifra 69⁸) prema klasifikaciji djelatnosti poduzeća u Bosni i Hercegovini. U osnovnu skupinu uzorka uključena su poduzeća čija je osnovna djelatnost pružanje računovodstvenih usluga (društva za računovodstvo), dok su u dvije kontrolne skupine uzorka uključena poduzeća čija je osnovna djelatnost pružanje revizijskih usluga (društva za reviziju) i poduzeća čija je osnovna djelatnost pružanje pravnih usluga (društva za odvjetništvo i notarstvo). U prvom

⁷Zakon o klasifikaciji djelatnosti u Bosni i Hercegovini („Sl. glasnik BiH“, broj 76/06, 100/08 i 32/10)

⁸ Ova oblast uključuje pravno zastupanje interesa jedne stranke protiv interesa druge stranke, pred sudom ili pred drugim pravnim organima, od strane osoba koje su članovi odvjetničke komore ili pod njihovim nadzorom, a bave se savjetovanjem i zastupanjem u građanskim sporovima, savjetovanjem i zastupanjem u kaznenim sporovima, kao i savjetovanjem i zastupanjem u radnim sporovima (...), kao i ostale djelatnosti javnih bilježnika, mirovnih sudaca, arbitara, revizora i vještaka. Također uključuje računovodstvene i knjigovodstvene usluge, kao što su revizija računovodstvenih evidencija, izrada financijskih izvještaja te vođenje poslovnih knjiga.

koraku, u uzorak je uključena ukupna populacija poduzeća čija su osnovna djelatnost pravne i/ili računovodstvene usluge. U drugom koraku, iz ukupnog uzorka isključena su sva poduzeća koja su neaktivna (nemaju prihoda, imovine i zaposlenih). U konačni uzorak uključeno je ukupno 576 društava za računovodstvu (osnovna skupina), te 101 društvo za reviziju i 50 društava za odvjetništvo i notarstvo (kontrolne skupine).

Tablica 1. - Projektiranje uzorka istraživanja

Opis	Broj
Ukupan broj poduzeća inicijalno uključenih u uzorak	877
Neaktivna poduzeća	(150)
Ukupan broj poduzeća u uzorku u razdoblju 2021. godina	727

Izvor: vlastita izrada autora temeljem podataka sa baze podataka www.bisnode.ba

U kontekstu adekvatnosti dobivenog uzorka, s aspekta ukupnog broja poduzeća uključenih u uzorak (727 poduzeća) u odnosu na ukupan broj poduzeća odabrane populacije (877 poduzeća), onda se može istaknuti da je u uzorak uključeno 82,89% od ukupnog broja poduzeća, što je pokazatelj koji je na zadovoljavajućoj razini. U uzorak nisu uključeni podatci o poduzetnicima koji pravne i računovodstvene poslove obavljaju kao samostalnu djelatnost, zbog specifičnosti načela i načina izvještavanja samostalnih djelatnosti i neusporedivosti podataka između poduzeća i poduzetnika, kao i zbog činjenice da podaci o poduzetnicima koji se bave računovodstvenim i/ili pravnim uslugama nisu bili raspoloživi. Kada se govori o vremenskoj definiciji uzorka za potrebe ovog istraživanja, u uzorak su uključena poduzeća čija su osnovna djelatnost pravne i/ili računovodstvene usluge, za 2021. godinu za koju su bili posljednji raspoloživi podaci.

3.2. Metode prikupljanja i obrade podataka

Metodologija prikupljanja i obrade podataka podrazumijeva izbor odgovarajućih instrumenata prikupljanja, sistematizacije, klasifikacije i statističke obrade podataka. Podatci za potrebe empirijskog dijela istraživanja prikupljeni su primjenom tehnike analize sadržaja godišnjih financijskih izvještaja u razdoblju 2021. godine na uzorku poduzeća koji se bave računovodstvenim i/ili pravnim uslugama. U narednom koraku podatci su klasificirani i rangirani gdje je to bilo potrebno. Ovdje se posebno ističe varijabla djelatnosti koja je za potrebe ovog istraživanja tretirana kao varijabla s tri moguća stanja ranga: društva za računovodstvo (rang 1), društva za reviziju (rang 2) i društva za odvjetništvo i notarstvo (rang 3). Pri tome rang 1 označava grupu reguliranih djelatnosti (društva za računovodstvo) koja nemaju zakonom definiranu tarifu usluga, dok rang 2 i rang 3 označavaju grupu reguliranih djelatnosti (društva za reviziju, društva za odvjetništvo i notarstvo) koja imaju zakonom definiranu tarifu usluga. Na kraju podatci su pregledani, oblikovani i pripremljeni na način primjeren za unos u statistički program (engl. *SPSS – Statistical Package for Social Sciences*) za statističke analize i testiranja. Za potrebe empirijskog dijela

istraživanja kao temeljni oblik znanstveno-spoznajnog procesa primijenjene su statističke metode koje uključuju primjenu deskriptivne statistike i inferencijalnih testova razlika, a dobiveni rezultati su prezentirani pomoću grafičkih i tabličnih prikaza.

4. DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Kada se raspravlja o činjeničnom stanju u pogledu postojanja pravnog temelja tarife usluga kod reguliranih pravnih i računovodstvenih usluga (vidjeti Tablicu 2.), može se istaknuti da pravne djelatnosti koje obuhvaćaju odvjetništvo i notarstvo imaju zakonske pretpostavke za propisivanje tarife o nagradama i naknadama za pružene usluge, na čitavom teritoriju Bosne i Hercegovine.

Tablica 2. – Pregled postojanja pravnog temelja za definiranje tarife usluga

Profesija	Federacija BiH	Republika Srpska	Brčko distrikt
Revizija	DA ⁹	NE	DA ¹⁰
Računovodstvo	NE	NE	NE
Odvjetništvo	DA ¹¹	DA ¹²	DA ¹³
Notarstvo	DA ¹⁴	DA ¹⁵	DA ¹⁶

Izvor: vlastita izrada autora na osnovu podataka iz zakonskih propisa

Također se može utvrditi da su u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine propisane zakonske pretpostavke za definiranje tarife revizijskih usluga, odnosno najnižih naknada za revizijske usluge.

Trenutno jedino kod računovodstvene profesije i djelatnosti nisu propisane zakonske pretpostavke za definiranje tarife računovodstvenih usluga, odnosno okvira najnižih naknada, niti u jednom dijelu Bosne i Hercegovine, iako se radi o visoko reguliranoj profesiji sa posebnim obvezama i odgovornostima prema javnosti i koja se obavlja i pruža korisnicima usluga na kontinuiranoj osnovi.

U ovom radu i istraživanju polazi se od pretpostavke da postoji razlika u odabranim finansijskim i nefinansijskim pokazateljima između računovodstvenih djelatnosti

⁹ Članak 90. stavak 1. Zakona o računovodstvu i reviziji u FBiH („Sl. novine FBiH“, br. 15/21)

¹⁰ Članak 50. stavak 1. Zakona o računovodstvu i reviziji u Brčko Distriktu BiH („Sl. glasnik Brčko distrikta BiH“, broj 22/16 i 50/18)

¹¹ Članak 31. Zakon o odvjetništvu Federacije Bosne i Hercegovine („Sl. novine FBiH“, br. 25/02, 40/02, 29/03, 18/05, 68/05 i 42/11)

¹² Članak 85. Zakona o advokaturi Republike Srpske („Sl. glasniku RS“, br. 80/15)

¹³ Članak 6. Zakona o advokatskoj djelatnosti u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine („Sl. glasnik Brčko distrikta BiH“, broj 4/19)

¹⁴ Članak 127. Zakon o notarima Federacije BiH („Sl. novine FBiH“, br. 45/02 i 30/16 - odluka US)

¹⁵ Članak 123. Zakon o notarima Republike Srpske („Sl. glasnik Republike Srpske“, br. 86/04, 2/05, 74/05, 76/05 - ispr., 91/06, 37/07, 74/07, 50/10, 78/11, 20/14, 68/17, 113/18 i 82/19)

¹⁶ Članak 101. stavak 2. Zakona o notarima Brčko distrikta BiH („Sl. glasnik BD BiH“ broj 9/03)

kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga u odnosu na revizijske i pravne (odvjetničke i notarske) djelatnosti kod kojih postoji propisana tarifa usluga. Pregled i način izračuna odabranih pokazatelja za potrebe ovog rada i istraživanja prikazan je Prilogu 1. Radi se u pravilu o financijskim kategorijama i pokazateljima čiji izvor su financijski izvještaji, izuzev prosječnog broja zaposlenih koji predstavlja nefinancijski pokazatelj. Prvu skupinu pokazatelja čine zakonom propisani kriteriji za klasifikaciju poduzeća prema veličini, a to su prosječna vrijednost imovine¹⁷, ukupni prihodi i prosječan broj zaposlenih¹⁸. Drugu skupinu pokazatelja čine odabrani pokazatelji prosječnog financijskog položaja i financijske uspješnosti u odnosu prema prosječnom broju zaposlenih, dok treću skupinu čine odabrani financijski pokazatelji profitabilnosti i aktivnosti.

Testiranje pretpostavki ovog istraživanja izvršeno je primjenom parametrijskih testova razlika, kod odabranih financijskih i nefinancijskih pokazatelja (vidjeti Prilog 1.) između računovodstvenih djelatnosti kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga u odnosu na revizijske i pravne (odvjetničke i notarske) djelatnosti kod kojih postoji propisana tarifa usluga. Rezultati primjene parametrijskog T-testa razlika prezentirani u Tablici 3. pokazuju da postoji statistički značajna razlika kod svih odabranih financijskih i nefinancijskih pokazatelja između poduzeća koja obavljaju računovodstvenu djelatnost kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga u odnosu na poduzeća koja obavljaju revizijsku djelatnost (prva kontrola grupa) kod kojih postoji propisana tarifa usluga, na razini signifikantnosti od 1% ($p < 0,01$).

Tablica 3. Rezultati testova razlika kod odabranih financijskih i nefinancijskih pokazatelja u ovisnosti od postojanja tarife usluga

Stavka	Društva za računovodstvo u odnosu na društva za reviziju	Društva za računovodstvo u odnosu na društva odvjetništvo i notarstvo	Sig. razlika u odnosu na obje kontrole grupe
	T-test (Sig.)	T-test (Sig.)	
Prosječna vrijednost imovine	0,000*	0,000*	DA
Ukupni prihodi	0,000*	0,000*	DA
Prosječan broj zaposlenih	0,000*	0,371*	NE
Neto profit	0,000*	0,000*	DA
Prosječna imovina po zaposlenom	0,000*	0,000*	DA
Ukupan prihod po zaposlenom	0,000*	0,000*	DA

¹⁷ Prosječna vrijednost poslovne imovine izračunava se tako što se zbroji neto knjigovodstvena vrijednost poslovne imovine na početku i na kraju obračunskog razdoblja i podijeli s brojem dva (članak 5. stavak 10. Zakona o računovodstvu i reviziji FBiH)

¹⁸ Prosječan broj zaposlenih tako što se ukupan zbroj zaposlenih krajem svakog mjeseca, uključujući i zaposlene izvan teritorija Federacije, podijeli s brojem mjeseci u obračunskom razdoblju (članak 5. stavak 10. Zakona o računovodstvu i reviziji FBiH)

Neto profit po zaposlenom	0,000*	0,000*	DA
Povrat na imovinu	0,009*	0,605*	NE
Koeficijent obrtaja ukupne imovine	0,015*	0,005*	DA
Neto profitna marža	0,000*	0,000*	DA

*razina značajnosti od 0,01

Izvor: Rezultati istraživanja (N=727); SPSS v.20

Nadalje, rezultati primjene parametrijskog T-testa razlika prezentirani u Tablici 3. također pokazuju da postoji statistički značajna razlika kod većine odabranih financijskih i nefinancijskih pokazatelja, izuzev kod pokazatelja prosječnog broja zaposlenih i pokazatelja povrata na imovinu, između poduzeća koji obavljaju računovodstvenu djelatnost kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga u odnosu na poduzeća koja obavljaju pravne (odvjetničke i notarske) djelatnosti (druga kontrola grupa) kod kojih postoji propisana tarifa usluga, na razini signifikantnosti od 1% ($p < 0,01$).

S druge strane, jedna od teza ovog rada je da ne postoji razlika u odabranim financijskim i nefinancijskim pokazateljima između revizijskih djelatnosti u odnosu na pravne (odvjetničke i notarske) djelatnosti kod kojih postoji propisana tarifa usluga. Testiranje pretpostavki ovog istraživanja izvršeno je primjenom parametrijskih testova razlika, kod odabranih financijskih i nefinancijskih pokazatelja (vidjeti Prilog 1.) između poduzeća koja obavljaju revizijsku djelatnost kod kojih postoji propisana tarifa usluga u odnosu na poduzeća koja obavljaju pravne (odvjetničke i notarske) djelatnosti kod kojih također postoji propisana tarifa usluga. Rezultati primjene parametrijskog T-testa prezentirani u Tablici 4. pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika kod svih odabranih financijskih i nefinancijskih pokazatelja između poduzeća koji obavljaju revizijsku djelatnost (prva kontrolna grupa) kod kojih postoji propisana tarifa usluga u odnosu na poduzeća koja obavljaju pravnu (odvjetničke i notarske) djelatnost (druga kontrola grupa) kod kojih također postoji propisana tarifa usluga, na razini signifikantnosti od 1% ($p < 0,01$).

Tablica 4. Rezultati testova razlika kod odabranih financijskih i nefinancijskih pokazatelja između revizijskih i pravnih djelatnosti koja imaju propisanu tarifu

Stavka	Društva za reviziju u odnosu na društva odvjetništvo i notarstvo	Sig. razlika
	T-test (Sig.)	
Prosječna vrijednost imovine	0,737	NE
Ukupni prihodi	0,583	NE
Prosječan broj zaposlenih	0,136	NE
Neto dobit	0,224	NE
Prosječna imovina po zaposlenom	0,482	NE
Ukupan prihod po zaposlenom	0,768	NE
Neto profit po zaposlenom	0,438	NE

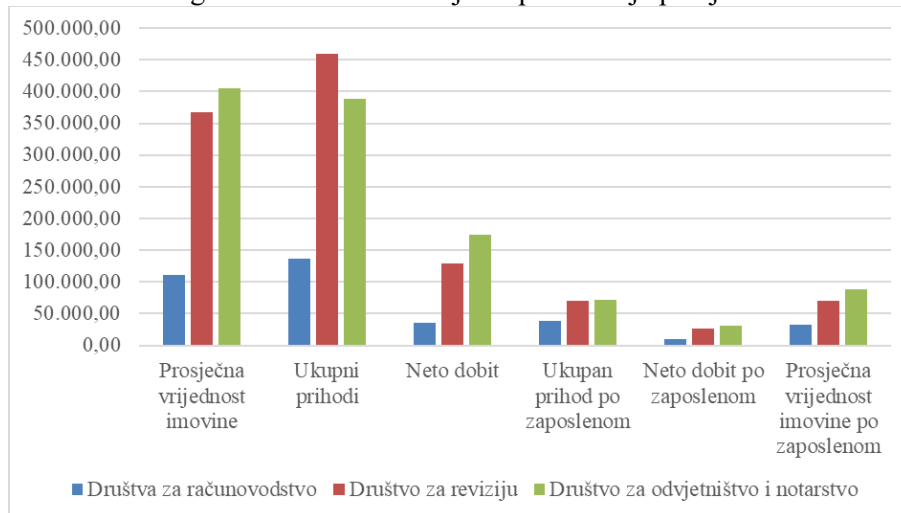
Povrat na imovinu	0,326	NE
Koeficijent obrtaja ukupne imovine	0,355	NE
Neto profitna marža	0,915	NE

*razina značajnosti od 0,01

Izvor: Rezultati istraživanja (N=727); SPSS v.20

U konačnici, jedna od teza ovog rada jest da revizijske i pravne (odvjetničke i notarske) djelatnosti (kod kojih postoji propisana tarifa usluga) u prosjeku ostvaruju bolje vrijednosti odabranih finansijskih i nefinansijskih pokazatelja u odnosu na računovodstvene djelatnosti (kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga) (vidjeti Prilog 2.). Grafikon 1. pokazuje da društva koja se bave pružanjem računovodstvenih usluga raspolažu imovinom prosječne vrijednosti 110.701 KM, što je za više od 3,5 puta manje od prosječne imovine kojom raspolažu društva za reviziju (SV=367.710 KM), odnosno gotovo četiri puta manje od prosječne imovine kojom raspolažu društva za odvjetništvo i notarstvo (SV=404.548 KM). Ostvareni prihodi jedan su od osnovnih pokazatelja aktivnosti društva. Kada se raspravlja o ostvarenim ukupnim prihodima društva za reviziju ostvaruju ukupne prihode na godišnjoj razini u prosječnom iznosu od 459.924 KM što je za gotovo 3,5 puta više u odnosu na društva za računovodstvo (SV=136.232 KM). Isto se može utvrditi i kod društava koja se bave pružanjem pravnih usluga (odvjetništvo i notarstvo) koja ostvaruju ukupne prihode na godišnjoj razini u prosječnom iznosu od 388.336 KM što je za gotovo tri puta više u odnosu na društva za računovodstvo (SV=136.232 KM). Ukoliko se ima u vidu da društva za računovodstvu obavljaju računovodstvene i knjigovodstvene usluge koje se pružaju na kontinuiranoj osnovi, za razliku od revizijskih i pravnih usluga koje se pružaju u pravilu na jednokratnoj osnovi, onda bi podaci o prosječno ostvarenim ukupnim prihodima trebali biti na strani društava koja pružaju usluge na kontinuiranoj osnovi, a to su konkretnom slučaju društva za računovodstvo. Međutim, rezultati istraživanja ukazuju upravo na suprotno činjenično stanje, a to je da društva za računovodstvo ostvaruju u prosjeku višestruko manje ukupne prihode u odnosu na društva za reviziju, te društva za odvjetništvo i notarstvo. Razlozi za takva negativna odstupanja kod društava za računovodstvo mogu se pronaći upravo u nepostojanju cjenovne zaštite kod profesionalnih pružatelja računovodstvenih usluga, za razliku od društava za reviziju i društava za odvjetništvo i notarstvo koji imaju propisane tarife usluge, odnosno najniže naknade za pružene revizijske i pravne usluge.

Grafikon 1. Pregled odabranih financijskih pokazatelja po djelatnostima

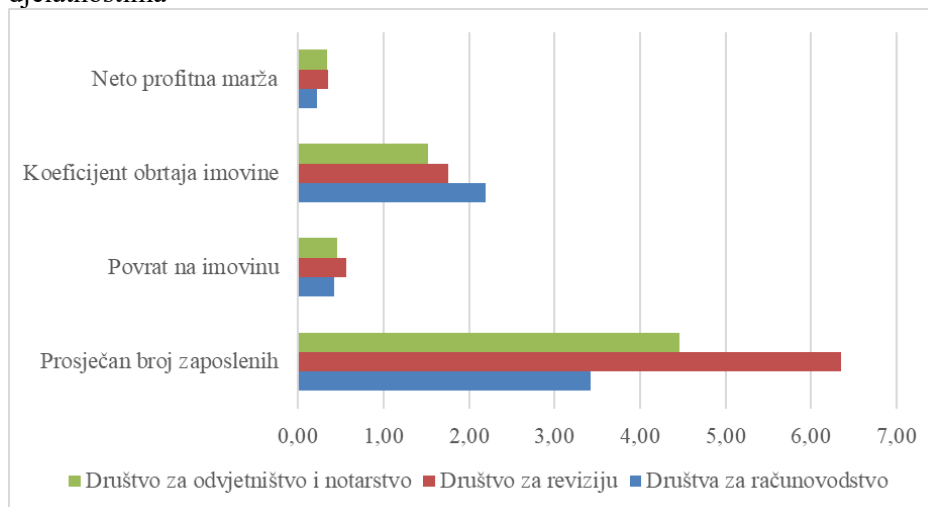

Izvor: Rezultati istraživanja (N=727)

Ista negativna odstupanja mogu se utvrditi i kod pokazatelja prosječne vrijednosti imovine po zaposlenom, ukupnih prihoda po zaposlenom i ostvarene neto dobiti po zaposlenom gdje društva za računovodstvo u prosjeku imaju dvostruko slabije predmetne financijske pokazatelje u odnosu na društva za reviziju, te društva za odvjetništvo i notarstvo.

Grafikon 2. pokazuje da društva za reviziju imaju (SV=6,35 zaposlenih) u prosjeku dvostruko više zaposlenih u odnosu na društva za računovodstvo (SV=3,42 zaposlenih). Također, rezultati ukazuju na činjenicu da i društva za odvjetništvo i notarstvo (SV=4,46 zaposlenih) imaju u prosjeku 20% više zaposlenih od odnosu na društva za računovodstvo (SV=3,42 zaposlenih). I u ovom slučaju se može primijetiti da društva za računovodstvo imaju prosjeku višestruko manje zaposlenih u odnosu na društva za reviziju. Razloge u takvom negativnom odstupanju kod društava za računovodstvo može se pronaći upravo u nepostojanju cjenovne zaštite i propisane najniže naknade kod računovodstvenih usluga, zbog koje društva za računovodstvo nemaju financijski prostor za dodatno zapošljavanje radne snage uslijed čega imaju značajnu veću razinu operativne opterećenosti i fizičkog trošenja radne snage.

Grafikon 2. Pregled odabranih finansijskih i nefinansijskih pokazatelja po djelatnostima

Izvor: Rezultati istraživanja (N=727)

Pokazuje se da postojanje cjenovne zaštite u obliku propisane tarife usluga, odnosno najnižih naknada za pružene usluge u području računovodstvenih i pravnih djelatnosti ima značajan utjecaj na odabrane finansijske i nefinansijske pokazatelje. Drugim riječima, postojanje propisane cjenovne zaštite u obliku propisane tarife najnižih naknada za pružene usluge u području računovodstvenih i pravnih djelatnosti pozitivno utječe na materijalni status profesionalnih pružatelja usluga i profesije u cjelini kao bitne, ne i jedine, pretpostavke za unaprjeđenje kvalitete rada i afirmacije profesije u cjelini.

5. DA LI NAM POTREBNA TARIFA REVIZIJSKIH I RAČUNOVODSTVENIH USLUGA?

Slobodno tržišno gospodarstvo, kakvo je i u Bosni i Hercegovini, podrazumijeva da se cijene dobara i usluga formiraju slobodno na osnovu ponude i potražnje, odnosno da se cijenama uspostavlja ravnotežu ponude i potražnje. Prema Zenzeroviću (2011, 726) „isključivo slobodno tržišno određivanje cijena za reviziju finansijskih izvještaja svakako ima određene manjkavosti koje se ponajprije ogledaju u cjenovnoj konkurenciji, što je i dokazano usporedbom stvarno zaračunatih revizijskih naknada i revizijskih naknada koje bi se zaračunale da je na snazi tarifa revizijskih usluga koja je vrijedila prije godinu dana. Cjenovna konkurencija na tržištu revizije finansijskih izvještaja, zapravo, znači izjednačivanje revizorskoga mišljenja s bilo kojom drugim proizvodom, ili uslugom koja ima svoju cijenu. U takvom se okruženju objektivno nameće pitanje smislenosti revizije finansijskih izvještaja kao

veze koja stvara povjerenje među osobama zaduženima za upravljanje i svim ostalim stakeholdersima. Mogu li revizori za, primjerice, 28.290 kn (...) obaviti reviziju financijskih izvještaja? Odgovor je svakako pozitivan, ali logično dolazimo do drugog pitanja, a to je: kako, tj. jesu li se revizori pridržavali Međunarodnih revizijskih standarda i ostalih kriterija?“ Istovjetan pristup i razmišljanje se može primijeniti i kod pružanja revizijskih i računovodstvenih usluga u uvjetima Bosne i Hercegovine. Računovodstvene usluge nisu dobro ili usluga široke potrošnje da bi se formiranje cijena trebalo prepustiti isključivo tržišnoj ponudi i potražnji. I u ovom slučaju može se postaviti pitanje najniže naknade i cijena po kojima se trenutno pružaju računovodstvene usluge u uvjetima Bosne i Hercegovine, i mogu li se po tim cijenama pružati računovodstvene usluge? Očigledno je da mogu, ali je pitanje ne samo *kako*, odnosno da li je u tom slučaju računovodstvena usluga pružena u potpunosti u skladu s zakonskim i računovodstvenim propisima, već u konkretnom slučaju i *do kada*?

Nadalje, računovodstvo kao profesija je visoko regulirana djelatnost sa brojnim zakonom propisanim obvezama i odgovornostima prema javnosti, pa je logično da i cijena tih i takvih visoko reguliranih djelatnosti bude djelom regulirana, kao što je to uostalom slučaj i kod drugih reguliranih djelatnosti kao što su revizija, odvjetništvo ili notarstvo.

Rezultati konkretnog istraživanja pokazuju da postojanje cjenovne zaštite u obliku propisane tarife najnižih naknada za pružene usluge u području revizijskih i pravnih djelatnosti ima značajan pozitivan utjecaj na osnovne financijske i nefinancijske pokazatelje, odnosno na materijalni status profesionalnih pružatelja usluga i profesije u cjelini kao bitne, ne i jedine, pretpostavke za povećanje atraktivnosti i afirmacije profesije u cjelini. Da li bi društva za reviziju imala bolje ili lošije promatrane financijske i nefinancijske pokazatelje, da nije u primjeni bila tarifa revizorskih usluga, može se samo nagađati. Ali u svakom slučaju, na osnovu rezultata istraživanja, može se zaključiti da društva za računovodstvene usluge koja nemaju cjenovnu zaštitu u obliku propisane tarife računovodstvenih usluga ostvaruju višestruko slabije odabrane financijske i nefinancijske pokazatelje u odnosu na društva za reviziju, odnosno društva za pravne djelatnosti koja imaju cjenovnu zaštitu u obliku propisane tarife usluga.

Da li je pristup tržišnog intervencionizma i cjenovne zaštite, u konkretnom slučaju u okviru tržišta računovodstvenih i revizijskih usluga, u skladu s tekovinama i načelima slobodnog tržišta Europske unije? Izvjesno nije. Međutim, pitanje cjenovne zaštite računovodstvene profesije, odnosno propisivanje najnižih naknada za pružene revizijske, a posebice računovodstvene usluge u uvjetima Bosne i Hercegovine nije više samo i isključivo profesionalno i/ili tržišno pitanje. Trendovi u posljednjih nekoliko godina ukazuju na sve manji broj aktivnih (licenciranih) članova računovodstvene profesije. Također, privlačnost profesije je na niskoj razini pravo zbog velike odgovornosti i brojnih obveza koje za sobom nosi profesionalno

pružanje prije svega računovodstvenih usluga po neprimjereno niskim cijenama koje ne odgovaraju tim obvezama i odgovornostima. Nadalje, trendovi u posljednjih nekoliko godina ukazuju na sve manji broj upisanih učenika i studenata u obrazovne institucije ekonomskog usmjerenja. Sve to ukazuje da su se u uvjetima Bosne i Hercegovine desile brojne devijacije u okviru tržišta računovodstvenih usluga koje tržišni mehanizmi očigledno nisu uspjeli uskladiti i korigirati. U određenim situacijama, tržišne zakonitosti bez odgovarajuće regulacije ne postižu željene rezultate, pa se zato javlja potreba za intervencijama kojima se manjkavosti tržišta nastoje ukloniti, ili barem minimizirati. S obzirom da ovakvo stanje s negativnim trendovima traje dulje vremensko razdoblje, očigledna je potreba da cjenovnim intervencionizmom u formi definiranja tarife najnižih računovodstvenih naknada stvore preduvjeti za pozitivne učinke, odnosno da se naprijed istaknuti problemi i devijacije u okviru računovodstvene profesije i tržišta usluga pokušaju ispraviti i minimizirati kroz naredno razdoblje.

U pogledu samog pristupa oko definiranja tarife računovodstvenih usluga treba se rukovoditi načelima jednostavnosti i efikasnosti u primjeni. Potencijalni oblik i forma tarife računovodstvenih usluga (vidjeti Prilog 3.) može se temeljiti se na određivanju cijene računovodstvenih usluga na osnovu kriterija veličine i složenosti klijenta, koji se manifestiraju prije svega kroz ostvarene kriterije ukupnog prihoda, ukupne imovine i broja zaposlenih a što je u skladu s dosadašnjim i relevantnim istraživanjima u pogledu identificiranja determinanata koji najznačajnije utječu na cijenu usluga u računovodstvenoj profesiji (Simunic, 1980., Jubb, Houghton i Butterworth, 1996., Geiger i Rama, 2003., Vitezić, Vuko i Perić (2016).

6. ZAKLJUČAK

Računovodstvene i revizijske usluge su zakonom definirane i regulirane djelatnosti koje imaju posebne obveze i odgovornosti prema većem broju propisa u Bosni i Hercegovini. Rezultati istraživanja pokazuju da od promatranih reguliranih (pravnih i računovodstvenih) djelatnosti jedino računovodstvena djelatnost, odnosno profesija nema propisanu niti definiranu tarifu usluga.

Rezultati istraživanja pokazuju da postoji razlika kod svih odabranih financijskih i nefinancijskih pokazatelja između poduzeća koji obavljaju računovodstvenu djelatnost kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga u odnosu na poduzeća koja obavljaju revizijsku djelatnost kod kojih postoji propisana tarifa usluga. Nadalje, rezultati također pokazuju da postoji razlika kod većine odabranih financijskih i nefinancijskih pokazatelja, izuzev kod pokazatelja prosječnog broja zaposlenih i pokazatelja povrata na imovinu, između poduzeća koji obavljaju računovodstvenu djelatnost kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga u odnosu na poduzeća koja obavljaju odvjetničku i notarsku djelatnosti kod kojih postoji propisana tarifa usluga. S druge strane, rezultati analize pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika

kod svih odabranih finansijskih i nefinansijskih pokazatelja između poduzeća koji obavljaju revizijsku djelatnost kod kojih postoji propisana tarifa usluga u odnosu na poduzeća koja obavljaju odvjetničku i notarsku djelatnost kod kojih također postoji propisana tarifa usluga. U konačnici, pokazuje se da revizijske i pravne (odvjetničke i notarske) djelatnosti (kod kojih postoji propisana tarifa usluga) u prosjeku ostvaruju bolje vrijednosti odabranih finansijskih i nefinansijskih pokazatelja u odnosu na računovodstvene djelatnosti (kod kojih ne postoji propisana tarifa usluga).

Pokazuje se da postojanje cjenovne zaštite u obliku propisane tarife najnižih naknada za pružene usluge u području računovodstvenih i pravnih djelatnosti ima pozitivan utjecaj na osnovne finansijske i nefinansijske pokazatelje. Drugim riječima, postojanje propisane cjenovne zaštite u obliku propisane tarife najnižih naknada za pružene usluge u području računovodstvenih i pravnih djelatnosti pozitivno utječe na materijalni status profesionalnih pružatelja usluga i profesije u cjelini, kao bitne, ne i jedine, pretpostavke za povećanje atraktivnosti i afirmacije profesije u cjelini.

Rezultati ovog istraživanja predstavljaju korisnu spoznaju o značajkama institucionalnog okvira u pogledu računovodstvenih i revizijskih naknada (tarifa) u Bosni i Hercegovini, te o razlikama u odabranim finansijskim i nefinansijskim pokazateljima između pravnih, revizijskih i računovodstvenih djelatnosti u ovisnosti od postojanja propisane tarife. Doprinos ovog istraživanja ogleda se i u činjenici da se rezultati mogu iskoristiti za definiranje okvira potencijalne tarife računovodstvenih usluga u funkciji unaprjeđenja i afirmacije računovodstvene profesije u cjelini.

LITERATURA

1. Geiger, M. A., Rama, D. V., (2003.), "Audit fees, Nonaudit fees, and Auditor Reporting on Stressed Companies", *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 22 (2), str. 53-69.
2. Hay D.C., Knechel W.R., Wong N. (2006.). Audit fees: a meta-analysis of the effects of supply and demand attributes. *Contemporary Accounting Research*, 23 (1), str. 141-191.
3. Jubb, C. A., Houghton, K. A., Butterworth, S., (1996.), "Audit fee determinant: the plural nature of risk", *Managerial Auditing Journal*, 11 (3), str. 25-40.
4. Knechel, W. R., Willekens, M. (2006.). The role of risk management and governance in determining audit demand. *Journal of Business Finance & Accounting*, 33 (9–10), str. 1344-1367.
5. Simunic, D. A. (1980.). The pricing of audit services: theory and evidence. *Journal of Accounting Research*, 18 (1), str. 161-190.
6. Vitezić, N., Vuko, T., Perić, H. (2016): Determinante revizijskih naknada u Republici Hrvatskoj, *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, Posebno izdanje 2016, 2016.*, str. 373-390
7. Zakon o advokatskoj djelatnosti u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine ("Sl. glasnik Brčko distrikta BiH", broj 4/19)
8. Zakon o advokaturi Republike Srpske ("Službeni glasnik RS", br. 80/15)
9. Zakon o notarima Brčko distrikta BiH („Sl. glasnik Brčko distrikta BiH“, broj 9/03)
10. Zakon o notarima Federacije BiH ("Sl. novine FBiH", br. 45/02 i 30/16 - odluka US)
11. Zakon o notarima Republike Srpske ("Sl. glasnik RS", br. 86/04, 2/05, 74/05, 76/05 - ispr., 91/06, 37/07, 74/07, 50/10, 78/11, 20/14, 68/17, 113/18 i 82/19)
12. Zakon o odvjetništvu Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine FBiH", br. 25/02, 40/02, 29/03, 18/05, 68/05 i 42/11)
13. Zakon o računovodstvu i reviziji Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ broj 42/04)
14. Zakon o računovodstvu i reviziji Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, br. 15/21)
15. Zakon o računovodstvu i reviziji Republike Srpske ("Službeni glasnik RS", br. 94/2015 i 78/2020)
16. Zakon o računovodstvu i reviziji u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", broj 22/2016 i 50/2018)
17. Zakon o računovodstvu i reviziji u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine FeBiH", broj 83/09)
18. Zenzerović, R. (2012.). Je li nam potrebna tarifa revizijskih usluga-osvrta na postojeće stanje i perspektive u budućnosti. *Ekonomski pregled*, 62 (12), str. 709-728.

Prilog 1. Pregled oznaka i načina izračuna financijskih i nefinancijskih pokazatelja

Naziv pokazatelja		Opis i način mjerenja
Prosječna vrijednost imovine	=	$\frac{\text{Imovina}_n + \text{Imovina}_{n-1}}{2}$
Ukupni prihodi	=	Ukupni prihodi iz bilance uspjeha
Prosječan broj zaposlenih	=	$\frac{\text{Zbroj zaposlenih na kraju svakog mjeseca}}{12}$
Neto dobit	=	Ukupna neto dobit iz bilance uspjeha
Prosječna imovina po zaposlenom	=	$\frac{\text{Prosječna vrijednost imovine}}{\text{Prosječan broj zaposlenih}}$
Ukupan prihod po zaposlenom	=	$\frac{\text{Ukupni prihodi}}{\text{Prosječan broj zaposlenih}}$
Neto dobit po zaposlenom	=	$\frac{\text{Neto dobit}}{\text{Prosječan broj zaposlenih}}$
Povrat na imovinu	=	$\frac{\text{Neto dobit}}{\text{Prosječna vrijednost imovine}}$
Koeficijent obrtaja prosječne imovine	=	$\frac{\text{Ukupni prihodi}}{\text{Prosječna vrijednost imovine}}$
Neto profitna marža	=	$\frac{\text{Neto dobit}}{\text{Ukupni prihodi}}$

Izvor: vlastita izrada autora

Prilog 2. Deskriptivna statistika odabranih finansijskih i nefinansijskih pokazatelja po djelatnostima

Pokazatelj	Djelatnost	N	Srednja vrijednost	St. devijacija	St. Error Mean
Prosječna vrijednost	Društva za	576	110.700,74	247.498,978	10.312,457
	Društva za reviziju	101	367.709,84	585.469,322	58.256,375
	Društva za	50	404.547,58	717.776,076	101.508,866
Ukupni prihodi	Društva za	576	136.232,15	236.746,234	9.864,426
	Društva za reviziju	101	459.924,13	817.641,274	81.358,348
	Društva za	50	388.335,62	594.507,582	84.076,069
Neto dobit	Društva za	576	35.046,59	87.407,604	3.641,984
	Društva za reviziju	101	129.529,17	138.728,702	13.804,022
	Društva za	50	174.830,40	317.762,613	44.938,420
Prosječan broj	Društva za	576	3,72	5,727	0,239
	Društva za reviziju	101	6,35	8,423	0,838
	Društva za	50	4,46	4,026	0,569
Ukupan prihod po	Društva za	576	38.276,66	40.248,954	1.677,040
	Društva za reviziju	101	69.653,07	38.442,744	3.825,196
	Društva za	50	72.080,14	62.098,176	8.782,008
Neto dobit po	Društva za	576	10.147,58	17.891,306	745,471
	Društva za reviziju	101	27.232,18	25.426,685	2.530,050
	Društva za	50	72.080,14	62.098,176	8.782,008
Prosječna imovina po	Društva za	576	33.062,45	70.372,255	2.932,177
	Društva za reviziju	101	69.852,39	136.480,755	13.580,343
	Društva za	50	88.223,66	176.367,809	24.942,175
Povrat na imovinu	Društva za	576	0,4186	0,45829	0,01910
	Društva za reviziju	101	0,5654	0,78244	0,07786
	Društva za	50	0,4527	0,28215	0,03990
Koeffcijent obrtaja	Društva za	576	2,1929	1,65793	0,06908
	Društva za reviziju	101	1,7548	1,66450	0,16562
	Društva za	50	1,5189	0,95859	0,13557
Neto profitna	Društva za	576	0,2204	0,17583	0,00733
	Društva za reviziju	101	0,3474	0,21145	0,02104
	Društva za	50	0,3436	0,19077	0,02698

Izvor: Rezultati istraživanja (N=727); SPSS v.20

Prilog 3. Potencijalna forma Tarife računovodstvenih usluga

I. OPĆE ODREDBE

Članak 1.

Ovom Tarifom računovodstvenih usluga (u daljnjem tekstu: Tarifa) određuju se najniži iznosi mjesečnih naknada za računovodstvene i knjigovodstvene usluge. Pravne osobe i/ili poduzetnici za pružanje računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga za usluge obuhvaćene ovom Tarifom ne smiju s korisnicima računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga ugovarati naknadu koja nije u skladu s odredbama iste.

Zabranjeni su sporazumi sklopljeni uz ugovor o računovodstvenim i knjigovodstvenim uslugama ili naknadno, kojima bi se konačna naknada za računovodstvene i knjigovodstvene usluge naplaćivala suprotno ovoj Tarifi.

Iznosi najnižih naknada za računovodstvene i knjigovodstvene usluge po ovoj Tarifi iskazani su bez PDV-a.

II. ODREĐIVANJE NAJNIŽE NAKNADE ZA RAČUNOVODSTVENE I KNJIGOVODSTVENE USLUGE

Članak 2.

Najniža naknada za računovodstvene i knjigovodstvene usluge koje se pružaju pravnim osobama, utvrđuje se na osnovu ukupnog broja bodova.

Ukupan broj bodova određuje se primjenom sljedećih kriterija:

- ukupan godišnji prihod pravne osobe u prethodnoj poslovnoj godini,
- prosječna vrijednost imovine pravne osobe u prethodnoj poslovnoj godini,
- prosječan broj zaposlenih pravne osobe u prethodnoj poslovnoj godini.

Broj bodova prema ukupnom godišnjem prihodu pravne osobe utvrđuje se na način da se svakih 25.000,00 KM prihoda vrednuje sa jednim bodom.

Broj bodova prema prosječnoj vrijednosti aktive pravne osobe utvrđuje se na način da se svakih 25.000,00 KM prosječne imovine vrednuje sa jednim bodom.

Broj bodova prema broju zaposlenih pravne osobe u prethodnoj poslovnoj godini, utvrđuje se na bazi ukupnog broja bodova i to:

- prosječan broj zaposlenih do 9 10 bodova,
- prosječan broj zaposlenih od 10 do 49 50 bodova,
- prosječan broj zaposlenih od 50 do 99. 100 bodova,
- prosječan broj zaposlenih od 100 do 249 200 bodova,
- prosječan broj zaposlenih preko 250300 bodova.

Na osnovu ukupnog broja bodova utvrđenih na načine navedene u stavcima (3), (4) i (5) ovog članka utvrđuje se najniža mjesečna naknada za računovodstvene i knjigovodstvene usluge, koje se pružaju pravnim osobama, kako slijedi:

Broj bodova		Iznos najniže mjesečne naknada u KM (bez PDV-a)
Od	Do	
Mikro pravne osobe	50	500,00
51	120	750,00
121	240	1.000,00
241	480	1.250,00
481	961	1.500,00
962	1442	1.750,00
1443	1923	2.000,00
1924	2404	2.250,00
2405	2885	2.500,00
2886	3366	2.750,00
3367	3847	3.000,00
3848	4328	3.250,00
4329	4809	3.500,00
4810	> 3.750,00

Iznad 4.809 bodova mjesečna naknada za računovodstvene i knjigovodstvene usluge se utvrđuje prema procjeni pružatelja računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga i uvjetima na tržištu, a ne manje od 3.750 KM (bez PDV).

Pravne osobe i/ili poduzetnici za pružanje računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga dužni su najkasnije do 31.03. tekuće godine utvrditi mjesečnu naknadu za pružanje računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga, na osnovu podataka o kriterijima iz stavka (2) ovog članka iz obavijesti o razvrstavanju korisnika računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga za prethodnu godinu, i tako utvrđenu mjesečnu naknadu primjenjivati najdulje do 28.02. naredne godine.

Članak 3.

Najniža mjesečna naknada za računovodstvene i knjigovodstvene usluge koje se pružaju fizičkim osobama (obrta i djelatnosti srodne obrtu, i druge samostalne djelatnosti) utvrđuje se u visini 60% mjesečne naknade koja se primjenjuje za pravne osobe iz članka 2. stavka (6) ove Tarife.

Članak 4.

Najniža naknada za računovodstvene i knjigovodstvene usluge koje se pružaju pravnim osobama uključuje financijsko računovodstvo koje obuhvaća ustroj i vođenje poslovnih knjiga (glavna knjiga i dnevnik), sastavljanje i podnošenje godišnjih pojedinačnih financijskih izvještaja, ustroj i vođenje poreznih evidencija, te sastavljanje i podnošenje poreznih prijava na način i u rokovima sukladno poreznim propisima u BiH/FBiH.

Najniža naknada za računovodstvene i knjigovodstvene usluge koje se pružaju fizičkim osobama (obrta i djelatnosti srodne obrtu, i druge samostalne djelatnosti) uključuje porezno računovodstvo koje obuhvaća ustroj i vođenje poreznih evidencija

te sastavljanje i podnošenje poreznih prijava na način i u rokovima sukladno poreznim propisima u BiH/FBiH.

Naknada za ostale računovodstvene i knjigovodstvene usluge koje nisu obuhvaćene najnižom mjesečnom naknadom za računovodstvene i knjigovodstvene usluge utvrđuje se prema procjeni pružatelja računovodstvenih i/ili knjigovodstvenih usluga i uvjetima na tržištu.

Članak 5.

Najniža naknada za sastavljanje konsolidiranih financijskih izvještaja obveznika konsolidacije, utvrđuje se u najnižem iznosu od 2.500,00 KM, ako se u konsolidirane financijske izvještaje uključuje jedno ovisno društvo.

Naknada iz stavka (1) ovog članka uvećava se za najmanje 1.000,00 KM za svako sljedeće ovisno društvo obuhvaćeno konsolidirano financijskim izvještajima.

III. PRIMJENA I POŠTIVANJE TARIFE

Članak 6.

Tarifu računovodstvenih usluga dužni su primjenjivati pravne osobe i/ili poduzetnici prilikom pružanja računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga pravnim i fizičkim osobama na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine.

Pravne osobe i/ili poduzetnici za pružanje računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga dužni su za potrebe nadzora i kontrole primjene Tarife uz svaki potpisani ugovor osigurati prilog sa podacima za izračun najniže naknade po ovoj Tarifi.

Članak 7.

Nadzor i kontrolu nad primjenom i poštivanjem Tarife obavlja Savez računovođa, revizora i financijskih djelatnika Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Savez) putem funkcije nadzora i kontrole kvalitete rada pravnih osoba i/ili poduzetnika za pružanje računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga i certificiranih računovođa.

Prilikom nadzora i kontrole nad primjenom i poštivanjem Tarife, osobe koje provode nadzor i kontrolu primjenjuju odredbe akata kojima je uređen nadzor i kontrola kvalitete pravnih osoba i/ili poduzetnika za pružanje računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga i licenciranih certificiranih računovođa.

Članak 8.

Prijavu za neprimjenjivanje, odnosno kršenje odredbi ove Tarife mogu podnijeti članovi Saveza, tijela Saveza, kao i druge fizičke i pravne osobe koje saznaju za učinjeni prekršaj i počinitelja.

Prijava se podnosi Tužiteljskom vijeću i Disciplinskoj komisiji Saveza.

Po primljenoj prijavi Tužiteljsko vijeće Saveza odlučuje o pokretanju i vođenju postupka u skladu sa Statutom Saveza i Pravilnikom kojim je uređen disciplinski postupak.

Članak 9.

Novčanom kaznom u visini naknade za izvršene usluge koja je utvrđena ovom Tarifom, kaznit će se pravna osoba i/ili poduzetnik za pružanje računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga za koju se utvrdi da protivno odredbama ove Tarife obavlja računovodstvene i knjigovodstvene usluge, odnosno utvrđuje naknade za obavljanje računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga pravnim i fizičkim osobama na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine.

IV. PRIJELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Članak 10.

Pravne osobe i/ili poduzetnici za pružanje računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga dužni su uskladiti visinu mjesečnih naknada za pružanje računovodstvenih i knjigovodstvenih usluga korisnicima usluga u skladu s ovom Tarifom najkasnije u roku od 30 dana od dana stupanja na snagu ove Tarife.

Ova Tarifa stupa na snagu danom objave.

red. prof. dr. sc. Danimir Gulin

Ekonomski fakultet Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Republika

Hrvatska

dgulin@efzg.hr

URGENTNE IZMJENE POSLOVNOG MODELA RAČUNOVODSTVENIH I REVIZIJSKIH TVRTKI U FUNKCIJI PRILAGODBE AKTUALNOJ GOSPODARSKOJ SITUACIJI

Sažetak

Promjene okruženja u kojem djeluje računovodstvena profesija nameće potrebu izmjene poslovnog modela računovodstvenih i revizorskih tvrtki kako bi se prilagodile aktualnoj situaciji. Rad donosi analizu najvažnijih determinanti aktualnog društvenog i ekonomskog okruženja poslovnih subjekata te područja aktivnosti računovodstvenih i revizorskih tvrtki koje je potrebno revidirati s promjenama poslovnog okruženja.

Ključne riječi: *determinante poslovanja, činitelji financijskog uspjeha, područja revidiranja*

1. NAJVAŽNIJE DETERMINANTE AKTUALNOG DRUŠTVENOG I EKONOMSKOG OKRUŽENJA POSLOVNIH SUBJEKTA

Europska unije, zemlje regije jugoistočne Europe, kao i najveći dijela ostatka globusa, zbog ruske agresije na Ukrajinu prolaze u 2022. godini teške kušnje. Nema bitnih promjena niti naznaka promjena u 2023. godini. Svijet se nije otrgnuo još od Covid-19 tijekom 2020. i 2021. godine a započeo je novi brutalni rat u istočnoj Europi u veljači 2022. Nažalost, uz 1. Covid-19 (WHO u svibnju 2023. proglasila kraj pandemije), 2. rat u Ukrajini i 3. stalnu američko-kinesku napetost ostaje i dalje velika zabrinutost na globalnoj razini. Potrebno je rješavanje teških pitanja u 2023. godini i nadolazećim godinama kao što su: a) klimatske promjene, b) energetska kriza i c) rastuće inflacija.¹

Globalna pa tako i lokalna gospodarska aktivnost determinirana je zabrinjavajućom društvenom realnošću. Svi mogući rizici, po različitim kriterijima, neprekidno rastu što stvara tenzije u gospodarstvima na globalnom i lokalnom planu. Kada je u pitanju gospodarstvo EU, uzimajući u obzir sve rizične faktore od Covid-a do rata u Ukrajini, energetska i inflacijska šok iz 2022. poprima početkom 2023. godine lagane

¹ The Economist, UK, Dec. 2022.

naznake konsolidacije. Pronalaze se alternativni dobavni pravci i izvori energije a inflacija se lagano usporava (uglavnom zbog rasta kamatnih stopa). U zadnjih nekoliko godina u gotovo svim članicama EU primjetno je, uz razvoj suvremenih tehnologija i digitalizacije, smanjenje stopa nezaposlenosti. Obično bi se očekivalo obrnuto. Veliku zaslugu u EU imaju mikro, mala i srednja poduzeća (MMS) koja su u ovim rizičnim vremenima pokazala najveću agilnost i dinamiku u skladu s društvenim izazovima i ekonomskim okruženjem. U EU je 2021. godine prema podacima Eurostat-a 30,1 mil poslovnih subjekata od čega 29,9 (99 %) MMS.² Stopa rasta zaposlenosti u MMS u EU je znatno veća i rasla je prosječno godišnje 1,8 % dok istovremeno kod velikih subjekata rast je bio svega 0,8%.³ I na globalnom planu prema statistici OECD-a⁴ MMS stvaraju preko 60 % BDP-a i 70 % zaposlenosti. U ekonomskim politikama najvećeg broja zemalja u fokusu su MMS subjekti. Slično kao u EU i u regiji jugoistočne Europe MMS čine gotovo 99 % poslovnih subjekata pa su u fokusu ekonomskog i društvenog razvoja. Nakon kriza, bilo financijskih, gospodarskih, političkih, ratnih i pandemijskih MMS poduzeća se najbrže oporavljaju. Svojom agilnošću prvi izvlače društva i gospodarstva iz kriza. Najbrže zapošljavaju stanovništvo. Kada im se ozbiljno i strateški pristupa od strane ekonomske i fiskalne politike mogu biti snažna infrastruktura, poluga i oslonac velikim korporacijama i napretku društva.

2. ČIMBENICI FINANCIJSKOG USPJEHA KAO PRETPOSTAVKA IZMJENA POSLOVNOG MODELA RAČUNOVODSTVENIH I REVIZIJSKIH TVRTKI

Analize MMS kao i velikih poslovnih subjekata ukazuju na ogromne razlike u organizacijskoj strukturi, sustavu upravljanja, tehnološkoj opremljenosti i stupnju kvalificiranosti radne snage. To može bitno ovisiti o njihovoj geografskoj pripadnosti, tehnološkoj i industrijskoj razini zemalja u kojima djeluju. Da li subjekti pripadaju zemljama s niskim, srednjim ili visokim dohocima bitne su determinante njihovog tehničkog, intelektualnog i financijskog kapaciteta a time i učinka na financijski uspjeh. Daleko od toga da je irelevantno jesu li u zemljama stabilnog političkog i ekonomskog okruženja ili ne.

Istraživanja, posebno MMS te u nešto manjem broju veliki subjekti u zemljama s nižim i srednjim dohocima, ukazuju da su tri čimbenika zajednički relevantna za sve subjekte a mogu biti važni u izmjenama poslovnih modela računovodstvenih i revizijskih tvrtki a to su:⁵

1. financijska pismenost,

² www.ec.europa.eu

³ Više vidjeti J.K. Gitango, A.S.Agyeman, B.T. Kyei: Financial determinants of SMEs (Evidence from Kenya leather industry), Small Business International Review (SBIR) Volume 5, Issue 2, Cartagena Spain

⁴ Isto, SBIR

⁵ Isto, SBIR

2. pristup kreditima i drugim izvorima financiranja, i
3. oporezivanje, porezne olakšice i poticaji.

Uz ostale uvjete poslovanja (stupanj razvoja društva, ekonomska stabilnost i tehnička opremljenost) ovi čimbenici su ključne varijable financijskog uspjeha. Navedene varijable relevantne su, kako za MMS poduzeća proizvodnog i uslužnog sektora, i za revizijske i računovodstvene tvrtke koje su prema svojoj veličini dominantno male i srednje tvrtke dok velikih ima značajno manji broj.

2.1. Financijska pismenost kao čimbenik financijskog uspjeha

Rezultati istraživanja MMS pokazali su da je primjerena i kvalitetna financijska pismenost važna varijabla njihovog upravljačkog okvira. Obzirom da su MMS diljem svijeta, prema vlasničkoj strukturi, pretežito obiteljska poduzeća to se posebno i naglašava važnost financijske pismenosti za upravljanje poduzećima. Rezultati istraživanja⁶ upozoravaju za neke zemlje da s generacije na generaciju vlasnika obiteljskih MMS poduzeća pada stupanj financijske pismenosti. To je negativan trend koji treba zaustaviti jer dovodi u pitanje kvalitetu odlučivanja, razvoj i financijski uspjeh MMS poduzeća. Financijska pismenost općenito je važna karika lanca uspješnosti ne samo za MMS već i velike subjekte. Često se definira⁷ kao sposobnost ljudi da definiraju financijske ciljeve, sastavljaju financijske planove, nadziru financijsku situaciju i uspješnost te donose kvalitetne financijske odluke. Zaposlenici u MMS poduzećima akumuliraju vještine upravljanja (planiranja i kontrole) na temelju obrazovanja i stručnog osposobljavanja u tvrtkama. Veći stupanj obrazovanja zaposlenih uz kvalitetno stručno osposobljavanje i praktična iskustva obično završava većim financijskim uspjehom. Upravo menadžment MMS poduzeća treba imati zavidnu razinu financijskog obrazovanja i stručnog iskustva što je pretpostavka boljeg financijskog uspjeha.

Vlasnici MMS tvrtki su ujedno i njihovi glavni menadžeri. Oni trebaju usvojiti, kroz obrazovanje i stručno osposobljavanje, osnovne elemente financijske pismenosti:⁸

- ispravno izabrati poslovne ciljeve,
- pripremiti poslovne i financijske planove,
- preko financijskih izvještaja nadzirati realizaciju ciljeva,
- donositi kvalitetne poslovne odluke.

Bez kvalitetne financijske pismenosti vlasnici koji su ujedno menadžeri otežano pristupaju formalnim kreditnim institucijama poput banaka. Skloniji su neformalnim financijskim institucijama i izvorima (štedno-kreditnim društvima) i drugim

⁶ Više vidjeti: A.M. Garcia, B.F. Ruiz, M.C. Valenzuela, J. D. Soto: The effect of family ownership and generation on financial literacy, SBIR, Volume 4, Issue 1, Cartagena Spain

⁷ Isto, SBIR: Financial determinants of SMEs...

⁸ Isto, SBIR: Financial determinants of SMEs...

financijskim izvorima kao što su zajmodavci novca (poslovni subjekti, društva osiguranja), prijatelji, rodbina itd. Kvalitetno financijsko znanje i stručna iskustva zato su važna konkurentna prednost kod MMS i velikih poduzeća. Tamo gdje nedostaje financijske pismenosti 1. nema povjerenja u formalne pa ni u neformalne izvore financiranja, 2. ne razumiju knjigovodstvene evidencije, financijske izvještaje i njihovo korištenje kao podlogu kontrola ostvarenih rezultata i reviziju financijskih izvještaja. Upravo takva slaba financijska pismenost može se negativno odraziti na financijski uspjeh MMS poduzeća. Sigurno je da će i financijske institucije biti više na strani onih s većim stupnjem financijske pismenosti i rado će pomoći takvim MMS i velikim subjektima u realizaciji njihovih planova. Menadžeri s većom financijskom pismenošću svjesniji su značenja kreditnih rizika i kreditne izloženosti što je bitno s gledišta ponajprije kreditnih institucija. Obostrane analize financijskih izvještaja kako banaka tako i menadžmenta mogu značajno prepoznati pa tako i umanjiti kreditne rizike MMS i velikih poduzetnika. Promptno prepoznavanje stupnja zaduženosti, pokazatelja aktivnosti i profitabilnosti te kvalitetno upravljanje novčanim tokom važna je odlika menadžera MMS poduzeća u nastupu prema izvorima financiranja. Pristup EU fondovima u članicama EU važna je poluga u financiranju MMS i velikih poduzetnika za što je potrebna zavidna financijska pismenost.

2.2. Bolji pristup kreditima kao uvjet bolje uspješnosti MMS i velikih poduzetnika

Menadžment MMS poduzetnika s dobrom financijskom pismenošću je aktivniji na financijskim tržištima. Uz to je logično da bolja financijska pismenost eliminira informacijska ograničenja pa tako lakše pristupa kreditima i drugim financijskim izvorima. Kod pristupa kreditnim institucijama i drugim financijskim izvorima bitna je podjela poduzetnika na 2 grupe prema kriteriju korištenih resursa:⁹

- poduzetnici čija se poslovna aktivnost i kompetitivnost temelji na imovini,
- poduzetnici čija se aktivnost temelji na znanju.

U stabilnijim uvjetima poslovanja najviše doprinose resursi temeljeni na imovini dok u nestabilnim uvjetima i neizvjesnosti prednost je na resursima znanja. Za jednu i drugu grupu bitna je financijska pismenost kako za kvalitetu odlučivanja tako i za pristup financijskim resursima. Kod poduzeća temeljenih na imovini češća su financijska ograničenja i pristupi kreditima zbog male vrijednosti njihove aktive kao kolaterala za odobravanje kredita. Zbog toga kod ovih tvrtki temeljenih na imovini teži su razvojni pomaci jer (a) teže financiraju nove tehnologije i (b) teže zapošljavaju visokokvalificiranu radnu snagu. Posljedice su smanjenje njihove konkurentne sposobnosti i smanjenje financijskog uspjeha. Ova kreditna ograničenja

⁹ Isto, SBIR: Financial determinants of SMEs...

najveći su problem MMS poduzetnika (manje velikih poduzetnika) u proizvodnji i trgovini koji svoju aktivnost temelje na imovini. Kreditna ograničenja od male vrijednosti kolaterala, preko rastućih aktualnih kamatnih stopa sve veći su teret MMS poduzetnika a ujedno njihov i najteži razvojni problem. Poseban problem pristupa zajmovima javlja se kod poduzetnika u poljoprivrednoj proizvodnji. Njihova najčešća ograničenja pristupa zajmovima, uz rastuće kamate su (a) rad na unajmljenoj zemlji (nedostaje kolateral kao instrument osiguranja zajma) i (b) prinosi uvelike ovise o sve nepovoljnijim meteorološkim uvjetima zbog klimatskih promjena (rast kreditnog rizika).

S druge strane gotovo svi MMS i u manjem broju veliki poduzetnici temeljeni na resursu znanja ili intelektualnom kapitalu, koji se ne vidi u bilanci, imaju lakši pristup financijskim izvorima i manja su im kreditna ograničenja. Njihov osnovni cilj je zapošljavanje visokokvalificirane radne snage zašto moraju osigurati kvalitetne financijske izvore. Najčešći primjeri takvih MMS tvrtki jesu IT sektor, konzalting usluge, financijsko savjetništvo i drugi sektori koji pružaju intelektualne usluge. U kriznim situacijama utvrđeno je da se ovi MMS poduzetnici brzo snalaze s odlikama agilnosti i dinamike. Pristupi zajmovima za ove MMS subjekte pokazao se bez većih ograničenja i barijera.

Pokazalo se, po tko zna koji put, da unapređenje i poboljšanje kreditnih uvjeta i pristupa zajmovima i ostalim financijskim izvorima, posebno za MMS poduzetnike, je ključno jer uopće potiče gospodarski rast zemlje. Zajmovi po subvencioniranim kamatama uz izbjegavanje kompleksnih formaliziranih kreditnih zahtjeva pokazalo se kao vrlo prihvatljiv odgovor za MMS poduzetnike.

2.3. Učinci oporezivanja na financijski uspjeh poduzetnika

U poslovanju poduzetnika oporezivanje ima vrlo važnu ulogu. Kao i svi tako i MMS poduzetnici nastoje minimizirati svoje troškove, posebno administrativne troškove među koje ulaze i porezna opterećenja. Činjenica je da kod onih MMS poduzetnika s financijski pismenim menadžmentom lakše se obavlja prilagodba poreznog sustava s potrebama njihovog razvoja. Visoki porezi i njihova kompliciranost mogu praviti velike probleme MMS poduzetnicima ali i velikim koji nemaju adekvatnu financijsku pismenost iz oporezivanja pa im porezni savjetnici i revizorske kuće stvaraju dodatne troškove za intelektualne usluge. Čak što više, mogu ugroziti i njihov rast pa tako i razvoj ukupnog gospodarstva. Zbog toga, fiskalna politika država mora se zalagati za stratešku politiku poreznih poticaja upravo za MMS poduzetnike. Manja porezna davanja znači i veći ostatak novčanog toka koji ostaje MMS poduzetnicima što može imati značajan učinak na nova ulaganja i rast ovih poduzetnika. Ovisno o gospodarskoj situaciji i uvjetima poslovanja koji su danas na globalnom planu izrazito teški (Covid-19, ruska agresija na Ukrajinu, energetska kriza, inflacija itd.) vlade zemalja trebaju stalno revidirati svoju fiskalnu politiku i prilagoditi je uvjetima poslovanja MMS i velikih poduzetnika. To znači da treba

revidirati osnovice oporezivanja, stope, oslobođenja, izuzeća, pragove, vremensku učestalost, višestrukost poreza, olakšice, poticaji itd.

Činjenica je da su sustavi oporezivanja komplicirani bez obzira o kojoj se državi radi. Premda su stalni prigovori stanovništva i poslovnih subjekata na složenost poreznog sustava, nažalost, nema većih pojednostavljenja. Taj kompleksni porezni sustav se stalno mijenja, ali ne pojednostavljuje, i naročito pogađa više MMS nego velike poduzetnike. Zato vlade u svojim fiskalnim politikama trebaju kontinuirano identificirati potrebe MMS poduzetnika, prilagođavati im porezni sustav u svrhu stimuliranja njihovog rasta i razvoja. U teškim gospodarskim uvjetima, koji su danas aktualni, porezni sustav treba još više pojednostavniti, jasno i transparentno razraditi i primijeniti porezne poticaje i olakšice posebno za MMS poduzetnike. Takav ulog za budućnost može imati pozitivan povrat upravo na rast državnih prihoda.

3. UTJECAJ GLOBALNIH DRUŠTVENIH I EKONOMSKIH POREMEĆAJA NA POSLOVNI MODEL RAČUNOVODSTVENIH I REVIZORSKIH TVRTKI

Globalni poremećaji izazvani pandemijom, ruskom agresijom na Ukrajinu i posljedicama rata (energetska kriza i inflacija) bitno je u kratkom razdoblju poremetilo uvjete poslovanja i uopće globalnu poslovnu klimu. Revizorske i računovodstvene tvrtke značajno dijele sudbinu svojih klijenata koji su im od velikog značaja. Na inicijativu najveće nacionalne (američke) pa i svjetske asocijacije računovođa AICPA-e provedena su istraživanja prema kojima je potrebno u revizorskim i računovodstvenim tvrtkama preispitati pet relevantnih područja za ocjenu i poboljšanja poslovnih modela tvrtki. Autor članka prenio je savjete profesiji (iz eminentnog svjetskog časopisa *Journal of Accountancy*) koja područja je potrebno preispitati u svrhu poboljšanja poslovnog modela revizorskih i računovodstvenih tvrtki u pogoršanim globalnim uvjetima poslovanja .

Svi ovi krizni udarci pogađaju revizorske i računovodstvene tvrtke koje djeluju u EU i širem okruženju zemalja jugoistočne Europe kao i na globalnoj razini. Neke tvrtke su direktno pogođene a najveći dio indirektno. Najveće revizorske tvrtke brzo su i kvalitetno odgovorile na diktat promjena dok jedan dio tvrtki teže je odgovorilo na novonastale uvjete i zahtjeve. Također, i računovodstvene tvrtke (uredi) koji svoje aktivnosti pa time i prihode ostvaruju obavljajući zakonom propisane računovodstvene poslove primarno za potrebe mikro, malih i srednjih subjekata brzo su reagirale na izazove krize. Iako su u ovim tvrtkama promjene organizacijske strukture i poslovnog modela bile kontinuitet, ipak, pandemija i posljedice ukrajinskog rata ubrzalo je promjene kod jednog dijela tvrtki. Kod drugog dijela utjecalo je na analizu područja koja mogu promijeniti ishode poslovanja u složenim promjenama poslovnog okruženja. Sve ove teške promjene ubrzale su interakciju

revizorskih i računovodstvenih tvrtki sa svojim klijentima. Neke tvrtke su se brzo prilagodile a dio tvrtki je otezalo s promjenama što je natjeralo klijente za promjenom kako revizorskih tako i računovodstvenih tvrtki (ureda).

Nakon šokantnih promjena, koje mijenjaju postojeću situaciju i ulazak neizvjesnost bio je okidač promjena. Revizorske i računovodstvene tvrtke trebaju izvršiti sve potrebne analize okruženja te samoanalizu unutarnjih područja organizacije i aktivnosti rada. Potrebno je utvrditi prednosti i nedostatke postojećeg poslovnog modela u novonastalim uvjetima i nakon toga osmisliti nove strategije i poslovni model. Svakako u pitanje dolaze revidiranje organizacijske strukture, sustava upravljanja i nadzora, ljudskih potencijala, procedura i procesa, korištenih tehnologija, poslovnih ciljeva, instrumenata njihove realizacije, odnosa s klijentima itd. Odnosno, potrebno je hitno izvršiti analizu sveukupnog poslovnog modela i prilagoditi ga promjenama okruženja.

Najveća i najutjecajnija svjetska profesionalna asocijacija računovodstvene profesije AICPA¹⁰ predložila je analizu i revidiranje pet najvažnijih područja aktivnosti revizorskih i računovodstvenih tvrtki. Svako kašnjenje u izmjenama ovih relevantnih područja zbog velikih promjena poslovnog okruženja može se odraziti vrlo negativno na poslovnu budućnost tvrtki.

4. PODRUČJA AKTIVNOSTI REVIZORSKIH I RAČUNOVODSTVENIH TVRTKI KOJA JE POTREBNO REVIDIRATI U SKLADU S PROMJENAMA POSLOVNOG OKRUŽENJA

Pet je područja koje je potrebno urgentno revidirati u revizorskim i računovodstvenim tvrtkama a to su:¹¹

- poslovne aktivnosti i poslovne strategije,
- politike otkrivanja i angažiranja novih talenata,
- struktura upravljanja i nadzora,
- ponuda usluga klijentima i model njihove naplate,
- korištenje suvremenih digitalnih tehnologija.

4.1. Preispitivanje postojećih poslovnih aktivnosti i poslovne strategije

Svaki poslovni plan kao i dugoročna poslovna strategija temelji se na ostvarenim rezultatima i budućim poslovnim očekivanjima. Najprije je potrebno analizirati prednosti i nedostatke postojećeg poslovnog modela i njegovih rezultata. Može li postojeći model omogućiti postizanje postavljenih ciljeva ili planova u novim, bitno

¹⁰ Američki institut ovlaštenih javnih računovođa (*American Institute of Certified Public Accountants*)

¹¹ Ampoma M: It is time for firms to transform their business model, *Journal of Accountancy*, March 2023, www.journalofaccountancy.com

izmijenjenim, poslovnim uvjetima. Ako se utvrde nedostaci postojećeg modela, koji ne može osigurati planiranu efikasnost, potrebno je mijenjati unutarnju organizacijsku strukturu, menadžment, procese, tehnologiju ili alate rada, klijente odnosno tržište, modele naplate i druge specifičnosti koje čine poslovni model tvrtke. Najvažnija pitanja na koja treba dati odgovor prilikom analize ovog područja jesu slijedeća:¹²

- Koji su ciljevi tvrtke na tržištu?
- Što nas razlikuje od konkurencije?
- Kakvo bi trebalo biti poslovanje s idealnim klijentom?
- Koje su razlike u aktivnostima s idealnim klijentom u odnosu na aktivnosti koje se stvarno provode s klijentima?
- Jesu li ciljevi rasta tvrtke jasni, mjerljivi i dostižni?
- Je li aktualna organizacijska struktura adekvatna za ispunjavanje postavljenih planova i strategija?

Nakon analize situacije i odgovora na ova pitanja potrebno je pristupiti izmjeni postojećih aktivnosti i prilagoditi poslovni model novoj poslovnoj strategiji.

4.2. Analiza i revidiranje politika otkrivanja i angažiranja talenata

Revizijske i računovodstvene tvrtke trebaju u izmijenjenom poslovnom okruženju razvijati uvjete po kojima će se svi zaposlenici biti cijenjeni bez obzira na njihovo porijeklo i stavove. U vremenu nedostatka domaće radne snage te angažiranja stranih radnika iz različitih zemalja s drugačijom kulturom, običajima i vjerom. To je postalo važnije nego ikad i danas nema alternative. Drugo, sve je veća potreba što se i podrazumijeva je stvaranja radnog okruženja u kojem se teži ostvariti optimalan balans između poslovnog i privatnog života.

One tvrtke koje prepoznaju da različitost, pravednost (jednakost) i uključivost budu na prvom mjestu imaju velike šanse uspješnog ostvarivanju planova i strategija.

Kada su u pitanju talenti, te politike i stavovi povezani s otkrivanjem talenata potrebno je provjeriti slijedeća pitanja:¹³

- Jesu li im ponuđene plaće i pružene beneficije konkurentne ne samo u odnosu na druge tvrtke već i u odnosu na druge izazove karijere?
- Podržava li naše radno okruženje i kvalitetan balans između poslovnog i privatnog života zaposlenih?
- Pružamo li jasne i raznolike puteve za rast i napredovanje u karijeri?
- Pružamo li kao uprava suvremenu tehnologiju kao podršku rada na daljinu?
- Imamo li snažne inicijative za stažiranje i zapošljavanje talenata te uključuju li ove inicijative različitost, pravednost i uključivost?

¹² Isto, Ampoma M: It is time... www.journalofaccountancy.com

¹³ Isto, Ampoma M: It is time... www.journalofaccountancy.com

- Tražimo li opcije kao što su *outsourcing* i automatizaciju kako bi povećali kapacitet tvrtke, omogućimo nesmetani rast a da pri tome ne preopteretimo zaposlene?
- Privlačimo li i integriramo neračunovodstvene stručnjake?

Ispunjavanjem ovih pitanja pozitivnim odgovorima otkrit će i poboljšati upravama ona područja koja bi povećala privlačnost i angažiranje talentiranih osoba.

4.3. Promjena strukture upravljanja i nadzora

Upravljačka i nadzorna struktura vitalan je dio svake tvrtke pa time i revizorskih i računovodstvenih. Organizacija, funkcije i odgovornosti uprava i nadzornih tijela definirane su zakonima.¹⁴ Bez obzira na zakonske odredbe kvaliteta rada uprava i nadzornih odbora mogu se bitno razlikovati od tvrtke do tvrtke. Svakako, uz zakonska određenja dužnosti i odgovornosti uprava i nadzornih odbora potrebno je analizirati¹⁵ 1. usredotočenost uprava na donošenje poslovnih odluka i 2. usredotočenost nadzornih odbora i njihovih tijela na zakonitost rada uprava i njihovih rezultata rada. Potrebno je ispitati postoje li smetnje između uprava i nadzornih tijela u donošenju odluka.

4.4. Razmatranje ponude usluga klijentima i modela njihove naplate

Fokus ovog područja jesu aktivnosti i procesi u tvrtkama koji donose prihode. Zbog toga je potrebno vrlo pažljivo analizirati slijedeća pitanja:¹⁶

- Koje sve usluge pruža revizorska tvrtka, odnosno, računovodstveni ured?
- Je li se aktivnosti ostvarivanja prihoda temelje na tradicionalnim (često zakonski) utvrđenim aktivnostima kao što su revizija financijskih izvještaja (revizorske tvrtke) ili vođenje računovodstvenih evidencija, sastavljanje financijskih izvještaja i prijava poreza (računovodstveni uredi)?
- Ima li mogućosti i uvjeta, uz tradicionalne uz tradicionalne aktivnosti revizora, razvijati i druge aktivnosti kod klijenta npr. porezno savjetništvo, revizija informatičkih programa, analiza financijskih izvještaja, dogradnja informatičkih programa, izbor digitalnih tehnologija itd. (da je pružanje tih usluga u skladu s Zakonom o reviziji i Zakonom o računovodstvu i drugim relevantnim propisima).
- Kada su u pitanju plaćanja klijenata potrebno je razmotriti pitanje: plaćaju li vas klijenti za vaše vrijeme provedeno pružanjem revizorskih i računovodstvenih usluga ili plaćaju za vašu stručnost i doprinos kvaliteti upravljanja tvrtke. Potrebno je samoanalizom doći do odgovora: tretiraju li

¹⁴ U Hrvatskoj Zakonom o trgovačkim društvima (uprave i nadzorni odbori) te Zakonom o reviziji (revizijski odbori)

¹⁵ Isto, Ampoma M:Iti s time... www.journalofaccountancy.com

¹⁶ Isto, Ampoma M:Iti s time... www.journalofaccountancy.com

nas klijenti kao pouzdanog stručnog savjetnika ili kao zakonsku obvezu (nužno zlo).

Kroz detaljno upoznavanje klijenta i njegovih zahtjeva (potreba) potrebno je analizirati i doći do odgovora: gdje imamo komparativne prednosti te, posebno, koje aktivnosti treba poboljšati ili promijeniti. Model naplate usluga od klijenata je također aktualna tema, posebno u uvjetima financijskih kriza. Sve je više ugovora sklopljenih s klijentima prema kojima se umjesto tradicionalnog modela naplate (po satu rada) ugovara naplata u korelaciji sa strukturom vrijednosti ugovorene aktivnosti. Također, sve su češći ugovori u kojima se uz zakonske obveze ugovaraju i savjetodavne komponente pa tako nastaju partnerski tipovi usluga. Ovakvi tipovi ugovora poboljšavaju i kvalitetu poslovanja i uspješnost klijenata.

4.5. Analiza korištenja suvremenih tehnologija

Razvoj informatičkih tehnologija i digitalizacije u zadnjih nekoliko kriznih godina promijenilo je strukturu procesa i aktivnosti revizorskih i računovodstvenih tvrtki. Poseban napredak digitalizacije bio je u pandemijskim godinama. To je utjecalo na organizacijsku strukturu tvrtki, kvalifikacijsku strukturu zaposlenih, navike, potrebe, mjesto rada itd. Suvremene tehnologije omogućavaju i razvoj novih poslovnih mogućnosti a tvrtke su se našle pred tri izazova:¹⁷

- Kako osigurati financijski plan za digitalnu transformaciju?
- Na koji način promijeniti stavove uprava za prelazak na nove (skuplje) tehnologije te jesu li uprave kapacitirane za promjene?
- Potrebno je detaljno analizirati trenutačne procese i njihovu tehnološku podršku te utvrditi koje aktivnosti proširiti i unaprijediti i s kojim klijentima i vjerovnicima.

5. ZAKLJUČAK

Bez pretjerivanja moglo bi se reći da je ovo vrlo izazovno vrijeme za računovodstvenu profesiju bez obzira na njihove djelatnosti bilo revizora ili računovođa u poslovnim subjektima. U posljednje tri godine profesija je pokazala da se može nositi sa izazovima koji su posljedica drastične promjene poslovnog okruženja. Jedan niz negativnih promjena u globalnom okruženju dogodio se u samo nekoliko godina (pandemija, ratne ukrajinska kriza, energetska kriza, inflacija, migrantske i demografske promjena itd.). Testiranje ovih pet vitalnih područja neophodnih za rad revizorski i računovodstvenih tvrtki je nezaobilazno. Revidiranje aktualne situacije u okruženju i samoanaliza interne organizacijske strukture i resursa može biti od velike pomoći u prilagođavanju poslovnog modela novim, značajno težim i složenijim, poslovnim uvjetima.

¹⁷ Isto, Ampoma M:Iti s time... www.journalofaccountancy.com

LITERATURA

1. Ampoma M: It is time for firms to transform their business model, Journal of Accountancy, March 2023, www.journalofaccountancy.com
2. A. Chopra: Investing and Inflation: Not mutually exclusive, Journal of Accountancy , August 23, 2022
3. J. Cotmull: Does real estate investing make sence during inflation; Personal finance , www.forbes.com
4. A.M. Garcia, B.F. Ruiz, M.C. Valenzuela, J.D.Soto: The effect of family ownership and generation on financial literacy, SBIR, Volume 4, Issue 1, Cartagena Spain
5. K. Gitango, A.S.Agyeman, B.T. Kyei: Financial determinants of SMEs (Evidence from Kenya leather industry), Small Business International Review (SBIR) Volume 5, Issue 2, Cartagena Spain
6. A. Levy: Value vs. Growth Investing: Which should you buy?; www.fool.com 29.8.2022.
7. Mukherjee N., Das A., Detection of Debt Overhang-A pragmatic Approach, The Chartered Accountant, 12/2021, volume 70. str. ICAI, New Delhi, India 2021. str. 79.
8. Myers, S.C. Determinants of corporate borrowing , Journal of financial economics (1977)
9. H. Yazdani: Why the US Inflation Reduction Act is an important step in the transition to clean energy; www.weforum.org

izv. prof. dr. sc. Maja Letica

Ekonomski fakultet, Sveučilište u Mostaru, Mostar, BiH

maja.letica@ef.sum.ba

IZVJEŠTAVANJE O ODRŽIVOSTI I JAVNI SEKTOR

Sažetak

Iako se svi aspekti nefinancijskog izvještavanja trenutno ponajviše razmatraju iz pozicija organizacija javnog sektora, uzimajući u obzir značaj javnog sektora za države kao što je Bosna i Hercegovina, ne može se zanemariti ni pitanje izvještavanja o održivosti u organizacijama javnog sektora. Ovo pitanje ima tim veći značaj jer pod njegov obuhvat spadaju javna poduzeća koja su nerijetko za države regije, ne samo Bosne i Hercegovine, u grupaciji velikih poduzeća te tako i predvodnici svih značajnijih promjena u propisima i zakonima.

Uloga javnog sektora kada su u pitanju trendovi izvještavanja ne samo da nije zanemariva nego je značajna, osobito kada su u pitanju korisnici usluga javnog sektora. Rad će iznijeti ključne aspekte problematike izvještavanja o održivosti u javnom sektoru.

Ključne riječi: održivost, ESG, izvještavanje, javni sektor

1. UVOD

U pokušaju defniranja obuhvata javnog sektora, u literaturi se prema Nedić (2015: 19-20) izdvajaju: organizacijska definicija javnog sektora (sve javne institucije, nositelje javnih ovlasti i izvoditelje javnih poslova), financijska definicija javnog sektora (sve institucije koje se izravno ili neizravno financiraju iz budžeta), ekonomska definicija (sve organizacije u vlasništvu države) i funkcionalna definicija (sve organizacije koje obavljaju javne djelatnosti). U praksi se pod javnim sektorom najčešće podrazumijeva kombinirana funkcionalna i ekonomska definicija prema čemu javni sektor obuhvata sva javna tijela i javna poduzeća (Letica, Gadžo, Veledar, 2022:13).

Javni sektor u Bosni i Hercegovini ima izuzetno veliku ulogu kada je u pitanje pokretanje razvoja usvajanjem i implementacijom novih inicijativa kroz zakonsku regulativu. Može se čak reći kako je u tom kontekstu bitniji nego privatni sektor te je i njegova uloga u ostvarivanju ciljeva održivog razvoja značajna. Stoga, održivost

i okolišna, društvena i upravljačka pitanja (ESG) zahtijevaju stratešku usklađenost ne samo privatnog, nego i javnog sektora u cilju ostvarenja konkurentske prednosti.

Kako bi se ostvarila konkurentska prednost mora se kontinuirano raditi na društvenoj i ekološkoj održivosti u onoj mjeri u kojoj javnost očekuje od javnog sektora. Društvena odgovornost menadžmenta i društveno odgovorna poslovna politika nije samo prolazni trend nego kao takva ima utjecaj na stvaranje dugoročne strategije nacionalnog gospodarstva. Ne smiju se zanemariti činjenice o važnosti provedbe politike društvene i ekološke održivosti u javnom sektoru koji su postali važan identitet nacionalnog gospodarstva (Vinšalek Stipić, 2018).

U ovom radu će se, nakon uvodnog dijela, u kontekstu razmatranja pozicije organizacija javnog sektora i izvještavanja o održivosti biti ukratko prikazane temeljne ideje i zamisli Agende 2030 te će se u trećem dijelu razmotriti izazovi izvještavanja o održivosti u javnom sektoru, nakon čega će biti iznesene zaključne misli.

2. OKVIR ODRŽIVOG RAZVOJA u BIH – AGENDA: ZAMISLI 2030

Na Samitu o održivom razvoju, održanom 2015. godine, članice Ujedinjenih Nacija usvojile su Program održivog razvoja do 2030. godine ili Agendu: Zamisli 2030. Ovaj program sadrži 17 Ciljeva održivog razvoja (Sustainable Development Goals – SDG), koji su nastavak prethodnih Milenijskih razvojnih ciljeva (Millennium Development Goals – MDG). Osnovni cilj Agende 2030, je omogućiti održivi razvoj razvijenim i nerazvijenim zemljama (*No one left behind*). 17 univerzalnih ciljeva uključuje 169 ciljeva, a napredak prema ciljevima se mjeri nizom od 232 indikatora.¹

Ciljevi održivog razvoja predstavljaju transformativni plan za stvaranje bolje i održive budućnosti za cijeli svijet. Oni se bave globalnim izazovima s kojima se cijeli svijet suočava, uključujući siromaštvo, nejednakost, klimatske promjene, degradaciju okoliša, prosperitet, mir i pravdu. Agenda 2030 i Ciljevi održivog razvoja zasnivaju se na tri ključna principa²:

1. Univerzalnost, koja podrazumijeva obvezu i spremnost svih zemalja za njihovu primjenu, uvažavajući unutrašnja uređenja i stupanj razvoja koji doprinose sveukupnom naporu za održivi razvoj u svim kontekstima i vremenima;
2. Integracija svih aspekata održivog razvoja, što podrazumijeva ravnomjeran ekonomski rast uz zaštitu okoliša i prirodnih resursa, uz istovremeno kreiranje pravednog društva i smanjenje nejednakosti;

¹ http://bih-chm-cbd.ba/?page_id=4003&lang=bs

² <https://zamisli2030.ba/bs/okvir-ciljeva-odrzivog-razvoja-u-bih/>

3. Princip „Niko ne smije biti isključen“, kojim se teže eliminirati multidimenzionalni uzroci siromaštva i nejednakosti kao i diskriminacija u svim oblicima. Uvođenje tog principa u praksu zahtijeva mehanizme upravljanja i odgovornosti na svim nivoima, od lokalnog do međunarodnog, kako bi se osiguralo provođenje mjera za osiguravanje jednakosti.

Bosna i Hercegovina je prepoznala značaj i potencijal provođenja Ciljeva održivog razvoja i Agende: Zamisli 2030 kao mogućnost značajnog unapređenja socijalnih, ekonomskih i okolišnih aspekata života u zemlji i jačanja regionalne saradnje. Održivi razvoj je u samom centru politika Evropske unije i njenih država članica, a pristupanje Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji je sveobuhvatni prioritet za BiH.

Prvi korak u realizaciji Agende 2030 u Bosni i Hercegovini je predstavljala izrada Okvira za Ciljeve održivog razvoja u Bosni i Hercegovini, kao zajedničkog dokumenta svih nivoa vlasti koji utvrđuje šire razvojne pravce, putem kojih vlasti na svim nivoima i društvo u Bosni i Hercegovini nastoje doprinijeti ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja. Na osnovi analize stanja u pogledu održivog razvoja u Bosni i Hercegovini, odnosno ključnih trendova razvoja, prilika i prepreka, posebno u kontekstu pristupanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji te opsežnih konsultacija provedenih s predstavnicima institucija na svim nivoima vlasti i socio-ekonomskim akterima u periodu 2018-2019. godina, utvrđena su tri pravca održivog razvoja u Bosni i Hercegovini: 1) Dobra uprava i upravljanje javnim sektorom, 2) Pametan rast, 3) Društvo jednakih mogućnosti, te dvije horizontalne teme: 1) Ljudski kapital za budućnost i 2) Princip „Niko ne smije biti isključen“ (Okvir, 2020).

U okviru svakog od navedenih razvojnih pravaca definirani su akceleratori i pokretači koji trebaju dovesti do željenih promjena do 2030. Pored toga, u skladu sa zahtjevima Agende 2030 i obvezama koje je Bosna i Hercegovina preuzela, Okvir za Ciljeve održivog razvoja u Bosni i Hercegovini utvrđuje i konkretne podciljeve kao i indikatore putem kojih će se napredak mjeriti.

Navedeni razvojni pravci trebaju doprinijeti stvaranju boljeg društva i budućnosti, gdje nitko neće biti isključen, gdje su ljudi, prosperitet, mir, partnerstvo i briga za planetu Zemlju u središtu bolje i zajedničke budućnosti (Okvir, 2020).

Godišnji izvještaj o provedbi Okvira za realizaciju Ciljeva održivog razvoja u Bosni i Hercegovini sadrži napredak prema utvrđenim razvojnim pravcima, akceleratorima i pokretačima, koji doprinose dostizanju definiranih podciljeva održivog razvoja. Istovremeno, godišnji izvještaj sadrži analizu dodatnih kvantitativnih indikatora, koji objašnjavaju kretanje u pogledu ostvarivanja ciljnih vrijednosti, pregled politika, koje doprinose ostvarivanju podciljeva na svim nivoima vlasti, a posebno u kontekstu dobrih praksi, te drugih aspekata koji su u većoj mjeri utjecali na ostvarivanje podciljeva. Dobrovoljni izvještaj prema UN-u se dostavlja periodično Političkom forumu na visokom nivou UN-a. Pored omogućavanja pregleda napretka ka ostvarivanju Agende 2030, cilj Dobrovoljnog izvještaja je i razmjena iskustava i

dobrih praksi među državama u ubrzanom dostizanju Ciljeva održivog razvoja. Priprema narednih dobrovoljnih izvještaja Bosne i Hercegovine je predviđena za 2023. i 2030. godinu (Okvir, 2020)

Dio ideje održivog razvoja u Bosni i Hercegovini je izvještavanje o održivosti, koje uključuje i javni sektor.

3. IZAZOVI IZVJEŠTAVANJA O ODRŽIVOSTI U JAVNOM SEKTORU

Financijski izvještaji, sami po sebi, nisu više dovoljni za sagledavanje cjelokupnog poslovanja organizacije. Potreba da izvještaji sadržavaju i nefinancijske informacije, odnosno društvene, okolišne i upravljačke aspekte poslovanja dovela je do razvoja okvira za nefinancijsko izvještavanje.

Na razini Europske unije usvojena je Direktiva o nefinancijskom izvještavanju i raznolikosti (2014/95/EU), koja se počela primjenjivati od 1. siječnja 2017., a prvi nefinancijski izvještaji objavljeni su 2018. Izvještavanje sukladno Direktivi može se temeljiti na priznatim nacionalnim i međunarodnim okvirima nefinancijskog izvještavanja kao što su: Globalni sporazum Ujedinjenih naroda (UN), Vodeća načela o poduzetništvu i ljudskim pravima za provedbu okvirnog programa UN-a „Zaštita, poštovanje i pomoć”, Smjernice za multinacionalna društva Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj 2 (OECD), Norma (ISO) 26000 Međunarodne organizacije za normizaciju, Globalna inicijativa za izvještavanje (GRI) i druge inicijative (Burja, 2022).

Izvještavanje o održivosti je nefinancijsko izvještavanje u kojem tvrtka javno izvještava svom utjecaju na okoliš i društvo te sadrži informacije koje se odnose barem na okolišna, društvena i kadrovska pitanja (ESG) te pitanja u vezi s poštivanjem ljudskih prava, borbom protiv korupcije i podmićivanjem (Direktiva 2014/95/EU, čl. 1). Objavljene informacije tvrtke zainteresirani sudionici na financijskim tržištima, financijski savjetnici, poslovni partneri ili dobavljači mogu uzeti u obzir prilikom procjene utjecaja tvrtke na parametre održivog razvoja³.

Kada je riječ o ESG-iju svi aspekti su međusobno povezani, iako se mogu promatrati odvojeno – ekološki aspekt promatra upravljanje okolišem: na primjer, onečišćenje, otpad, emisije stakleničkih plinova, krčenje šuma i klimatske promjene; društveni aspekt razmatra kako se tvrtka odnosi prema ljudima, uključujući vlastite zaposlenike i širu javnu populaciju, na primjer: raznolikost i uključenost, podrška lokalne zajednice, radni uvjeti i kupci; upravljanje se bavi politikama poduzeća i načinom na koji se njime upravlja: korupcijom, raznolikošću odbora, strukturom poduzeća i revizijama.

³ <https://www.hpb.hr/hr/sto-ukljucuje-izvjestavanje-o-odrzivosti/7884>

Organizacije postaju sve svjesnije da dobra izvedba ESG-a može biti presudna u iskazivanju poslovnog integriteta. I javni i privatni sektor sada su svjesni sve veće važnosti koja se pridaje sposobnosti tvrtke da pokaže kako ne ispunjava relevantne zahtjeve samo zato što mora, već zato što ima istinsku predanost pitanjima izvan opsega minimalne usklađenosti s propisima. Upravo zato, iako se trenutno ova pitanja najviše razmatraju iz pozicija realnog sektora, neizbježno je a i poželjno financijsko izvještavanje organizacija i institucija javnog sektora dopuniti izvještavanjem o održivosti, odnosno nefinancijskim izvještavanjem u cilju povećanja transparentnosti ali i zadovoljstva korisnika usluga javnog sektora.

U većini zemalja javni sektor je najveći gospodarski sektor, što znači da ima veliki utjecaj na okoliš. Ima dvostruku ulogu kao pružatelj osnovnih usluga, kao što su oružane snage, zdravstvena skrb, javni prijevoz i prikupljanje otpada, a one neizbježno doprinose klimatskim promjenama. Ali također je regulator i postavlja standarde, postavljajući okvir ekoloških pravila. Ovo znači da će javni sektor, a ne samo tvrtke iz privatnog sektora, biti ključni u ispunjavanju ciljeva održivosti na globalnom nivou.

Dakle, iako se po naslovima, koji u stručnoj i znanstvenoj literaturi opisuju ESG propise, lako može pomisliti kako se pitanja okolišnog, društvenog i korporativnog upravljanja odnose isključivo na realni sektor, organizacije javnog sektora suočavaju sa sve većim pritiskom kako od vlada, pritisnutih EU regulativom, tako i od građana za implementaciju ESG u svoje izvještavanje.

Djelovanje tog pritiska je već vidljivo – tako, na primjer, u pojedinim zemljama vlade neće kupovati od dobavljača koji ne mogu ispuniti obvezu o nultoj razini ugljika do kraja desetljeća. Razumno je očekivati da se javni sektor sa svojim organizacijama uključi u ovu priču aktivno. Međutim, post COVID-19 situacija, koja je mnoge sektore oštetila u značajnoj mjeri, prisutna inflacija s pratećim rastom troškova života stavlja javni sektor u situaciju štednje proračuna i resursa za ono najpotrebnije.

Globalno gledano, plaće u javnom sektoru su pale a proračuni većine država su rastegnuti do krajnjih granica. Održivost je u dugom roku skupa, povrat ulaganja neizvjestan, pa se nameće pitanje: da li je, pod navedenim teškim ekonomskim uvjetima, inzistiranje na izvještavanju o održivosti u javnom sektoru poželjno i realno? Odgovor je: DA. Iako se ESG smatra skupim za implementaciju, dobro upravljanje može biti ključ za opstanak organizacija u teškim ekonomskim vremenima.

Građani su sve zabrinutiji zbog učinka klimatskih promjena, postoji potreba za transparentnošću organizacija i javnog i realnog sektora oko provođenja ekološki odgovornijih politika i održivih praksi poslovanja. Svijest o ESG pitanjima je na prilično visokoj razini u percepciji građana, kao dionika javnog sektora – utjecaj politika i načina na koji se organizacije nose s ovim pitanjima na hranu, vodu, zrak i u konačnici bolesti, je nepobitan. Zelene politike mijenjanju način na koji građani gledaju svijet pa tako i način na koji organizacije posluju.

Za potrebe razlikovanja terminologije različitih tipova izvještavanja o nefinancijskim informacijama poslužiti će prikaz u Tablici 1.

Tablica 1: Tipovi izvještaja o nefinancijskim informacijama

IZVJEŠTAJ O DRUŠTVENOJ ODGOVORNOSTI	IZVJEŠTAJ O ODRŽIVOSTI	INTEGRIRANI IZVJEŠTAJ
Sustavna komunikacija subjekta s dionicima o njegovim društvenim i okolišnim utjecajima upravljanja subjektom, a koji nisu obuhvaćeni financijskim pokazateljima uspješnosti poslovanja.	Izvještaj koji objavljuje subjekt o ekonomskim, okolišnim i društvenim utjecajima uzrokovanim svakodnevnim poslovnim aktivnostima.	Kohezivan i učinkovit pristup izvještavanju subjekta kako bi se poboljšala kvaliteta informacija te omogućila učinkovitija i produktivnija raspodjela kapitala.

Izvor: Burja, 2022:46; prema Vukić, N., *Izvještavanje o nefinancijskim informacijama prema novom Zakonu o računovodstvu i Direktivi 2014/95/EU*, RRif, br. 12., 2015., str. 48.

Prema Burja (2022:60 prema Montesinos i Brusca: *Non-financial reporting in the public sector: alternatives, trends and opportunities*), strani autori su u svojim istraživanjima u području nefinancijskog izvještavanja nerijetko isticali primjenu integriranog izvještavanja za subjekte javne uprave koji „moraju nuditi održive usluge s ekonomske, socijalne i ekološke perspektive, a u kojoj mjeri oni to mogu činiti i u budućnosti, ključno je za učinkovitu odgovornost i transparentnost. Izvješće treba sadržavati informacije o strategiji organizacije i kako se ona odnosi na njegovu sposobnost stvaranja vrijednosti tijekom vremena. Stvaranje vrijednosti u javnom sektoru se odnosi na zadovoljavanje potreba i zahtjeva građana. Integrirani način izvještavanja daje izvrsne mogućnosti za javni sektor, ali je malo prošireno u praksi.“

Smjernice za izvještavanje o održivosti specifične za javni sektor potaknule bi transparentnost, omogućile bi da vlade budu odgovorne za dugoročne učinke svojih intervencija i omogućile donošenje odluka na temelju boljih informacija. Izvještavanje o klimatskim promjenama stoga je jedno od najvažnijih pitanja u izvještavanju o održivosti, koje također obuhvaća ekološka, socijalna pitanja i pitanja upravljanja.

Izvješće Svjetske banke od 31. siječnja 2022., 'Suvereno izvještavanje o klimi i prirodi', daje dobrodošao daljnji poticaj kritičnom pitanju unaprjeđenja izvještavanja o održivosti u javnom sektoru. Posebno je upečatljiva statistika izvješća da državne obveznice čine gotovo 40% globalnog tržišta obveznica vrijednog 100 bilijuna američkih dolara. Zajedno s činjenicom da rashodi nacionalnog javnog sektora često iznose isti postotak ili više BDP-a, to naglašava i hitnost i važnost popunjavanja trenutnih praznina u smjernicama.

CIPFA (The Chartered Institute of Public Finance and Accountancy in UK odnosno Ovlašteni institut za javne financije i računovodstvo u Velikoj Britaniji) je naručila istraživanje „Razvoj klimatske odgovornosti” koja je ispitala praksu izvještavanja o održivosti u javnom sektoru Velike Britanije. Pokazalo se da dok je izvještavanje o održivosti postalo uobičajeno u privatnom sektoru, gdje ga čimbenici kao što su pritisak ulagača, percepcija potrošača i konačno profit prisiljavaju na prepoznavanje i ublažavanje utjecaja na okoliš, javni sektor daleko zaostaje.

To zaostajanje je evidentno usprkos činjenici da su ciljevi javnog sektora povezani su s javnim interesom i dobrobiti, tako da javna tijela također imaju snažne poticaje da budu transparentnija u pogledu svog učinka, osobito jer je zanimanje javnosti za klimatske promjene na vrhuncu, a izvještavanje o održivosti omogućuje vladama da pokažu napredak koji postižu u smanjenju emisija.

Istraživanje je identificiralo tri glavne prepreke širokom prihvaćanju izvještavanja o održivosti u međunarodnom javnom sektoru:

1. previše definicija koje utječu na opseg i fokus svakog izvještaja,
2. previše standarda za izvještavanje o održivosti, dok se vrlo malo standarda odnosi isključivo na javni sektor,
3. razlike između privatnih i javnih organizacija mogu utjecati na način na koji se provodi izvještavanje o održivosti.

Najveća prepreka širem prihvaćanju izvještavanja o održivosti u javnom sektoru je to što trenutno ne postoji dogovoreni standard ili okvir. Od 12 različitih okvira za izvještavanje o održivosti koji su trenutno dostupni prema istraživanju CIPFA – niti jedan se ne odnosi posebno na kontekst javnog sektora. Ova činjenica utječe na zbunjenost onih koji te okvire trebaju implementirati, otežana je usporedba među različitim tijelima uprave i organizacijama, a kao problem se javlja i nedostatak kvalitetnih podataka te nedostatak političke volje i dogovorenog okvira.

Neosporno je, dakle, kako javni sektor treba svoj specifični prilagođeni okvir za izvještavanje o održivosti. Upravo na pitanju razvoja takvog okvira za javni sektor jednu od vodećih uloga preuzeo je IPSASB (The International Public Sector Accounting Standards Board ili Odbor za međunarodne računovodstvene standarde u javnom sektoru). Ovaj okvir bi podrazumijevao uključivanje novih standarda, vezanih za izvještavanje o održivosti, uz već postojeće standarde izvještavanja za javni sektor.

Udruženje računovođa Europe (Accountancy Europe)⁴ smatra kako prva faza rada IPSASB-a je osigurati da koncepti i terminologija izvedeni iz ovih standarda budu u skladu s onima koji već prevladavaju u javnom sektoru. Tada bi bilo potrebno preusmjeriti naglasak ISSB standarda sa stvaranja vrijednosti i pružatelja financiranja prema pružanju usluga i široj populaciji dionika zainteresiranih za financijska izvješća

⁴ <https://www.accountancyeurope.eu/wp-content/uploads/220906-response-public-sector-sustainability-PGI-IPSASB.pdf>

opće namjene javnog sektora. Svi subjekti javnog sektora trebaju izvijestiti o svojim ključnim utjecajima na društvo za njihove najvažnije 'ESG' teme kao i izvještavati o utjecaju koji pitanja o održivosti imaju na vrijednosti njihove imovine.

Na svom sastanku u prosincu 2022., uzimajući u obzir hitnost ovog pitanja, IPSASB je odlučio započeti određivanje opsega tri potencijalna projekta izvještavanja o održivosti za javni sektor dok se ne osiguraju resursi potrebni za početak razvoja smjernica. Ova se odluka temelji na 25-godišnjem iskustvu IPSASB-a u postavljanju standarda u javnom sektoru, kao i na snažnoj podršci globalnih dionika prijedlozima u Konzultativnom dokumentu, Unaprjeđenje izvještavanja o održivosti javnog sektora.

Neposredna akcija IPSASB-a bit će uspostavljanje Radne skupine za održivost koja će voditi ovu prvu kritičnu fazu istraživanja i određivanja opsega. Prioritetne istraživačke teme Odbora su:

1. opći zahtjevi za objavljivanje financijskih informacija povezanih s održivošću,
2. objave povezane s klimom,
3. prirodni resursi – nefinancijske objave (paralelno s razvojem smjernica za financijsko izvještavanje predloženih u Konzultativnom dokumentu, Prirodni resursi).

Što se tiče izvještavanja javnog sektora, IPSASB je već osigurao snažne temelje za izvještavanje o programima koji se bave i klimatskim promjenama i ciljevima održivog razvoja u svojim Preporučenim praktičnim smjernicama (RPG) 3 o „Informacijama o učinkovitosti usluge izvještavanja”. Ovo se sada može primijeniti, zajedno s RPG-om 1 „Izveštavanje o dugoročnoj održivosti financija subjekta” koji se može koristiti za spajanje financijskih učinaka nefinancijskih metrika i rizika kojima se upravlja. Dana 9. svibnja 2023., IPSASB je izdao Izvještavanje o informacijama o programu održivosti—Amandmani na RPG 1 i 3: Dodatne neautoritativne smjernice koje vlade i subjekti javnog sektora mogu odmah primijeniti za izvještavanje o informacijama o programu održivosti. Dodatne smjernice namijenjene su podršci provedbi ključnih područja istaknutih u dokumentu OECD-a Zeleno proračunsko planiranje: Put naprijed. Svakako, jedan od zadataka IPSASB je povezivanje standarda vezanih za izvještavanje o održivosti sa standardima financijskog izvještavanja za javni sektor te Preporučenim praktičnim smjernicama (RPG) koje se bave fiskalnom održivošću.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Postoji jasan konsensus kako je potrebno obuhvatiti organizacije javnog sektora u izvještavanju o održivosti, ali također postoje i jasni problemi koje je potrebno adresirati kako bi izvještavanje o održivosti zaista postalo svrsishodno i smisleno kaka je u pitanju javni sektor. U tom kontekstu, nameću se sljedeće potrebe, koje je potrebno adresirati:

1. razviti i usvojiti okvir izvještavanja o održivosti prikladan za javni sektor uz usklađivanje postojećih standarda,
2. dati jasnije definicije opsega i cilja izvještaja o održivosti kada su u pitanju organizacije javnog sektora,
3. postojanje jasnog političkog konsenzusa na globalnoj ali i na razini države kako bi izvještavanje o održivosti za organizacije javnog sektora bilo obvezno – usvajanje i implementacija nužnih zakonskih regulativa,
4. educiranje osoblja u javnom sektoru kako bi mogli udovoljiti zahtjevima izvještavanja u javnom sektoru,
5. integriranje izvještavanja o održivosti s ostalim oblicima izvještavanja u javnom sektoru u cilju postizanja jedinstvenog pogleda na organizacijsku efikasnost.

Uključivanje javnog sektora je ključno ako države žele postići ciljeve održivog razvoja. Politika i ciljevi koji to podržavaju moraju se odrediti na najvišem nivou razine vlasti i uspješno komunicirati u cijelom javnom sektoru.

LITERATURA

1. Burja, S. (2022): Izvještavanje o nefinancijskim informacijama subjekata javne uprave (poslijediplomski specijalistički rad), Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet Zagreb.
2. Letica, M., Gadžo, A., Veleđar, B. (2022): Upravljačko računovodstvo u javnom sektoru, Revicon, Sarajevo.
3. Nedić, R. (2015): Razvijenost javnog menadžmenta i efektivnost javne uprave (doktorska disertacija), Sveučilište u Mostaru, Ekonomski fakultet Mostar.
4. Okvir za realizaciju ciljeva održivog razvoja u Bosni i Hercegovini (2020), Sarajevo.
5. Vinšalek Stipić, V. (2018): Društvena i ekološka održivost poduzeća javnog sektora, Računovodstvo i Menadžment – RiM 2018, str. 215 – 226.
6. <https://www.accountancyeurope.eu/wp-content/uploads/220906-response-public-sector-sustainability-PGI-IPSASB.pdf>
7. http://bih-chm-cbd.ba/?page_id=4003&lang=bs
8. <https://www.hpb.hr/hr/sto-ukljucuje-izvjestavanje-o-odrzivosti/7884>
9. <https://zamisli2030.ba/bs/okvir-ciljeva-odrzivog-razvoja-u-bih/>

Ivan Luburić, dipl. oec.

Agencija za nadzor osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, BiH
iluburic@nados.ba

dr. sc. Edin Taso

Agencija za nadzor osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, BiH
etaso@nados.ba

mr. sc. Alma Smailagić

Agencija za nadzor osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, BiH
asmailagic@nados.ba

UTJECAJ INFLACIJE NA SEKTOR OSIGURANJA

Sažetak

Svjetska ekonomija prolazi kroz turbulentan postpandemijski period u kojemu katalizator negativnih trendova čini ratni sukob u Ukrajini. Inflacija proizašla kao rezultat nestabilnosti u lancima opskrbe i poremećajima na tržišnoj ravnoteži dodatno je pod utjecajem već dugoročnog ratnog sukoba. Deficit vanjskotrgovinske bilance Bosne i Hercegovine, omogućava „uvoz“ značajne inflacije koja se lokalno multiplicira na svim segmentima gospodarstva. Unutar financijskog sektora ekonomije entiteta Federacije Bosne i Hercegovine sektor osiguranja zauzima manji udio u odnosu na banke. Većina ostvarenog portfelja osiguranja se odnosi na osiguranje od automobilske odgovornosti i osiguranje kasko motornih vozila. Inflatorna kretanja su se odrazila na sektor osiguranja prvenstveno kroz značajan porast rashoda za materijalne štete, a kontributivno naročito kroz odštete na motornim vozilima gdje je značajan porast cijena novih i polovnih vozila, cijena rezervnih, zamjenskih dijelova i cijena rada na opravicima. Osiguravajuća društva moraju očuvati vlastitu stabilnost poslovanja kroz poslovne modele držeći do adekvatnosti premija osiguranja.

Ključne riječi: *Pandemija korona virusa COVID -19, zdravstvena i socio-ekonomska kriza, inflacija, industrija osiguranja, Bosna i Hercegovina, indeksacija, investicije, prinosi, osiguranje od automobilske odgovornosti, štete, premije osiguranja, tehničke pričuve, stabilnost*

1. UVOD

Suvremene ekonomije radi globalizacijskih integracijskih procesa, je nemoguće razmatrati bez izloženosti globalnim promjenama. Višestruko je dokazano da otvorenost, za razliku od autarkičnosti ekonomija, donosi dugoročni prosperitet, ali se time pojavljuju i rizici međuzavisnosti nacionalnih ekonomija i moguće prelijevanje kriza iz jednih nacionalnih gospodarstava u druga. Ako razmatramo Bosnu i Hercegovinu, iako robna razmjena sa inozemstvom kontinuirano raste, veći je rast uvoza nego izvoza. Tako je vanjskotrgovinski robni deficit Bosne i Hercegovine u 2022. iznosio cca 10,6 milijardi KM, a pokrivenost uvoza izvozom je iznosila 62,8%¹. Mala i ovisna ekonomija Bosne i Hercegovine je time značajno izložena bilo kakvim promjenama na globalnoj i regionalnoj razini, naročito u dijelu odnosa koje ima sa zemljama s kojima ostvaruje najveće volumene robne razmjene.

Razdoblje 2020.-2022. godine obilježava globalna zdravstvena i socijalna kriza i neizvjesnost izazvana pandemijom virusa korona COVID-19 kakva nije iskušena u posljednjem svjetskom poretku. Obzirom na inducirane mjere prevencije i zaštite i obustavljanja pandemija svakako se kriza prelila i na ekonomsku i finansijsku, prvenstveno uzrokujući kašnjenje, obustave ili potpuni prekid ustaljenih globalnih lanaca opskrbe, kako sirovina i poluproizvoda, tako i konačnih proizvoda. Sve je dalje uzrokovalo masovne prekide proizvodnje i poslovanja, nezaposlenost, ograničenje kretanja i distribucije, posljedično smanjenje ponude i potražnje u kratkom roku, te prihoda i zarada. Globalna razmjena roba i dobara je maksimalno usporena ili u pojedinim industrijama u potpunosti obustavljena, a posljedično i kretanje novca i novčanih ekvivalenata što je razvilo i posljedice u finansijskom sektoru. Međuzavisnost nacionalnih ekonomija je bila razvidna u potpunosti i rijetke su industrije koje nisu osjetile negativne efekte krize. Za primjer, pozitivan utjecaj globalne krize izazvane pandemijom je imala farmaceutska industrija, ali i IT sektor i prehrambena industrija. Uslijed psihološkog efekta krize na stanovništvo pojavila se značajnija potražnja za farmaceutskim proizvodima a u cilju preveniranja razvoja korona virusa. Također, psihološki efekt se odrazio i u prehrambenoj industriji u kratkom roku, gdje je stanovništvo uslijed nesigurnosti i usporenosti lanaca opskrbe povećalo potražnju i gomilalo osobne zalihe roba. Pandemija je uzrokovala i brzi razvoj IT sektora, prvenstveno kroz izrade platformi za rad i pružanje usluga na daljinu putem različitih web servisa, ali i otvorila pravce razvoja nekih novih tržišnih niša koje se eksploatiraju u budućnosti. Ekstremi na strani negativnih efekata su turistički sektor i prijevoz, naročito zrakoplovni.

Odras krize na finansijski sektor u predmetnom razdoblju je prvenstveno u kratkoročnim izazovima realnog sektora i efektima izostanka ili usporenosti globalne robne razmjene. Valja naglasiti da je finansijski sektor ušao u korona krizu sa visokim stopama likvidnosti, okruženjem izrazito niskih pa i negativnih kamatnih

¹ https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2023/ETR_01_2022_12_1_HR.pdf

stopa, niskim stopama inflacije i relativno stabilnim tečajevima. Pad ili usporavanje gospodarske aktivnosti se odrazilo na kreditiranje istih, iako su radi niskih kamatnih stopa u praksi bili različiti reprogrami dugovanja. Primarni izvori banaka su bili na rekordnim razinama uzrokujući promjenu poslovnih modela i pronalazak drugačijih izvora profitabilnosti osim neto kamatnog prihoda. Globalno države su se zaduživale po izrazito niskim, dok su pojedine države uživale i zaduženje po negativnim kamatnim stopama. Tako su npr. krajem 2019. negativne prinose na svoje državne obveznice ostvarile Danska (-0,59%), Njemačka (-0,59%), Irska (-0,01%), Francuska (-0,28%), Latvija (-0,11%), Luksemburg (-0,50%), Nizozemska (-0,43%), Austrija (-0,30%), Slovenija (-0,16%), Slovačka (-0,34%), Finske (-0,30%) i Švedske (-0,23%)².

Unutar financijskog, sektor osiguranja se pokazao otpornim na izazove koji su se pojavljivali. Naročito su se kratkoročno pozitivno odrazila smanjenja izdataka za štete uslijed pada frekvencije štetnih događaja. Pad aktivnosti, robne razmjene i smanjene komutacije ljudi i roba, a naročito posljedice potpunog zatvaranja gradova, pokrajina, država ili uvođenje policijskog sata je smanjilo potencijal za osigurane štetne događaje, naročito u prometu. Dok su poslovni modeli osiguratelja već bili prilagođeni na smanjene prinose na strani investicija u već višegodišnjem okruženju niskih kamatnih stopa, izostanak ili smanjenje izdataka za štete su čak proizveli značajnije pozitivne efekte na profitabilnosti poslovanja.

Procjenjivalo se da će negativni odraz pandemije na globalnu ekonomiju biti bez presedana u zabilježenoj novoj povijesti pokrećući veliku ekonomsku krizu i neminovnosti recesije. Iako je jako teško izračunati sve negativne efekte korona pandemijske krize u 2020. globalni realni BDP se smanjio za 3,4% što nominalno iznosi preko dva bilijuna američkih dolara.³

Pronalaskom efikasnih cjepiva protiv virusa COVID-19, te početkom vakcinacije i prokuženošću populacije i sticanjem imuniteta, probudio se globalni optimizam, a time i gospodarska aktivnost. U skladu s procjenama već u 2021. dogodila se ekspanzija i snažni oporavak ekonomija, te je globalni BDP narastao preko 5,6%. Otežavajuća okolnost za globalnu robnu razmjenu, a time i ukupno stvaranje nove vrijednosti u 2021. je bila višednevna blokada Sueskog kanala u ožujku 2021. Sueski kanal - „žila kucavica“ svjetske ekonomije, kroz koji se odvija oko 12% globalne robne razmjene, je nasukavanjem jednog od najvećih kontejnerskih brodova Ever Given-a u kanalu bio blokiran za promet. Prema procjeni Allianz-a blokada prometa kroz kanal je uzrokovala gubitke na globalnoj ekonomiji u iznosima cca 9,6 milijardi dolara dnevno.⁴ Ekspanzija potražnje u 2021. godini proizvela je značajan udar na već destabilizirane industrije koje su svoje poslovne modele

² [Obveznice – Što su i koje su glavne karakteristike? \(kamatnestope.com\)](#)

³ <https://www.statista.com/topics/6139/covid-19-impact-on-the-global-economy/#topicOverview>

⁴ <https://www.mfat.govt.nz/en/trade/mfat-market-reports/the-importance-of-the-suez-canal-to-global-trade-18-april-2021/>

prilagodile ranije nastaloj situaciji, te nisu mogle odgovoriti zahtjevima. Tržišni ekvilibrij se kratkoročno pomaknuo, te se u ograničenim količinama ponude i zahtjevima za rokovima isporuke podigla opća razina industrijskih cijena nakon višegodišnje stabilnosti. Praktično, u 2021. se realizirala i zaostala značajna potražnja iz 2020. a i tekuća iz 2021. godine. Porast opće razine industrijskih cijena je bila naznaka porasta opće razine potrošačkih cijena - inflacije koja će se kasnije u 2022. dodatno povećati ratnim sukobom u Ukrajini. Utjecaj inflacije na sektor osiguranja općenito i u Bosni i Hercegovini, odnosno Federaciji Bosne i Hercegovine će biti posebno obrađen u ovome radu u svjetlu rezultata sektora ali i procjena budućih kretanja odnosnih makroekonomskih pokazatelja.

1.1. Utjecaj ratnog sukoba u Ukrajini na ekonomske prilike, ponudu i potražnju, cijene i inflaciju - EU

Samo što se stižala (ali ne i nestala) pandemija COVID-19 koja je tokom 2020. godine sve do nedavno uzrokovala globalnu zdravstvenu, ekonomsku, financijsku i socijalnu krizu, u veljači 2022. nastala je nova pošast i prijetnja evropskoj, a time i Svjetskoj ekonomiji i miru - ruska agresija i rat u Ukrajini koja objektivno prijeti usporavanjem ekonomskog rasta i daljim porastom inflacije u Europi u 2023. godini, uglavnom uslijed poremećaja u opskrbi i visokog rasta cijena energenata, žitarica i prehrambenih proizvoda. Zapravo su ratna razaranja i pustošenje evropske žitnice, kako Ukrajinu nazivaju, s jedne strane, i uvedene ekonomske sankcije Rusiji, s druge strane, već ugrozili i poremetili globalnu ponudu i potražnju i uzrokovali visoki rast cijena sirovina, energenata i hrane.

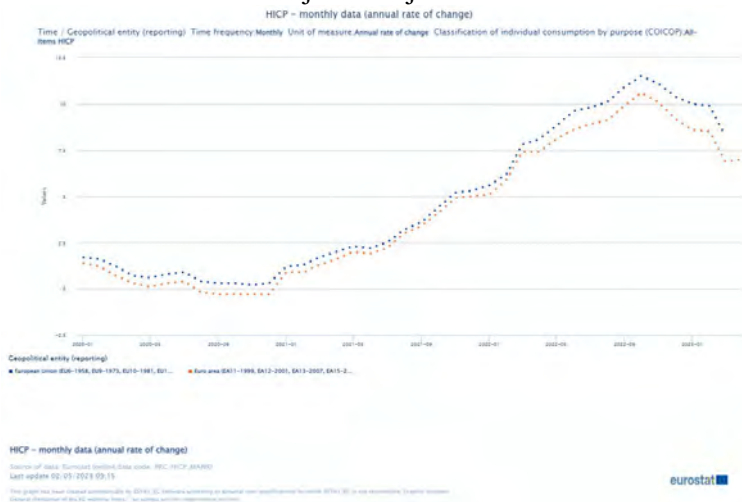
Tokom 2021. godine, bruto domaći proizvod (BDP) 27 zemalja članica EU (EU27) snažno se oporavio od efekata pandemija COVID-19, sa međugodišnjim rastom od 5,4%, nakon brzog uvođenja efikasnih cjepiva ali i prokuženosti stanovništva i sticanjem imuniteta, postepeno ukidanje mjera izolacije i ponovnog pokretanja gospodarske aktivnosti. Rast je potaknut snažnom potrošnjom domaćinstava, kao što su i nacionalni i evropski planovi oporavka. Istovremeno, nastavljeni su poremećaji u lancima opskrbe, izazvani ranije pandemijom i drugim čimbenicima. Ovi faktori, zajedno sa povećanjem cijena energije, doveli su do rasta inflacije, iako po različitim nacionalnim stopama.

Za EU27 u cjelini procijenjena inflacija za 2021. je bila na 5,3%, da bi se u drugoj polovici 2021. realizirala veća inflacija, a koja je sa rastom ubrzala u 2022. godini, dostižući novi maksimum na kraju svakog mjeseca: 8,1% u travnju i 8,8% u svibnju bez znakova vrhunca, da bi u listopadu 2022. godine narasla do 11,5%, nakon čega dolazi do pada u prosincu 2022. na 10,4% što je nastavljeno i u 2023. godini - siječanj 2023. zabilježio 10%.

Povećana inflacija u EU sredinom 2021. godine (uslijed prekida lanaca opskrbe tokom pandemije), pojačana je rastom cijena nafte i hrane. Također su u trećem

kvartalu 2021. godine značajno povećane potrošačke cijene u EU. Isti trend nastavljen je i u 2022. godini, da bi početkom 2023. godine inflacija usporila (Grafikon 1.).

Grafikon 1. Godišnja inflacija u EU i eurozoni u %

Izvor: Eurostat, 2023.

2. EKONOMSKE PRILIKE U BOSNI I HERCEGOVINI U 2023. GODINI, TEŠKOĆE I PREDVIĐANJA

Mala, uvozno ovisna i na najmanje poremećaje vrlo osjetljiva BiH ekonomija, a pogotovu na tektonske poremećaje poput svjetske socio-ekonomske i zdravstvene krize uzrokovane pandemijom COVID-19, inflacijom, visokim cijenama i poremećenim lancima opskrbe, je trpila ozbiljne posljedice, naročito tijekom 2020. godine, od kojih se uz velike napore oporavila, osloncem uglavnom na vlastite resurse.

Prema podacima Centralne banke Bosne i Hercegovine⁵ i podacima Agencije za statistiku BiH, u toku 2021. godine realiziran je rast bruto društvenog proizvoda u BiH nakon krize uzrokovane pandemijom korona virusa. Realni BDP-a u četvrtom kvartalu 2021. godine, u odnosu na isti kvartal prethodne godine, porastao je za 7,5% (Tablica 1.). Naročito je visoki rast ostvaren u djelatnostima hotelijerstva i turizma (50,1%) i u trgovini na veliko i malo (17,1%). Prema posljednje dostupnim službenim podacima Agencije za statistiku BiH, u drugom kvartalu 2022. godine zabilježen je značajan rast realne ekonomske aktivnosti od 5,9 %, u odnosu na isti kvartal prethodne godine. Istovremeno, rast realnog BDP-a bio je bitno sporiji od

⁵ Centralna banka BiH, [Bilten 4 2022_bos.pdf](#)

nominalnog rasta (koji je iznosio 18,8 % na godišnjoj razini), zbog rekordnog rasta cijena u drugom kvartalu 2022. godine.

Tablica 1. Glavni ekonomski indikatori u BiH

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Nominalni BDP (u milionima KM)	29,904	31,37 6	33,444	35,29 6	34,24	38,64
Stopa realnog rasta BDP (%)	3,2	3,2	3,7	2,8	-3,2	7,5
Stopa potrošačkih cijena prosjek	-1,1	1,2	1,4	0,6	-1	2
Bruto devizne rezerve (mil. KM)	9,531	10,55 7	11,623	12,59 7	13,868	16,34 8
Vanjski dug vlad.sektora u % od BDP	29,7	26	24,5	23,1	25,5	24,8
Servisiranje vanjskog duga (mil. KM)	723	983	955	794	741	773

Izvor: Centralna banka BiH Bilten 3 2022

Iako su procjene išle u smjeru obuzdavanja inflacije u zadnjem kvartalu 2022. inflatorni trendovi su se nastavili i u 2023. godini. Izostanak mjera monetarne politike radi isključive uloge Centralne banke BiH kao monetarnog odbora je sveo fiskalnu politiku na jedini mehanizam borbe protiv inflacije, a što se, u Federaciji Bosne i Hercegovine kroz npr. različite intervencije Vlade Federacije Bosne i Hercegovine manje ili više uspješno provodilo. Fiskalna politika nije značajnije izolirala ugrožene grupe stanovništva kako bi pomogla u olakšavanju efekta inflacije i udara na cijenu potrošačke košarice, već je koristila masovne instrumente na cijelu populaciju kroz npr povećanje neoporezivih primanja. U periodu 2016-2021 se smanjuje udio vanjskog duga vladinog sektora u postotku BDP-a, te su izostale politike upravljanja dugom korištenjem okruženja niskih kamatnih stopa. Izostankom mjera monetarne politike, fiksnim tečajem vezanim za euro, vanjskotrgovinskom razmjenom u kojoj je cca 60% pokrivenosti uvoza izvozom i nekim drugim faktorima, uz već postojeće inflatorne trendove dodatna inflacija u BiH je uvezena i multiplicirala se lokalno naročito od trećeg kvartala 2022. do prvog kvartala 2023. U sredini toga perioda su se odveli i opći izbori u Bosni i Hercegovini, a kojima je prethodila politička kriza koja je svakako umanjila/ blokirala moguće direktne strane investicije a time i njihov učinak na BDP.

Poučeni iskustvom ranijih kriza, posljednje značajnije iz 2008. godine, možemo pretpostaviti period recesije nakon smirivanja finansijskih tržišta, ali u ovome trenutku, iako ekonomija EU / Njemačke kao motora EU ekonomije „hoda rubom“ procjene su da je moguće izbjeći recesiju.

Iako se procjenjuje da će europska ekonomija izbjeći recesiju, lokalno u Bosni i Hercegovini u drugoj polovici 2023. godine očekuje se izazovan period i moguće usporavanje ekonomske aktivnosti, imajući u vidu nastavak nepovoljnih faktora. Pozitivni utjecaj ovaj put ima smanjeni politički rizik kroz brzo formiranje razina vlasti u BiH poslije općih izbora, te jasno opredjeljenje ka EU članstvu.

3. UTJECAJ INFLACIJE NA SEKTOR OSIGURANJA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Kao posljedica inflacije u sektoru osiguranja, odnosno u društvima za osiguranje dolazi do povećanja izdataka za štete (povećanje troškova popravke ili zamjene osigurane imovine) kao i drugih troškova poslovanja (cijena zakupa poslovnog prostora, energenata, troškova rada i ostalih troškova vezanih uz zaposlenike). Da bi društvo za osiguranje osiguralo dovoljan iznos sredstava za izmirenje odštetnih zahtjeva, odnosno jamčilo sigurnost i solventnost u svom poslovanju u budućem periodu, neophodno je da je premija osiguranja određena poštujući pravila osigurateljne i aktuarske struke. Kada govorimo o sektoru osiguranja važno je istaknuti da se radi o sektoru koji je visoko reguliran, pod nadzorom je supervizora, a i sama društva za osiguranje prate i anticipiraju rizike u poslovanju što rezultira relativno visokom otpornosti sektora osiguranja.

Kao i druge varijable, inflacija ima utjecaj na različite segmente poslovanja pa samim tim i bilance društva za osiguranje. Unutar pasive u osiguravajućem društvu značajan dio odnosi se na tehničke pričuve koje se formiraju iz premija osiguranja i služe za pokriće šteta (postojećih i budućih). Uslijed povećanih prosječnih izdataka za štete bez da iste prati rast cijene osiguranja odnosno premija društvo za osiguranje može ugroziti adekvatno namirenje oštećenika. Promatrajući aktivu bilance stanja društva za osiguranje u istoj najznačajniji dio čine ulaganja, odnosno imovina kojim su „pokrivena“ sredstva tehničke pričuve, u zavisnosti od strukture ulaganja promjene kamatnih stopa, cijena nekretnina, kretanja na tržištima kapitala značajno mogu utjecati na vrijednost i dovoljnost imovine. Politika reosiguranja koju vodi društvo za osiguranje može imati utjecaj na apsorpciju rizika inflacije u dijelu smanjenja izloženosti kod npr. ugovora koji o osiguranju koji imaju štete „dugog repa“.

Za praćenje rezultata preuzimanja rizika osiguravajućeg društva koriste se između ostalog kvota štete i kvota troškova, te iz njih zbirno i kombinirani razmjerni. Kvota šteta i kvota troškova su jedni od ključnih pokazatelja poslovanja društva. Isti pokazuju da li društvo ima dovoljno premija da pokrije i štete i vlastite troškove poslovanja. Kvota šteta je odnos zbira neto iznosa isplaćenih šteta, promjena pričuva za štete, promjena ostalih tehničkih pričuva i zarađene premije osiguranja, dok je kvota troškova odnos zbira iznosa poslovnih rashoda (troškovi pribave i uprave), ostalih osigurateljno – tehničkih izdataka i zarađene premije osiguranja. Redovitim praćenjem izvršavanja poslova preuzimanja rizika, prate se i rezultati. Dobre kvote

šteta i troškova, odnosno kombinirani razmjernost treba promatrati kao kratkoročni imperativ, ali lošije kvote u srednjem/ duljem roku mogu ukazivati na neodrživost poslovnog modela, potrebnom za dodatnim kapitalom ili odricanjem od dijela poslovanja koji nema profitabilnost. Neželjeni rezultati mogu upućivati na neadekvatnost premije i troškova i na potrebu njihove korekcije. Treba uzeti u obzir da su navedeni pokazatelji zasnovani na povijesnim podacima, tj. trenutno ne odražavaju utjecaj trenutnih tržišnih kretanja, tj. trenutnih inflatornih kretanja na poslovanje društva za osiguranje, odnosno sektora osiguranja.

Promatrajući inflatorna kretanja u periodu 2000-2022 godina u Bosni i Hercegovini utvrđeno je da se stopa inflacije kretala kako slijedi:

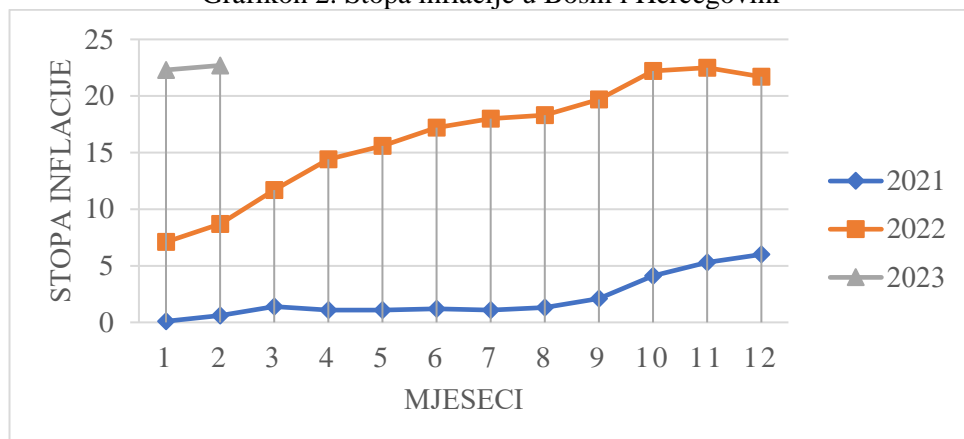
Tablica 2. Stope inflacije u Bosni i Hercegovini

Godine	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022 (procjena CB BiH)
Stopa inflacije u %	4,8	3,6	2,1	-1	-1,6	2	14

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine i Centralna banka Bosne i Hercegovine

Promatrajući stopu inflacije u toku 2022. godine u usporedbi sa prethodnom 2021. godinom ista je imala mjesečni trend kako je predstavljeno na Grafikonu 2.

Grafikon 2. Stopa inflacije u Bosni i Hercegovini

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Na osnovu podataka u Tablici 2. i Grafikonu 2. možemo zaključiti da je evidentno da su prvo pandemija Covid-19, poremećaji u lancu nabavke, a potom i ratna događanja u Ukrajini utjecali na makroekonomska kretanja kako u Svijetu tako

posljedično i u Bosni i Hercegovini, te da su stope inflacije bilježile rekordne iznose posebno u IV kvartalu 2022. godine uz nastavak trenda i u prva dva mjeseca 2023. godine. Prema određenim procjenama očekivanja su da će stope inflacije u 2023. godini biti znatno niže, ali također u periodu do 2027. godine ne očekuje se pad opće razine potrošačkih cijena odnosno deflacija.

3.1. Utjecaj na premije osiguranja i štete

Kako je u tržištu osiguranja Bosne i Hercegovine, konkretnije tržištu osiguranja u Federaciji Bosne i Hercegovine većinski u strukturi portfelja zastupljeno osiguranje od automobilske odgovornosti i kasko osiguranje motornih vozila (72% ukupne premije neživotnih osiguranja), u nastavku će se dati osvrt na spomenuti segment tržišta i utjecaj inflatornih kretanja na isti.

Premija osiguranja od automobilske odgovornosti (AO) u 2022. godini na tržištu osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine iznosila je 275,6 mil. KM, dok je premija kasko osiguranja motornih vozila iznosila 64,8 mil. KM. Prosječna premija AO u Federaciji Bosne i Hercegovine u odnosu na entitet Republiku Srpsku i zemlje regije je viša i iznosi 326 KM, u Republici Srpskoj iznosi 295 KM, dok u Hrvatskoj i Srbiji iznosi 296 KM i 228 KM respektivno. Napominjemo da je u Bosni i Hercegovini premija AO, u skladu sa važećim zakonskim okvirom, administrativno određena od strane entitetskih regulatornih agencija i društva za osiguranje nemaju mogućnost da istu samostalno povećaju ili smanje.

Prosječna premija osiguranja od AO na tržištu Federacije Bosne i Hercegovine, kako je to prikazano u Tablici 3., ima trend rasta uz blagi pad u 2021. godini i sa 301 KM u 2018. godini dosegla je 329 KM zaključno sa I kvartalom 2023. godine.

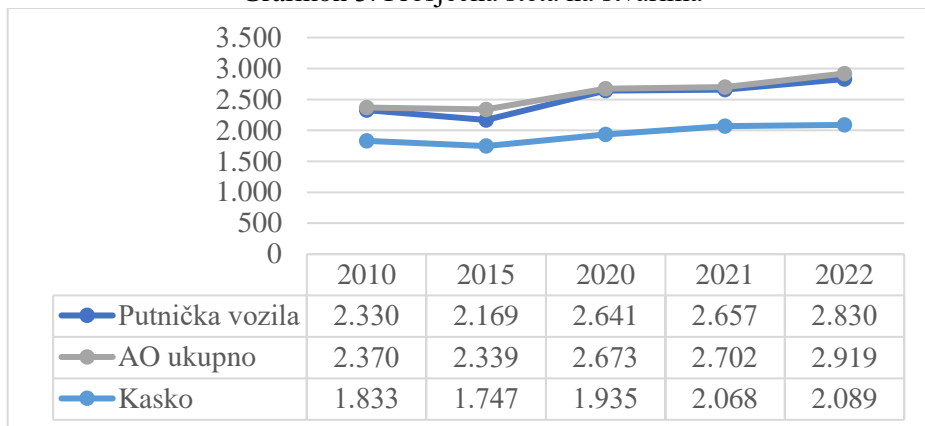
Tablica 3. Pregled prosječne premije automobilske odgovornosti na tržištu Federacije Bosne i Hercegovine

Prosječna premija AO	2018	2019	2020	2021	2022	Q1 2023
	301	310	324	320	326	329

Izvor: Agencija za nadzor osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine

U cilju analize utjecaja inflacije na djelatnost osiguranja u segmentu vrste osiguranja od automobilske odgovornosti izračunata je prosječna materijalna šteta za segment putničkih vozila, ukupno za AO i za kasko osiguranje i ista ima sljedeći trend:

Grafikon 3. Prosječna šteta na stvarima

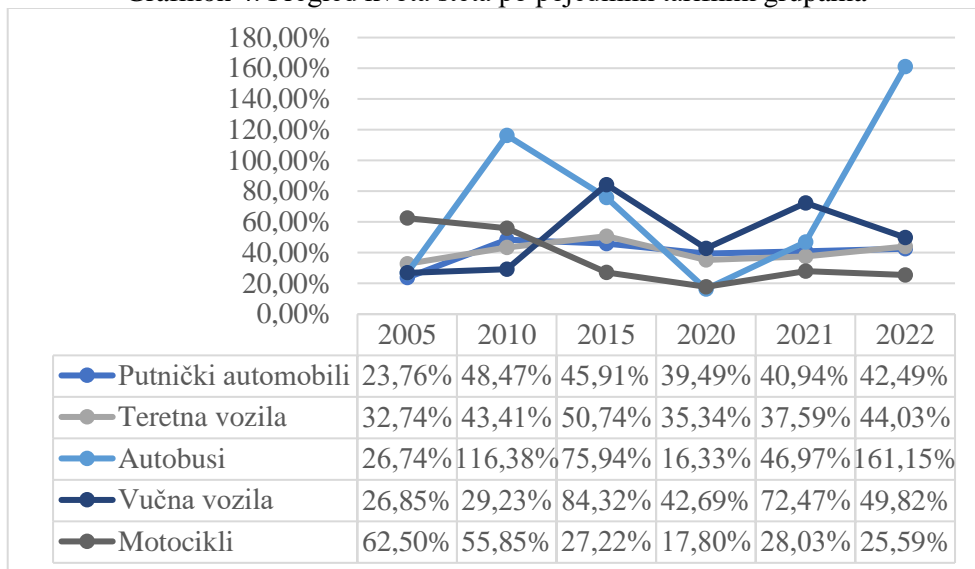

Izvor: Agencija za nadzor osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine

Iz navedenog grafičkog prikaza možemo vidjeti da prosječna šteta na stvarima (materijalna šteta) kod putničkih vozila u 2022. godini bilježi porast od 173 KM (2021. godine rasla za 16 KM), a promatrajući osiguranje AO ukupno, prosječna šteta na stvarima je rasla za 217 KM (2021. godine rasla za 29 KM). Evidentno je da povećanje cijene rada, rezervnih dijelova i cijene i novih i polovnih vozila utiče na iznose odštetnih zahtjeva. Trend rasta prosječne štete je nastavljen i u 2023. godini pa tako je prosječna šteta u osiguranju od AO u I kvartalu 2023. godine u odnosu na I kvartal 2022. godine porasla za 10,97%, dok je u kasko osiguranju porasla za 6,72%. Slični trendovi su zabilježeni i na ostalim tržištima osiguranja regije, te tržišni akteri i odnosni regulatori sa pažnjom analiziraju kretanja i provode aktivnosti u smislu povećanja premija osiguranja po ugovorima o osiguranju za vrste osiguranja koje su pretrpile značajan udar inflacije.

Za potrebe procjene eventualnog utjecaja inflatornih kretanja u prethodnom periodu na sektor osiguranja u Federaciji Bosne i Hercegovine izvršen je izračun kvote šteta po tarifnim grupama (prosjeak društava) za vrstu osiguranja od automobilske odgovornosti. Premija osiguranja se određuje u zavisnosti od vrste vozila, te se vozila u tarifi premije grupiraju u grupe, tzv. tarifne grupe.

Grafikon 4. Pregled kvota šteta po pojedinim tarifnim grupama

Izvor: Agencija za nadzor osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine

Promatrajući kretanje kvote šteta kod putničkih vozila koja čine 82% portfelja osiguranja od automobilske odgovornosti evidentno je da u 2022. godini nije došlo do značajnog povećanja iste, tj. da efekt inflacije zaključno sa 2022. godinom još uvijek nije vidljiv.

Tablica 4. Kvota šteta za osiguranje od automobilske odgovornosti ukupno za sva vozila

Kvota šteta	2005	2010	2015	2020	2021	2022
Vrsta rizika 10.01 Osiguranje vlasnika odnosno korisnika motornih vozila od odgovornosti za štete pričinjene trećim osobama	34,84%	47,56%	47,69%	38,21%	41,39%	43,49%

Izvor: Agencija za nadzor osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine

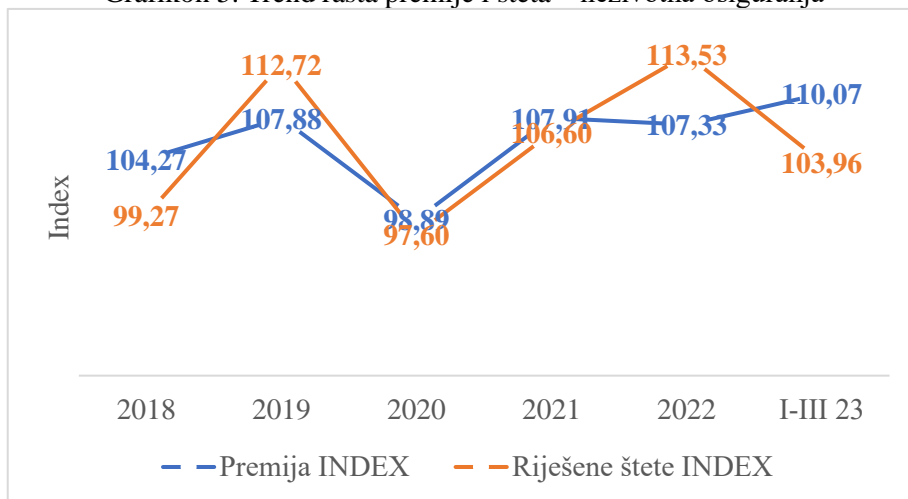
Kako je navedeno u Tablici 4. možemo vidjeti da ukupno promatrana kvota šteta za sve grupe vozila iznosi 43,49% što ukazuje na trenutnu dostatnost premije osiguranja, uzimajući u obzir da je podzakonskim aktom Agencije za nadzor osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine propisan raspored premije osiguranja na

način da se do 30% mogu pokrivati režijski troškovi za poslovanje osiguravajućih društava, do 1% može biti iznos sredstava preventive i ostatak do konačnih 100% premije je tehnička premija koja služi za pokriće izdataka za štete. Cijeneći sve naprijed navedeno zaključuje se:

- Kvota šteta na razini tržišta Federacije BiH ukupno za AO u 2022. godini iznosi 43,49%, za putnička vozila koja sudjeluju 82% u AO policama kvota šteta iznosi 42,49%;
- Prosječna šteta na stvarima/ materijalna šteta je u 2022. godini u odnosu na 2021. godinu rasla za 217 KM, ali navedeni porast još uvijek nije značajno utjecao na kvotu šteta;
- Iznos prosječne premije AO je u odnosu na zemlje regije je najveći u Federaciji BiH i iznosi 326 KM;
- Cijeneći kretanje kvote šteta evidentno je da trend inflacije i evidentirane stope inflacije u 2022. godini, posebno u IV kvartalu 2022. godine još uvijek nisu imali značajan utjecaj na poslovanje društava za osiguranje;
- struktura premije AO police definirana Odlukom o načinu utvrđivanja tarife premije i cjenovnika za osiguranje vlasnika vozila od odgovornosti za štetu prouzrokovanu trećim licima je takva da se 70% premije odnosi na tehničku premiju, a 30% na režijski dodatak⁶.

Međutim, ako promatramo kretanje premije i šteta vidjet ćemo da riješene štete u segmentu neživotnih osiguranja u 2022. godini imaju brži trend rasta od realiziranih premija osiguranja, kao i u vrsti osiguranja od automobilske odgovornosti riješene štete znatno brže rastu od premije osiguranja, što je prikazano na grafikonima koji slijede.

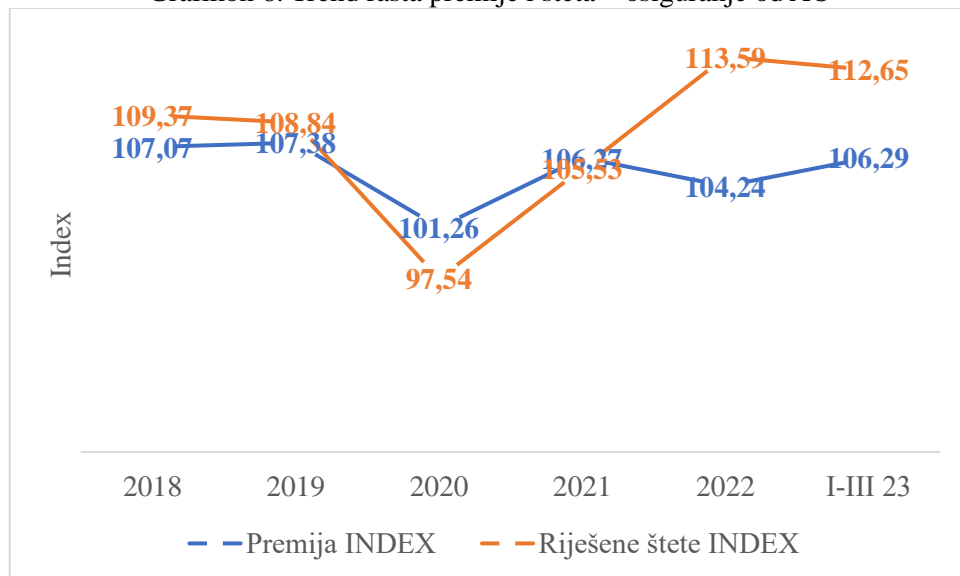
Grafikon 5. Trend rasta premije i šteta – neživotna osiguranja

Izvor: Agencija za osiguranje Federacije Bosne i Hercegovine

⁶ https://nados.ba/dokumenti/bs/odluke/BOS_Tarifa_AO.pdf

Grafikon 6. Trend rasta premije i šteta – osiguranje od AO

Izvor: Agencija za osiguranje Federacije Bosne i Hercegovine

Navedeni trend bržeg rasta šteta od rasta premije ukazuje da bi se društva za osiguranje u narednom periodu mogla suočiti sa nedovoljnim sredstvima za namirenje odštetnih zahtjeva, budući da se fond koji se formira iz prikupljene premije osiguranja sporije puni, nego što je to porast izdataka za štete koji dopijevaju na naplatu.

3.2. Indeksacija u osiguranju

Suvremena osigurateljna industrija ne poznaje dugoročnija razdoblja visokih stopa inflacije, ali radi postojećih trendova i izvjesnosti rizika potrebno je raditi prilagodbe poslovanja. U povijesti kontinuirane faze visoke inflacije su relativno rijetka pojava. Kako je i vidljivo iz narednog grafikona povećane stope inflacije uobičajeno prati ratove, te je značajna inflacija bila tijekom i neposredno nakon Prvog i Drugog svjetskog rata, dok je dugotrajnija inflacija posljedica naftne krize 70-ih godina 20-og stoljeća.

Grafikon 7. Kretanje stopa inflacije kroz povijest

A. Except for wartime and the 1970s, inflation tends to be low

Sources: Global Financial Data; national data: BIS.

Izvor: Global Financial Data

Usljed visokih stopa inflacije u kratkom roku može doći do neprilagođenosti osiguranih svota na policama osiguranja, da limiti nisu dostatni na pokriće šteta, npr. da cijena građenja po m² poraste toliko da premaši značajno ugovorenu svotu na polici osiguranja, te je u slučaju totalne štete gornja granica obveze za osiguravajuće društvo ugovorena svota osiguranja. Za oštećenika sukladno povećanim cijenama gradnje to može biti nedostatno za popravak uništene stvari, te se pojavljuje neželjeni slučaj podosiguranja.

Ovakvi slučajevi, ali i realna prilagodba i adekvatnost premija se može riješiti uvođenjem indeksacije na ugovore o osiguranju, odnosno vezivanjem visine premije, za vezanu varijablu naknada štete kako bi se izbjegao učinak inflacije na štetama i podosiguranje.

Ovakva praksa je prisutna na tržištima osiguranja npr. Austrije gdje se prati indeks cijena naknada iz osiguranja od automobilske odgovornosti koji mjeri prosječan razvoj cijena najvažnijih komponenata naknade koje proizlaze iz osiguranja automobilske odgovornosti.⁷

3.3. Investicije u osiguranju

U pravilu, svako gospodarsko društvo, uključujući i svako osiguravajuće društvo je onoliko sposobno da opstane i bude uspješno na tržištu, ukoliko je sposobno da osigura dugoročnu solventnost i da omogućava tekuću i dugoročnu likvidnost, tako da u ugovorenim (propisanim) rokovima servisira sve dospjele obveze i, uz to da profitabilno posluje i da na taj način sačuva i uvećava osnivački kapital. Zbog toga

⁷ <https://www.statistik.at/statistiken/volkswirtschaft-und-oeffentliche-finanzen/preise-und-preisindizes/kraftfahrzeughaftpflicht-versicherungsleistungspreisindex-kvlpj>

su: dugoročno ispunjenje uvjeta za solventnost (*raspolaganje optimalnim pričuvama u iznosu dovoljnom za pokriće obveza, raspolaganje propisanim minimalnim jamstvenim fondom i osiguranje i održavanje margine solventnosti kao propisanog iznosa kapitala za pokriće neočekivano visokih obveza za štete*), zatim stabilna prodaja osiguranja i tržišno učešće, blagovremena naplata potraživanja usklađena sa rokovima dospijea obveza, stabilni izvori financiranja, stabilni, sigurni i likvidni plasmani privremeno slobodnih sredstava osiguravajućeg društva, bitni preduvjeti za njegovo uspješno poslovanje i razvoj.⁸

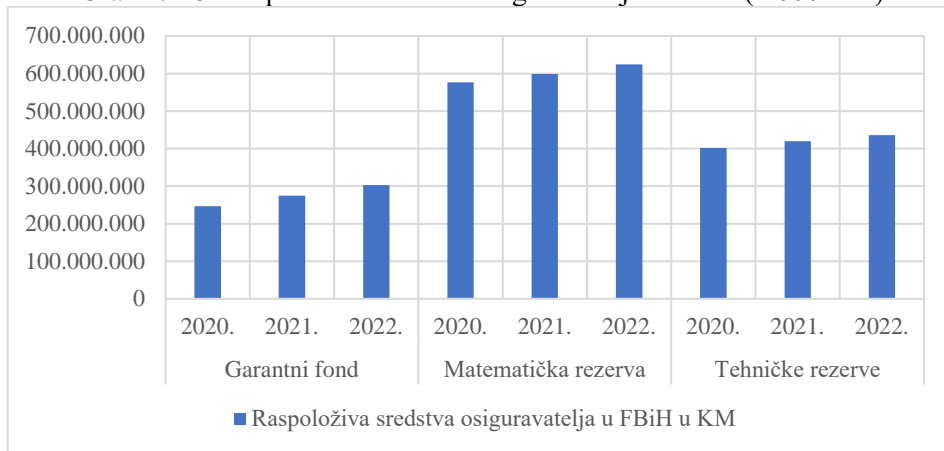
Efikasno (likvidno, sigurno i profitabilno) upravljanje *investicijama privremeno slobodnih sredstava osiguravajućeg društva u vrijednosne papire, u kreditiranje privrednih investicija pod komercijalnim uvjetima otplate, u nekretnine, udjele i u druge plasmane u skladu sa propisima* su vitalno važne poslovne aktivnosti osiguravajućeg društva. U BiH su znatno skromnije ukupne investicije sektora osiguranja. Tako je sektor osiguranja u BiH u 2015. godini ukupno investirao 1.120,7 miliona KM od čega 21,9% u vrijednosne papire, udjele i zajmove, u nekretnine 13,8%, depozite i gotovinu 54,5% i 6,1% u ostala ulaganja. Uz optimalnu strukturu portfelja osiguranja usklađenu sa tržišnim potrebama, ključni preduvjeti efikasnog investiranja privremeno slobodnih sredstava osiguranja i osiguranja likvidnosti, solventnosti, profitabilnosti, dinamičnog, efikasnog rasta i razvoja industrije osiguranja u razvijenim zemljama su: (1) razvijena financijska tržišta na kojima je organizirana ponuda i potražnja gotovine i raznovrsnih financijskih instrumenata, (2) kontinuirani razvoj i primjena moderne portfolio teorije i modela za procjenu rizične vrijednosti u oblasti upravljanja investicijama u vrijednosne papire, (3) razvoj i implementacija suvremene metodologije za analizu i ocjenu ekonomske opravdanosti kreditiranja privrednih investicija i, (4) razvoj i primjena suvremenih informatičkih tehnologija u upravljanju poslovnim transakcijama na financijskim tržištima, a posebno u upravljanju investicionim portfeljom osiguravajućih kompanija. Uz redovne poslove životnog i neživotnih osiguranja i reosiguranja, (re)osiguravajuća društva kao i drugi investitori generiraju svoj investicijski portfolio i ostvaruju ekonomske ciljeve poslovnim transakcijama, kupovinom i prodajom različitih *financijskih instrumenata na financijskim tržištima*. Važno je istaći da su u razvijenim tržišnim ekonomijama višestruko veće i raznovrsnije mogućnosti za investiranje zahvaljujući ponudi velikog broja različitih vrsta financijskih instrumenata na financijskim tržištima.

Globalno plasmani osiguravajućih društava koja se bave neživotnim osiguranjima se razlikuju od plasmana društava koja se bave isključivo poslovima životnog osiguranja, budući da prva primarno nastoje osigurati trenutnu likvidnost jer su isplate šteta češće i veće, nego kod životnog osiguranja. Kod prvih dominiraju ulaganja u depozite, obveznice i dionice zbog lakšeg i bržeg unovčenja bez gubitaka, dok su ulaganja u nekretnine manja. Društva koja se bave životnim osiguranjem (budući da ovo osiguranje ima i štedni karakter), moraju u plasmanima sredstava

⁸ Ž. Šain, E. Taso: Due diligence – Procjena vrijednosti osiguravajućeg društva, EFS UNSA, Sarajevo, 2015. str. 152.

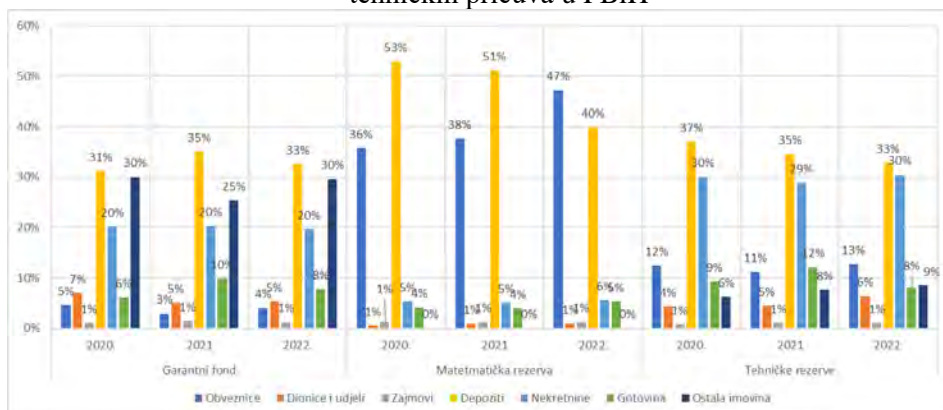
ostvarivati prinose koji im omogućavaju da ravnopravno konkuriraju drugim oblicima štednje. Ova društva najviše plasiraju u dugoročne financijske instrumente - korporativne obveznice i hipotekarne instrumente, u državne obveznice i obične dionice. Obzirom da su im novčani tokovi stabilniji, a rezerva dugoročna, kod ovih društava je veće učešće dugoročnih i profitabilnih investicija u ukupnom portfelju. Investicije u nekretnine su česte u inflatornim kretanjima zbog lakšeg izbjegavanja gubitaka po osnovu inflacije i zbog mogućnosti ostvarenja prihoda od iznajmljivanja nekretnina, što je slučaj kod određenog broja domaćih osiguravajućih društava.

Grafikon 8. Raspoloživa sredstva osiguravatelja u FBiH (u 000 KM)

Izvor: Izvještaj o sektoru osiguranja Federacije BiH, Agencija za nadzor osiguranja F BiH

Grafikon 9. Struktura ulaganja sredstava jamstvenog fonda, matematičke pričuve i tehničkih pričuva u FBiH

Izvor: Izvještaj o sektoru osiguranja Federacije BiH, Agencija za nadzor osiguranja F BiH

Obzirom da je u strukturi ulaganja domaćih osiguravajućih društava, a radi nerazvijenosti domaćeg tržišta novca i kapitala, dominantan udio dugoročnih depozita kod komercijalnih banaka, procjenjuje se u srednjem roku da će porast referentnih kamatnih stopa uzrokovan repo poslovima centralnih banaka kao instrumentom monetarne politike u suzbijanju visoke inflacije djelovati blagotvorno. Opći porast kamatnih stopa bi trebao uticati i na porast prinosa investicijskog portfelja društava za osiguranje iz Federacije Bosne i Hercegovine.

4. ZAKLJUČAK

U odnosu na razvijene evropske zemlje, BiH ekonomija i u okviru nje sektor osiguranja su nedovoljno razvijeni i znatno zaostaju iza prosjeka zemalja članica EU prema: bruto društvenom proizvodu, ostvarenoj premiji, učešću ukupne premije u bruto društvenom proizvodu, BDP-u po stanovniku i visini premije po stanovniku. Uzroci ekonomskog zastajanja Bosne i Hercegovine uključujući i domaći sektor osiguranja iza zemalja u regiji i mnogo više u odnosu na razvijene članice i prosjek EU, i bez negativnih posljedica - trenutne inflacije, krize u Ukrajini, izraženih klimatskih promjena kao i nepovoljnih demografskih kretanja, proističu iz devastirane gospodarske strukture i razjedinjenog tržišta u BiH, nedovoljnih investicija u ekonomiji, konstantne političke nestabilnosti i izazivanja kriza, prestanka rada i nestanka brojnih gospodarskih subjekata i mnogobrojnih njihovih kooperanata od ratnog/poratnog perioda sve do danas, nezaposlenosti, rasta cijena roba/usluga koji nije praćen rastom plaća i mirovina, pada standarda i kupovne moći stanovništva, odlaska mladih stručnih kadrova iz cijele države. Unatoč navedenom, visoko reguliran sektor osiguranja Federacije BiH se pokazao otpornim i stabilnim u svim dosadašnjim makroekonomskim izazovima, međutim procjenjuje se da isti nije potpuno imun obzirom nap prognoze jednog od vodećih instituta koji se bavi osiguranjima (Global Data insurance) u Evropskoj uniji za 2023. godinu. Predmetni institut predviđa rast šteta za oko 6%, dok će premija rasti sporije, tj. oko 4,5%. Cijeneći, naprijed navedeno za tržište Federacije BiH kao i strukturu premije, kretanje prosječne materijalne štete, uvažavajući i činjenicu o ostvarenom režijskom dodatku u društvima za osiguranje evidentno je da trenutna kvota šteta na AO od 43,49% trenutno ostavlja prostor za apsorpciju inflatornih kretanja, ali isto tako treba uzeti u obzir da efekti inflacije iz IV kvartala 2022. godine nisu mogli biti sadržani u izračunatim kvotama šteta, jer će se isti po prirodi toka šteta odraziti na štete u 2023. godini i kasnije, također treba uzeti u obzir da makroekonomska kretanja u 2022. godini nisu nešto što se ranije u bližoj povijesti događalo i teško se može predvidjeti kakva nas makroekonomska kretanja očekuju u 2023. godini i poslije. Visoka je neizvjesnost povezana s projekcijama stručnjaka. Ključni rizik i dalje se odnosi na mogućnost ozbiljnijih poremećaja u opskrbi energentima u Europi, što bi dovelo do daljnjih povećanja cijena energije i smanjenja proizvodnje. Iako društva za osiguranje u Federaciji BiH imaju stabilno poslovanje, navedene analize ukazuju na potrebu poduzimanja preventivnih mjera, kako od strane društava za osiguranje,

tako i u dijelu regulatornih aktivnosti, a sve u cilju mitigacije negativnih efekata inflatornih kretanja i očuvanja dugoročne stabilnosti sektora.

LITERATURA

1. Agencija za nadzor osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine (2022). Izvještaj o sektoru osiguranja Federacije BiH za period od 01.01.2021. do 31.12.2021. godine.
2. Agencija za osiguranje Republike Srpske (2022). Izvještaj o stanju sektora osiguranja u Republici Srpskoj za period od 01.01.2021. do 31.12.2021. godine.
3. Agencija za osiguranje u BiH (2021). Statistika tržišta osiguranja u BiH 2020, Sarajevo.
4. Agencija za osiguranje u BiH (2022). Statistika tržišta osiguranja u BiH za 2021. godinu.
5. Agencija za statistiku BiH, Bosna i Hercegovina u brojevima 2022., februar 2023.
6. Allianzov barometar rizika za 2023. godinu (Allianz Global Corporate & Specialty-AGCS), https://www.allianz.hr/hr_HR/privatni-korisnici/onama/press/allianzov-barometar-rizika-za-2023.html.
7. Centralna Banka BiH, Bilten 3 2022, Novembar 2022.
8. Centralna Banka BiH, Godišnji izvještaj 2021, mart 2022.
9. EIOPA-e (Q4 2021 i Q3 2022), Insurance statistics https://www.eiopa.europa.eu/tools-and-data/statistics-and-risk-dashboards/insurance-statistics_en
10. Hrvatski ured za osiguranje, Tržište osiguranja u 2021. godini, [h https://huo.hr/upload_data/site_files/godisnje_izvjesce_2021-web.pdf](https://huo.hr/upload_data/site_files/godisnje_izvjesce_2021-web.pdf)
11. Insurance Europe – Annual report 2021-2022., June 2022. <https://www.insuranceeurope.eu/publications/2620/annual-report-2021-2022/>
12. Insurance Europe (2020). European Insurance in Figures - 2018 data,
13. Insurance Europe (2021). Insurance Statistics 2019.
14. Insurance Europe (2022). European Insurance in Figures - 2020 data,
15. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Priopćenje Ekonomske statistike12, https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2023/ETR_01_2022_12_1_HR.pdf, (pristupljeno svibanj 2023).

red. prof. dr. sc. Željko Šain

Univerzitet u Sarajevu – Ekonomski fakultet, Sarajevo, BiH

zeljko.sain@efsa.unsa.ba

INSTITUCIONALNA I PERSONALNA FINACIJSKA PISMENOSTI FINACIJSKO ZDRAVLJE U BOSNI I HERCEGOVI - STANJE I PERSPEKTIVE KAO OSNOVA POSLOVNOG BONITETA (POLAZIŠTE ZA ŠIRU ELABORACIJU I DJELOVANJE)

Sažetak

Financijska pismenost i financijsko zdravlje su esencijalno bitni za poslovni bonitet općenito, posebno i pojedinačno. U Bosni i Hercegovini (BiH) ovo je relativno nova tema koja se izravno akademski i stručno detaljnije elaborira tek u zadnjih desetak godina. Prije toga se o ovome samo neizravno govorilo na različite načine i različitim povodima. Prošlost ne možemo mijenjati, ali trebamo, iz povijesti kao "učiteljice života", snažno i kvalitetno u sadašnjosti kontinuirano graditi suvremenu budućnost utemeljenu na trendu visoke razine financijske pismenosti i financijskog zdravlja u BiH kao osnove poslovnog boniteta. Nepobitna je tvrdnja da su financijska pismenost i financijsko zdravlje conditio sine qua non za budući rast i razvoj Bosne i Hercegovine, kao i svih država na Planeti i daljnjeg razvoja aktualne civilizacije na Zemlji. Razina kompleksnog poslovnog boniteta u izravnoj je vezi sa konkurentnim sposobnostima poslovnog subjekta na tržištu, cijele nacionalne privrede u međunarodnim ekonomskim odnosima, njihovom rejtingu i poziciji u odnosu na konkurente, po bilo kojem međunarodnom relevantnom kriteriju (uključujući i Porterovih pet sila). Prirodno je da institucionalna financijska pismenost i financijsko zdravlje proizilaze iz personalne financijske pismenosti i financijskog zdravlja. Prvi put sam se izravno suočio sa ovom oblašću neposredno nakon zvršetka posljednjeg rata u BiH. Jedan od programa USAID-a bio je vezan za pomoć bankarskom sektoru. Voditelj jednog od tih programa g. Bill Pedllton je želio na početku edukacije testirati elementarno financijsko znanje iz poslovne matematike direktore banaka koji su došli na edukaciju. Test je bio pismeni, anonimni i sastojao se od devet zadaćica. Rezultati testa su bili loši, gotovo zabrinjavajući. Zamolio sam g. Billa Pedlltona da isti test, na isti, anonimni način dam studentima ekonomije koji su studirali na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu u dva grada: u Sarajevu i Zenici. Testirao sam studente od prve do treće godine. Od njih 668, samo 4,10% je riješilo svih devet zadaćica! Jako poražavajuće! Nakon ovoga, radeći za veliki broj pravnih osoba u BiH (poduzeća, banaka, društava za osiguranje, drugih financijskih institucija, državnih, nevladinih, humanitarnih i sličnih pravnih osoba...) stekao sam spoznaje o nezadovoljavajućoj razini institucionalne i personalne financijske pismenosti i financijskog zdravlja u BiH.

Ključne riječi: *financijska pismenost, financijsko zdravlje, Bosna i Hercegovina, međunarodni računovodstveni standard 19*

1. UVOD

Ova, široka i kompleksna tema, može se promatrati sa različitih stajališta. U ovom radu bit će promatrana iz, uvjetno, financijskog kuta regulatornih i nadzornih organa (tijela) te njihovih praktičnih ostvarenja, odnosno fragmentarno, sa stajališta zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, ali dijelom i kao posebnih oblika financijskog menadžmenta. Dakle, neće biti sustavno i cjelovito, na znanstvenoj metodologiji, teorijsko - praktično elaboriranje naslovljene teme. Svaka od navedenih oblika vlasti (zakonodavna, izvršna, sudska) ima svoje određene obveze, prava i dužnosti glede naslovljene teme *sui generis!* Praktična ostvarenja njihovih regula su raznolika, kako po sadržaju, tako i po formi; kako institucionalno tako i personalno. Ne postoji niti jedna institucija, ma kojeg karaktera bila u BiH, ne postoji niti jedna pravna ili fizička osoba koja ima dovoljan obujam, strukturu i kvalitetu financijske pismenosti i financijskog zdravlja mjereno najsvremenijim kriterijima i potrebama suvremenog tržišta, dostignute razine društvenog razvoja i njihovih nezaustavljivih trendova.

2. INSTITUCIONALNA FINACIJSKA PISMENOST I FINACIJSKO ZDRAVLJE U BiH

Naslovljeni kut promatranja bit će, u prvom redu, primjereno fokusiran na aktualno stanje zakonodavne, izvršne i sudske vlasti.

U svim državama na Planeti, zakonodavnu vlast čine političke stranke tzv. Pozicije koje su na demokratskim izborima dobile vlast da, u određenom vremenskom intervalu, budu legalna i legitimna vlast u jednoj državi. Članovi zakonodavne vlasti ("parlamentarci") su različitih profesionalnih izobrazbi te, prirodno, nemaju iste razine financijske pismenosti. Donose veliki broj važnih zakona, odluka obvezujućeg karaktera za sve one kojima su namijenjeni. Iako imaju različite obime i kvalitete financijske pismenosti, u principu, na koncu imaju al pari obveze, prava i odgovornosti kod donošenja i usvajanja zakonskih i drugih pravnih akata.

Izvršnu vlast u BiH čine Predsjedništvo BiH, Vijeće ministara BiH, entitetske vlade (Federacije BiH i Republike Srpske), Vlada Distrikta Brčko i cijeli niz vlada nižeg oblika državnog ustroja (županijske, odnosno kantonalne, gradske, općinske, tj. lokalni oblici državnog ustroja). Svatko od njih, sukladno svojim ustavnim i zakonskim ovlastima, donosi cijeli niz pravnih normi, u principu, obvezujućeg karaktera, a sve te norme, izravno ili neizravno imaju u sebi komponentu financijskih određenja. Koliki stupanj financijske pismenosti imaju odgovorne osobe koje donose

te pravne norme? Iskustvena, opća ocjena je sigurno kvalitativnog određenja: nedovoljna financijska pismenost! Dokaz za ovu ocjenu je cijeli niz pravnih i financijskih neusklađenosti, kako po vertikalnoj, tako i po horizontalnoj ravni u brojnim oblicima državnog ustroja. Ili, također, potpuno ili djelimično neiskorištena milijunska (u domaćoj ili stranim valutama) novčana kreditna sredstva ili sredstva reserve na računima Centralne banke BiH ili, u principu, gotovo svih poslovnih banaka koje posluju u BiH. Ovome možemo dodati i neadekvatno korištenje privremeno slobodnih novčanih sredstava društava za osiguranje itd.

Sudska vlast u BiH, kao i svugdje u svijetu, svoj manjak financijske pismenosti nadoknađuje putom sudskih vještaka ekonomske struke. Ovdje se institucionalna financijska pismenost nadopunjuje personalnom financijskom pismošću, koja u konačnici ima institucionalni karakter.

Institucionalna financijska pismenost treba biti osnova sadržaja za financijsko zdravlje. To je potreban, ali ne i dovoljan uvjet. Dovoljan uvjet je organizacijski ustroj regulatornih i nadzornih organa (tijela) koji trebaju cjelovito, kontinuirano, maksimalno učinkovito sa prevagom sustava ranog upozoravanja, procjenjivati financijsko zdravlje svake institucije, svake pravne i fizičke osobe. To je svakako ciljani sustav. Koliko je on do sada ostvaren u BiH? Najtačniji odgovor na ovo pitanje je: nije u potpunosti, razvija se, nije do kraja izgrađen. Glavni otežavajući faktor u toj izgradnji je komplicirani državni ustroj BiH utemeljen na odredbama Dejtonskog mirovnog sporazuma, "Dejtonskog ustava".

Financijsko zdravlje izravno zavisi od sadržaja i forme rada financijskih institucija i njihovog okruženja; njihove regulacije, nadzora i realnog ostvarenja u svakodnevnom radu.

Glavni monetarni suveren – Centralna banka BiH radi na principima Valutnog odbora (*Carensi bourd*) što joj limitira funkcije izvorne, klasične centralne banke. To je jedno od "uskih grla" za financijsko zdravlje u BiH. Personalni sastav njenih najvažnijih organa: Upravnog vijeća i Odbora za financije, u principu se sastavlja, odnosno imenuje više po političkoj, a ne stručnoj kvalifikaciji što sigurno utiče na bonitet rada Centralne banke. Rad Stalnog komiteta za financijsku stabilnost, kao organa Centralne banke, ne isporučuje rezultate javnosti koje bi mogao. Dokaz za to može biti i velika kriza koja se ostvarila kod materijalizacije kredita sa valutnom klauzulom vezanih za švicarski franak (koje je odobravalala tadašnja Hypo Alpe Adria Bank).

U fiskalnoj sferi, organizacija i sadržaji rada poreskih sustava dodatno kompliciraju bonitet financijskog zdravlja u BiH. Ovdje je dominantna pozornost na izravne i neizravne poreze, institucije, njihova organizacija i personalni sastavi koji to realiziraju. Gotovo je sve nepotrebno politizirano, dobrim dijelom neracionalno ustrojeno i poprilično iskomplicirano.

Institucionalna finacijska pismenost i finacijsko zdravlje svoju materijalizaciju ima i kroz sustavno uređene interne kontole, interne revizije i eksterne revizije u pravnim osobama. Sve navedeno ima svoje temeljno izvorište u nesavršenosti čovjeka, odnosno ljudi i njihovim svjesnim i / ili nesvjesnim greškama različitih naravi. Te nesavršenosti čovjeka, odnosno ljudi su polazište za različite rizike s mogućim sinergetskim efektima. Rizike, navedene naravi, treba što prije i što cjelovitije identificirati, ocijeniti i njima adekvatno, blagovremeno, stručno upravljati.

Sustavi internih kontrola su neminovnost ne samo pravnih normi, nego realnih poslovnih procesa. Oni su, gotovo u svim procesima, profesionalno definirani, pravno normirani i primjereno sankcionirani. Međutim, praksa je pokazala da to nije dovoljno. Zato je materijaliziran i sustav internih revizija kao "... super kontrola internih kontrola". Podsjetimo se, sustavi internih kontrola i internih revizija nisu vezani samo za finacijsku komponentu poslovanja. Oni su vezani za kompletne poslovne procese: finacijske, nefinacijske (administrativne), opće i sl. To su, u principu, najvažniji oblici kontrola u cjelokupnom radnom procesu poslovne institucije. Interne kontrole i interne revizije su složeni i kompleksni poslovni procesi koji traže, u određenim dijelovima, potrebne sadržaje i oblike finacijske pismenosti te izravno utječu na finacijsko zdravlje tangirane institucije. Dinamični i kompleksni poslovni procesi, stanje na tržištu, radnom i životnom okolišu traže inoviranje i dopunavanje navedenih kontrola. Tako je npr. 2021. godine donesen Pravilnik o provođenju osiguranja i unapređenja kvalitete interne revizije u institucijama BiH (Službeni glasnik BiH, 74/21) koji, između ostalog, određuje eksternu ocjenu kvalitete interne revizije. Podsjetimo se: interna revizija je neovisna profesionalna djelatnost, na njen rad nitko ne smije utjecati, ali je u funkciji top menadžmenta i organa upravljanja pravnom osobom.

Eksterna revizija poslovanja pravne osobe je u funkciji vlasnika pravne osobe za koju se vrši ovaj oblik revizije. I ona je, po svom karakteru, neovisna djelatnost. Poželjno je da ima primjerenu povezanost sa internom revizijom. Zakonom o računovodstvu i reviziji iz 2009. godine određeno je postojanje Odbora za javni nadzor rada eksternih revizora, revizorskih društava i Revizorske komore u Federaciji BiH. Vrlo slično, gotovo identično, ovo je pitanje regulirano i u Republici Srpskoj. Zakonska određenja sadržaja i načina rada eksterne revizije jesu još jedan način mjerenja finacijskog zdravlja u jednoj državi i mjesto potreba visoke institucionalne i personalne finacijske pismenosti.

3. PERSONALNA FINACIJSKA PISMENOST I FINACIJSKO ZDRAVLJE U BiH

Personalna financijska pismenost, kao osnova financijskog zdravlja, općenito, a tako i u BiH stiče se na više načina: (a) kroz sustave institucionaliziranih edukativnih institucija i (b) individualnim ili grupnim vaninstitucionaliziranih edukativnih institucija – samostalnim radom, mimo formalnog sustava.

Financijska pismenost kroz sustave institucionaliziranih edukativnih institucija u BiH, nažalost, ne počinje u predškolskoj i osnovnoškolskoj razini. Na srednjoškolskoj razini, financijska pismenost se izučava samo u specijaliziranim srednjim školama, kao što su: ekonomska, trgovačka, ugostiteljsko – turistička i slične škole u kojima se na izravan način, u raznim sadržajima i formama govori o novcu i plaćanjima. U ostalim srednjim školama se, u principu, ne stiče nikakva ili vrlo mala financijska edukacija, odnosno financijska pismenost. Na razinamaakademskog, visokoškolskog obrazovanja, financijska pismenost se stiče, u principu, na malom broju fakulteta ili akademija. To su ekonomski fakulteti ili druge visokoškolske institucije koje u svojim programima imaju određene ekonomske sadržaje vezane za novac, kalkulacije, plaćanja i slične teme. Aktualno vrijeme realnih životnih i poslovnih procesa, gotovo u svim profesionalnim disciplinama, nezaustavljivi suvremeni trendovi, neminovno traže određene razine financijske pismenosti, sukladno karakteru poslovnih pozicija. Zato se, posebno na specijalističkim razinama u akademskoj edukaciji (poglavito se misli na drugi ili treći ciklus edukacije), nastavni planovi i programi sve više proširuju, primjereno potrebama, temama ili čak cijelim predmetima koji obrađuju sadržaje financijske pismenosti. Npr. na master studiju iz Zdravstvenog menadžmenta izučavaju se i nastavni predmeti kao što su: financijski menadžment u zdravstvu, ekonomika i financiranje zdravstva itd.

Personalne profesionalne potrebe za financijskom pismošću, koje se ne stiču u cikličnim sustavima srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja, mogu se realizirati, u principu, u necikličnim obrazovnim sustavima, kao što su specijalistički tečajevi, seminari, radionice, simpoziji, forumi, debate, okrugli stolovi i sl. Te specijalističke edukacije su različitih specijalističkih sadržaja, formi i namjena. Navedimo nekoliko takvih primjera: edukacije više razina za stručnjake iz računovodstva (npr. certificirani računovodstveni tehničar, samostalni računovođa, forenzični računovođa i sl.), interni i eksterni revizori, certificirani aktuari, procjenitelji vrijednosti poduzeća, procjenitelji vrijednosti nekretnina, sudski vještaci ekonomske struke, financijski savjetnici, porezni savjetnici, brokeri, dileri, zdravstveni menadžeri, vanjskotrgovinski savjetnici itd. Sva navedena i slična zvanja u sebi imaju odgovarajuće oblike i sadržaje financijske pismenosti koja izravno doprinose financijskom zdravlju. U BiH su se ova izučavanja i zvanja počela manje – više sustavno organizirati uz pomoć međunarodnih institucija nakon završetka rata, tj. od 1995. godine naovamo. U posljednjih deceniju – dvije, ove

edukacije, u principu, obavljaju domaće institucije sa svojim lokalnim kadrovima. Mnoga od ovih zanimanja imaju jasnu zakonsku i drugu pravnu utemeljenost.

Individualna ili grupna vaninstitucionalna edukacija, samostalni rad mimo formalnog obrazovnog sustava, je sve popularniji i neminovniji oblik izgradnje finacijske pismenosti u BiH. Može se svrstati u oblik cjeloživotnog kontinuiranog učenja kao imperativni zahtjev podizanja svog individualnog, personalnog konkurentskog kapaciteta na tržištu rada. Suvremena edukativna sredstva, pisanog i / ili elektroničnog karaktera, su dobra potpora u ovom načinu edukacije.

4. STANJE I PERSPEKTIVE FINACIJSKE PISMENOSTI – SVOJEVRSNA SWOT ANALIZA

Stanje i perspektive finacijske pismenosti u BiH su jedna od izuzetno bitnih zadataka za njenu opstojnost i izgradnju. Pokušat ćemo ovo dati kroz primjerenu, ne cjelovitu, SWOT analizu.

Postojeće snage finacijske pismenosti se ogledaju u sve većem razumijevanju odgovornih fizičkih i pravnih osoba za ovu neminovnost u svakodnevnom životu i radu. Iako stupanj ovog razumijevanja nije ni približno dovoljan, on je dobra osnova za ubranu sustavnu izgradnju cikličnih i necikličnih oblika edukacije, primjereno strukturiranih, po sadržaju i formi, za sve uzraste života čovjeka i ljudi, te za sve profesije kojima se oni bave cijelog života.

Glavne slabosti se očituju u realnoj nespremnosti da se razumijevanje potrebe za kontinuiranim sve većim obimom sadržaja primjerene finacijske pismenosti brže ostvaruje u svakodnevnom životu i radu.

Prilike za kontinuirani trend podizanja finacijske pismenosti su izvrsne: imaju imperativni karakter za opstanak, a zatim razvoj svake fizičke i pravne osobe, formalne i neformalne životne i radne skupine, institucije, države, planete Zemlje. Za ovo ima gotovo beskonačno primjera (primjera nekonačan broj!). Jedan od njih su sustavi gotovinskog i bezgotovinskog plaćanja, kreditni odnosi itd.

Prirodno je da postoje i brojne prijetnje za razvoj finacijske pismenosti, a samim tim i za finacijsko zdravlje fizičkih i pravnih osoba. Glavna prijetnja je (ne)zvanična tendencija nevidljivih snaga u svijetu, pa i u BiH, da veliki dio obične populacije, fizičkih i pravnih osoba, bez obzira na njihov društveni i / ili radni status destimulira u kontinuiranom sticanju više razine finacijske pismenosti kako bi mogli tim fizičkim i pravnim osobama lakše manipulirati u svakodnevnom životu i radu arbitrirajući isključivo u svoju egoističnu korist.

5. JEDAN PRAKTIČAN PRIMJER: TEORIJSKO I PRAKTIČNO (NE)RAZUMIJEVANJE POSTOJANJA I PRIMJENE MEĐUNARODNOG RAČUNOVODSTVENOG STANDARDA 19 – OSOBNA PRIMANJA UPOSLENIH RADNIKA

Međunarodni računovodstveni standard 19 – Osobna primanja uposlenih (u nastavku: MRS 19) egzistira već više decenija, a u Bosni i Hercegovini se počeo obračunavati 2006. godine. Prva institucija koja ga je obračunala bila je Centralna banka BiH. U početku je, u BiH, imao fakultativni karakter, dok je danas obvezujući za sve one pravne osobe koje žele imati pozitivno revizijsko mišljenje o bonitetu svog poslovanja. Njega obračunavaju ovlašteni, certificirani aktuari. Eksterni revizori, u svom stručnom timu, trebaju imati kvalitetnog verificiranog stručnjaka koji može ocijeniti validnost obračuna po ovom računovodstvenom standardu. U BiH praksi postoji ozbiljno razmimoilaženje u shvatanju i tumačenju suštine i forme MRS-a 19. Zbog njegove racionalne primjene u praksi trebalo bi unificirati njegovo shvatanje i praktičnu primjenu. Dosadašnji različiti oblici primjene u praksi nanose višestruku štetu, kako pravnim osobama u kojima se Standard obračunava, tako i fizičkim osobama na koji se izravno primjenjuje. Vlastito profesionalno iskustvo koje sam sticao od 2006. godine pa sve do danas, 2023. godine, proizvelo je bogato praktično iskustvo i niz otvorenim pitanja koja traže žuran i korektan odgovor. Krenimo određenim redom držeći se, u principu, kronologije samog teksta MRS-a 19.

Prvo, zašto je uopće potreban MRS 19?

Temeljni elementi poslovne etike, obveze, prava i odgovornostiposlodavca jeste izvršavanje ugovornih odredbi prema uposlenicima. To znači da je poslodavac obvezan blagovremeno, cjelovito, u sadržaju i formi izvršavati ugovorena plaćanja uposlenicima ako su izvršene, sukladno ugovoru, sve zadaće od strane uposlenika. To je jedan specifičan elemenat finacijskog planiranja, budžetiranja i osiguratelj ovog oblika likvidnosti i solventnosti.

Drugo, za koji se vremenski interval računa MRS 19?

Veći broj eksternih revizora finacijskih izvješća u BiH traži vremenski horizont od 40 godina!!! Razlog je: toliko traje puni radni vijek jednog uposlenika prema pozitivnim pravnim propisima u BiH. Međutim, to je apsolutno nerealni vremenski period za koji se traži proračun, zvaao se on i projicirane vrijednosti. U ovako dinamičnom vremenu, kada se sve brzo mijenja, nitko ne može, ni približno profesionalno, anticipirati događaje u narednih 40 godina., kako u poslovnom okruženju, tako i u samoj pravnoj osobi za koju se računa MRS 19. Za primjer se može uzeti najosjetljiviji dio u ovim aktuarskim obračunima: visina i postojanost (promjenjivost ili nepromjenjivost) diskontne stope u vremenskom periodu projiciranih novčanih tokova. Ili, trendovi koji će biti na finacijskim tržištima i / ilitržištima realnih dobara gdje se trebaju oploditi novčana sredstva izdvojena po MRS-u 19. Kako sa respektabilnom profesionalnom sigurnošću anticipirati unutar pravne osobe za koju se obračunava ovaj standard opstojnost ili promjenjivost

organizacijske strukture, broj uposlenih, migracijska kretanja (novouposleni i otišli radnici, po bilo kojem osnovu, iz pravne osobe), visina plaća i ostalih osobnih primanja relevantnih za obračun MRS-a 19, opstojnost osnovne djelatnosti pravne osobe itd? Kakva će biti pravna regulative bitna za ove obračune? Gdje je u svemu ovome izlaz? Izlaz postoji: u redovitom, kontinuiranom, godišnjem obračunu MRS-a 19 uz projiciranje svih bitnih veličina u narednih maksimalno pet godina.

Treće, cijeli niz otvorenih pitanja bez naznake za konkretne odgovore. Navedimo samo neke: kako tretirati obračune po MRS-u 19 ako pravna osoba posluje sa negativnim finansijskim rezultatom, da li se može osobni obračun uposlenika po ovom standardu prenositi iz firme u firmu, zašto se u BiH primjenjuje samo parcijalno sadržaj MRS-a 19 (od četiri sintetička dijela, uglavnom se koristi jedan ili dva dijela: obračuni za otpremnine kada se ide u mirovinu i / ili obračuni za jubilarne ili druge nagrade; a ne obračunavaju se kratkoročna primanja tijekom radnog odnosa: zarade, plaće, doprinosi za socijalno osiguranje, regres za godišnje odmore, bolovanja..., kao ni primanja nakon zaposlenja: mirovine, ostale mirovinske povlastice, životno osiguranje, medicinska njega...)? Može li se parcijalno primjenjivati MRS 19? Tko je dužan na ova, kao i druga otvorena pitanja, davati pravno utemeljene odgovore, biti regulator i nadzorni organ?

Četvrto, razumijevanje, tumačenje, obračuni, primjena MRS-a 19 može biti dobar primjer, odnosno “lakmus papir finansijske pismenosti” za sve one na koje se odnosi, u bilo kojem obliku, i njegove reperkusije na finansijsko zdravlje fizičke i pravne osobe, gospodarstva i društva u cjelini.

6. POUKA I PORUKA

Stanje institucionalne i personalne finansijske pismenosti i finansijskog zdravlja u BiH nije dobro. Neminovno ga treba kontinuirano, znansveno, unapređivati sukladno suvremenim trendovima. Bez ovoga nema kvalitetne budućnosti! U postojećem stanju, svi su na gubitku! Personalne i institucionalne konkurentske sposobnosti i njihovi kapaciteti na tržištu su u izravnoj vezi sa stupnjem suvremene, aktualne potrebne finansijske pismenosti i finansijskog zdravlja.

Svaka fizička i pravna osoba, pojedinac i institucija u ovoj oblasti ima konkretnu zadaću, obvezu, pravo i odgovornost. Konkretnim djelovanjem pokažimo, svi zajedno, našu profesionalnost u kontinuiranom izvršavanju ove nasušne potrebe.

LITERATURA

Teorijski i praktični kontinuirani rad u oblasti financija od 1977. do 2023. Godine autora ovog teksta.

red. prof. dr. sc. Igor Živko

Sveučilište u Mostaru, Ekonomski fakultet Mostar, Mostar, BiH

igor.zivko@ef.sum.ba

ZDRAVLJE FINANIJSKOG SEKTORA IZMEĐU INFLACIJE I ODRŽIVOSTI

Sažetak

Stabilan i učinkovit finansijski sektor bitan je preduvjet stabilnoj i razvijajućoj nacionalnoj ekonomiji. Imajući na umu bankovno dominantan finansijski sektor u BiH promatrat će se promjene u finansijskom sektoru i ponašanju najznačajnijih sektora u finansijskom sustavu u razdoblju 2020-2022. godine u vremenu inflacije. Promjene u finansijskom sektoru BiH analizirat će se kroz seriju indikatora za bankarski sektor i nebankarske sektore.

Ključne riječi: *financijski sektor, pokazatelji zdravlja, BiH.*

1. UVOD

Financijski sustav BiH je bankovno dominantan sustav, što znači kako su bankarske institucije (kreditne institucije) dominantno finansijske institucije u finansijskom sektoru. Banke imaju glavnu ulogu u procesu finansijskog posredovanja. Međutim, u posljednjih nekoliko godina bilježi se intenzivnije djelovanje na finansijskom tržištu i djelovanje ostalih nebankarskih finansijskih institucija u procesu finansijskog posredovanja. Tablica 1. pokazuje udio imovine pojedinih finansijskih sektora u ukupnoj imovini finansijskog sustava u razdoblju 2017.-2022. godine. Rast udjela bankarskog sektora pokazuje značaj bankarskog sektora u finansijskom sustavu.

Tablica 1: Udio aktive finansijskih institucija u ukupnoj aktivni finansijskog sustava BiH (u %)

	2017	2019	2021
Banke	88,30	88,7	88,4
Nebankarski finansijski sektor	11,7	11,3	11,6
Leasing	0,84	0,9	0,9
Društva za osiguranje	2,26	5,4	5,5
Investicijski fondovi	2,76	2,3	2,4
Mikro-kreditne organizacije	5,56	2,7	2,9
Ukupna aktiva finansijskog sustava	100,00	100,00	100,00

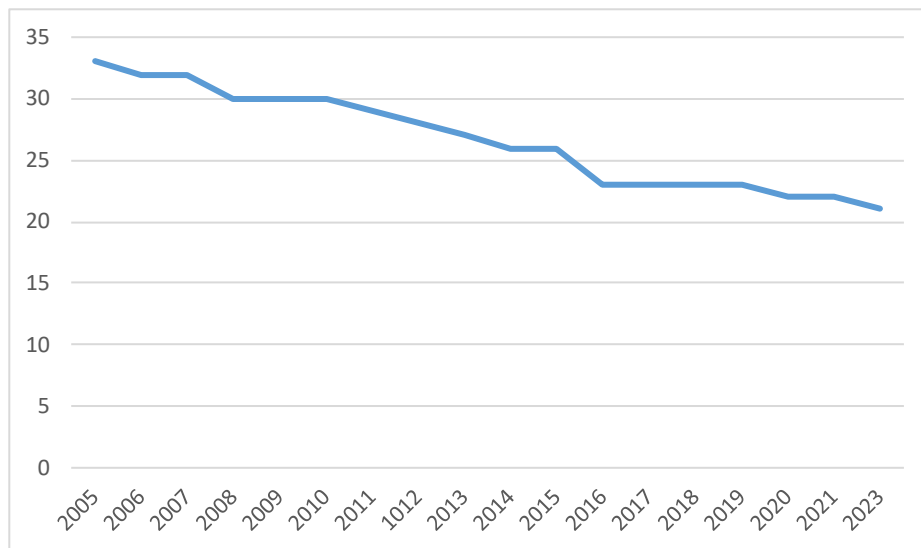
Izvor: Centralna banka BiH, Izvještaj o finansijskoj stabilnosti, Sarajevo, različita izdanja

U posljednjih dvadeset godina banke su dominantne u finansijskom sustavu BiH, dok sektor osiguranja i mikrokreditnih organizacija bilježi značajan rast.

2. BANKARSKI SEKTOR U BOSNI I HERCEGOVINI

Bankarski sektor u BiH predstavlja najznačajnijeg finansijskog posrednika čija finansijska intermedijacija raste. Udio bankovne aktive u GDP u 2007. godini dosegala je 90,3%, udjela, ista razina zabilježena je 2017. godine. Bankovna intermedijacija pokazuje značaj banaka u nacionalnoj ekonomiji. Bankovni sektor u BiH prošao je sličan put kao bankarski sektori u drugim tranzicijskim zemljama od privatizacije, sanacije, dokapitalizacije, konsolidacije, rasta koncentracije i pojave skromne konkurencije. U BiH su poslovale 32 banke 2007., u 2022. godini 23 banke. Promjene u broju banaka (konsolidacija) i promjene u vlasničkoj strukturi prikazane su u grafikonu 1.

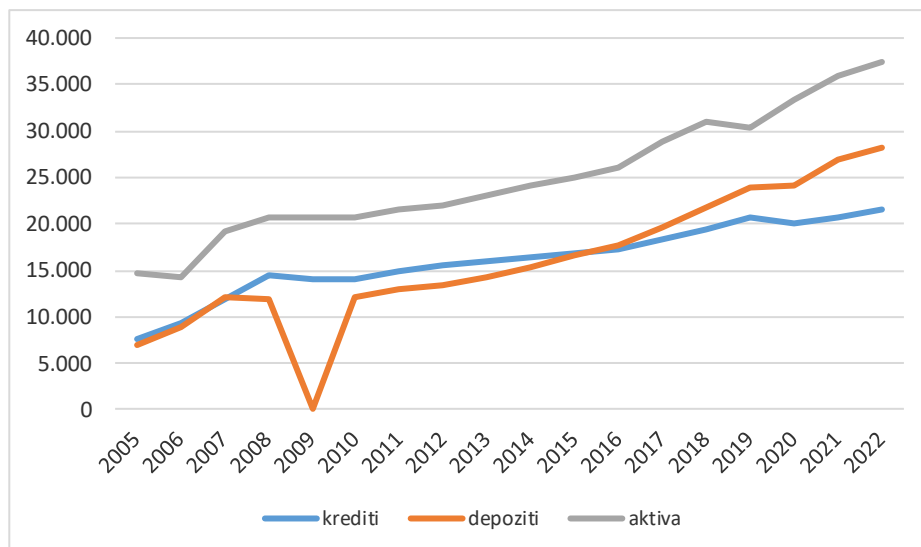
Grafikon 1: Kretanje broja banaka u Bosni i Hercegovini

Izvor: CB BiH, Godišnji izvještaji, različita izdanja

Proces integracije u Europsku uniju i europodručje može biti dodatni impuls razvoju banaka u BiH. U 2017. godini 90% ukupnog kapitala u bankarskom sektoru pripadao je nerezidentima, s dominacijom austrijskih banaka. Ukupna aktiva banaka u BiH u 2022. godini iznosila je 37,4 milijardi KM, a za usporedbu u 2005. godini 14 milijardi KM. U strukturi bankovne aktive dominiraju krediti, a u izvorima depoziti. Banke su i dalje primarno orijentirane na depozitno-kreditne poslove bez značajnih pomaka u razvoju investicijske funkcije (grafikon 2). Ukupni krediti u 2022. godini iznose 21,6 milijarde KM, a depoziti 28,3 milijardi KM. U strukturi depozita su kratkoročni i transakcijski depoziti 68,11%.

Grafikon 2: Kretanje aktive, depozita i kredita bankarskog sektora u BiH

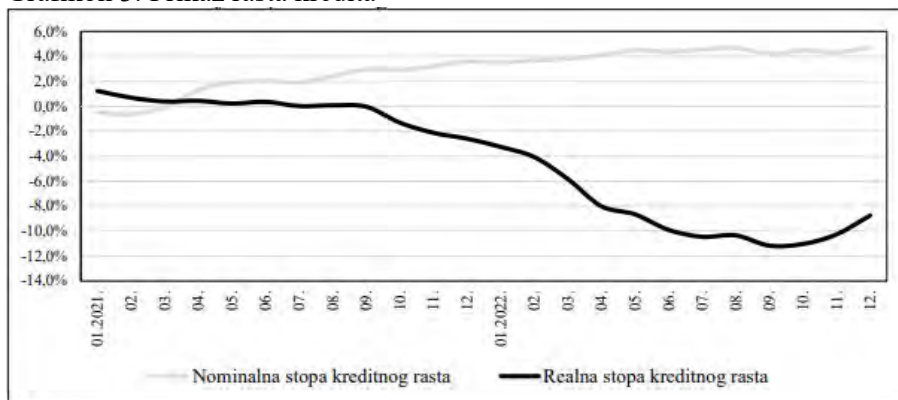

Izvor: CB BiH, Godišnji izvještaj, različita izdanja

Podaci na grafikonu 2. ukazuju na pozitivne trendove u bankarskom sektoru BiH. U posljednje tri godine bankarski sektor bilježi veći iznos prikupljenih depozita nego li danih kredita. Kao posljedica usporene kreditne aktivnosti, postojećeg viška likvidnosti s jedne strane te percepcije rizika u bankarskom sektoru mijenja se i struktura izvora sredstava u bankama BiH.

Bankovni sektor BiH u makroekonomskom okruženju u kojem djeluje s viškom likvidnosti i povećanim rizikom smanjuje korištenje inozemnih izvora sredstava, pokušavajući zadržati kreditnu aktivnost.

Grafikon 3: Prikaz rasta kredita

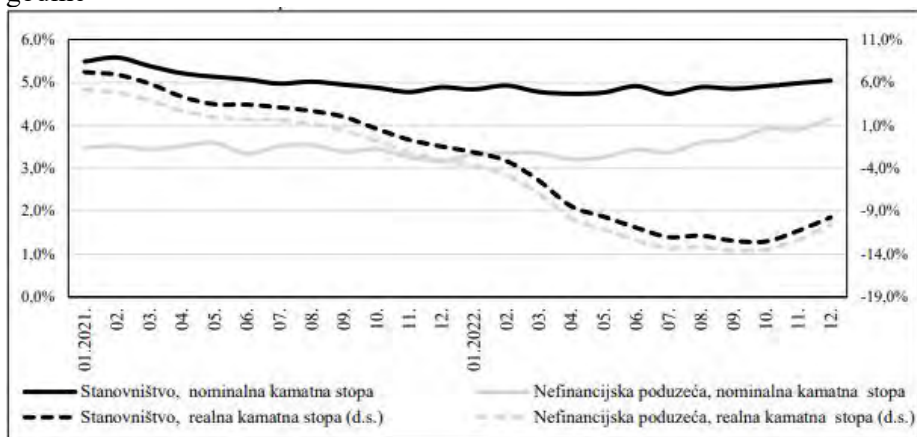

Izvor: CB BiH, Godišnji izvještaj 2022, Sarajevo, 2023., str. 54.

Udio bankarske aktive u GDP pokazuje značaj banaka u financiranju i osiguranju likvidnosti nacionalne ekonomije. Bankarska intermedijacija iznosi 79,11%.

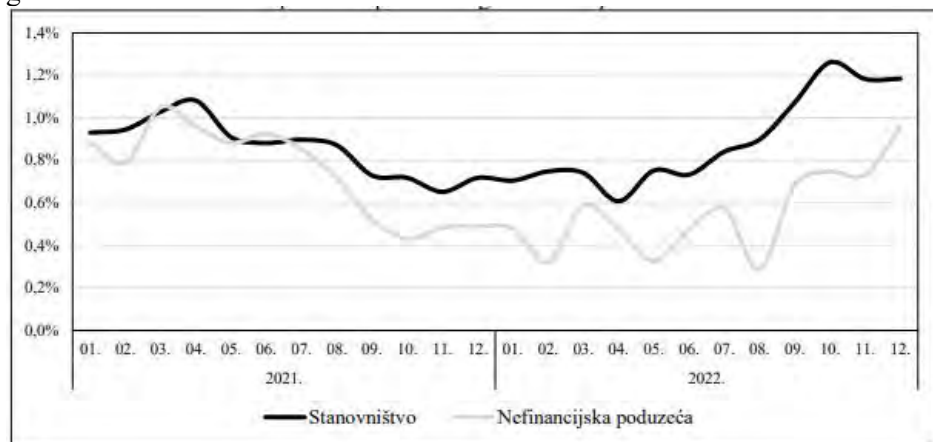
Poseban izazov za poslovanje banaka postavlja inflacija. Posljednje dvije godine dvoznamenkasti rast cijena u Bosni i Hercegovini banke izlažu rastu kamatnih stopa. Rast kamatnih stopa utječe na pogoršanje kreditne sposobnosti zajmotražitelja zbog većeg financijskog opterećenja. Rast inflacije utječe na kreditnu sposobnost fizičkih i pravnih osoba povećavajući troškove života i poslovanja. Utjecaj inflacije na kamatne prihode banaka može se sagledati u kretanju nominalnih i realnih kamatnih stopa u posljednje dvije godine.

Grafikon 4: Kretanje nominalnih i realnih kamatnih stopa banaka u 2021. i 2022. godine

Izvor: CB BiH, Godišnji izvještaj 2022, Sarajevo, 2023., str. 56.

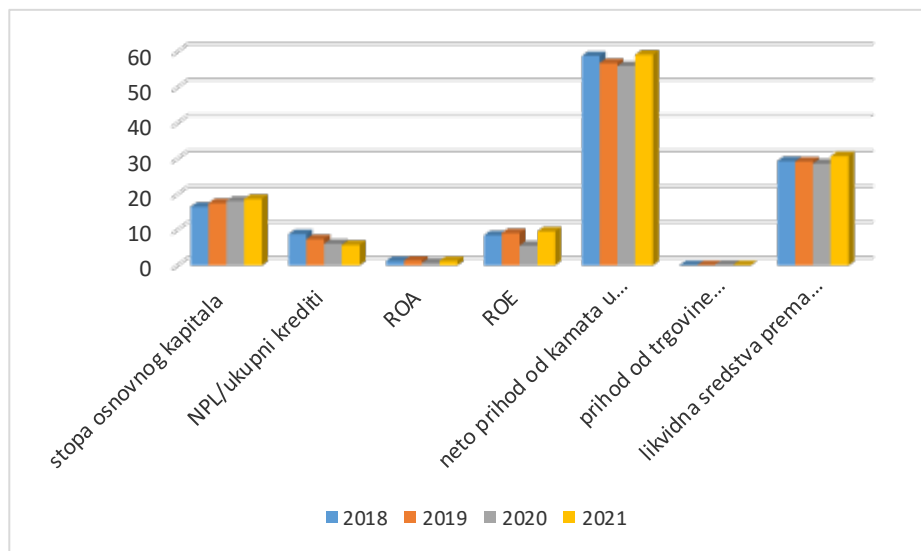
Grafikon 5: Kretanje nominalnih i realnih kamatnih stopa banaka u 2021. i 2022. godine

Izvor: CB BiH, Godišnji izvještaj 2022, Sarajevo, 2023., str. 57

Zbog intenziviranja rizika po poslovanje bankarskog sektora bitno je sagledati i zdravlje bankarskog sektora kroz pokazatelje financijskog zdravlja. Za potrebe rada odabrani su pokazatelji koji su promatrani za razdoblje 2018.-2021. godina (grafikon 6.)

Grafikon 6: Odabrani pokazatelji zdravlja bankarskog sektora

Izvor: CB BiH, Izvještaj o financijskoj stabilnosti 2021, Sarajevo, 2022., str. 84.

Odabrani pokazatelji pokazuju kako banke jačaju adekvatnost kapitala, upravljaju kvalitetom kreditnog portfelja, profitabilnost je na zadovoljavajućoj razini, još uvijek dominantan udio u prihodima imaju kamatni prihodi iako se njihovoj razini približavaju i nekamatni (operativni) prihodi, likvidnost zadovoljavajuća.

3. NEBANKARSKI FINANCIJSKI SEKTOR U BOSNI I HERCEGOVINI

U Bosni i Hercegovini posljednje vrijeme bilježe se sporadični skokovi u aktivnosti nebankarskog financijskog sektora. U prvom redu aktivnosti na mikrokreditnim tržištima, aktivnostima investicijskih fondova, leasinga.

Financijska tržišta u BiH prema obujmu trgovanja i tržišnoj kapitalizaciji te broju sudionika još su nedovoljno razvijena i slaba. Problemi s kojima se tržišta suočavaju su nedovoljna ponuda financijskih instrumenata, postojanje entitetskih granica, nelikvidnost u trgovanju te nezavidna ekonomska situacija u zemlji.

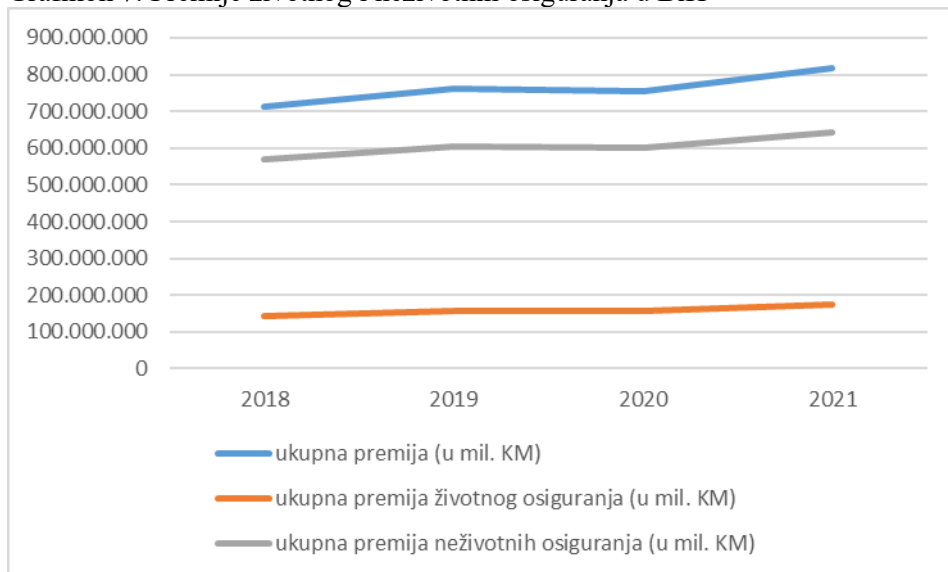
Tablica 2: Podaci tržišta kapitala u BiH

Sarajevska burza				
2012	2018	2020	2021	2022
tržišna kapitalizacija (u mlrd. KM)				
4,5	5,02	5,3	5,5	5,9
broj instrumenata kojima se trgovalo (u 000)				
35.852,1	27.472,4	20.509,9	14.520,9	16.149,25
broj transakcija				
11.643	5.315	3.431	4.015	3.524
Banjalučka burza				
2012	2018	2020	2021	2022
tržišna kapitalizacija (u mlrd. KM)				
3,8	3,6	3,8	4,1	4,7
broj instrumenata kojima se trgovalo (u 000)				
260.931,9	428.170,9	734.019,2	377.797,1	688.424,4
broj transakcija				
26.842	17.136	7.898	5.717	5.231

Izvor: Sarajevska burza, Banjalučka burza, Godišnji izvještaj, različita izdanja

Budućnost finansijskog tržišta i investicijskih fondova veže se za reformu mirovinskog sustava. Posebna aktivnost Banjalučke burze u 2020. godini potaknuta je poslovima sa obveznicama i trezorskim zapisima. U 2021. godini u Bosni i Hercegovini poslovala su 32 investicijska fonda s 974 milijuna KM aktive i rastom od 16,7% u odnosu na prethodnu godinu. U 2021. godini u BiH je poslovalo 25 društava za osiguranje, u istoj godini prikupljene su premije u iznosu 818 milijuna KM s rastom od 8,3% u odnosu na prethodnu godinu.

Grafikon 7: Premije životnog i neživotnih osiguranja u BiH

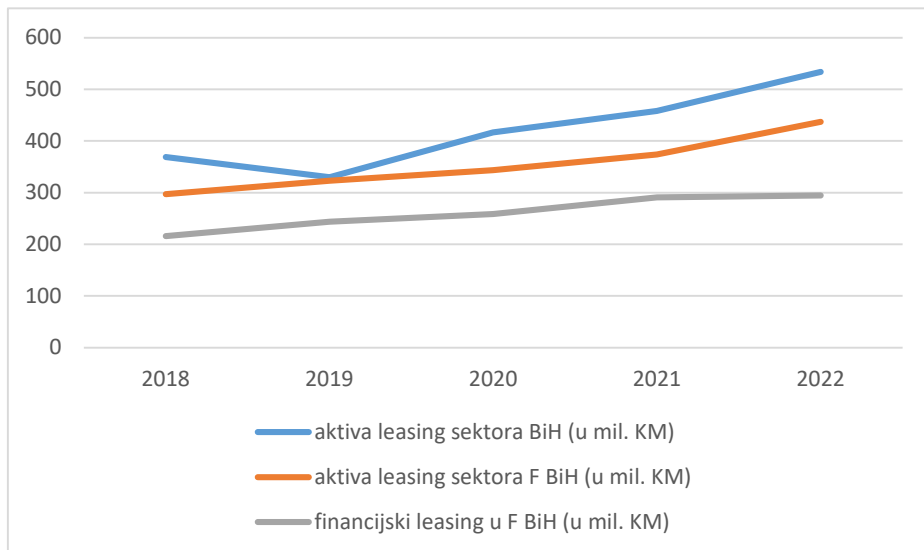

Izvor: Ured za nadzor osiguranja u BiH, različita godišta

U prethodnom razdoblju životna osiguranja bilježe rast mada njihov udio u strukturi premija osiguranja u BiH je i dalje nizak.

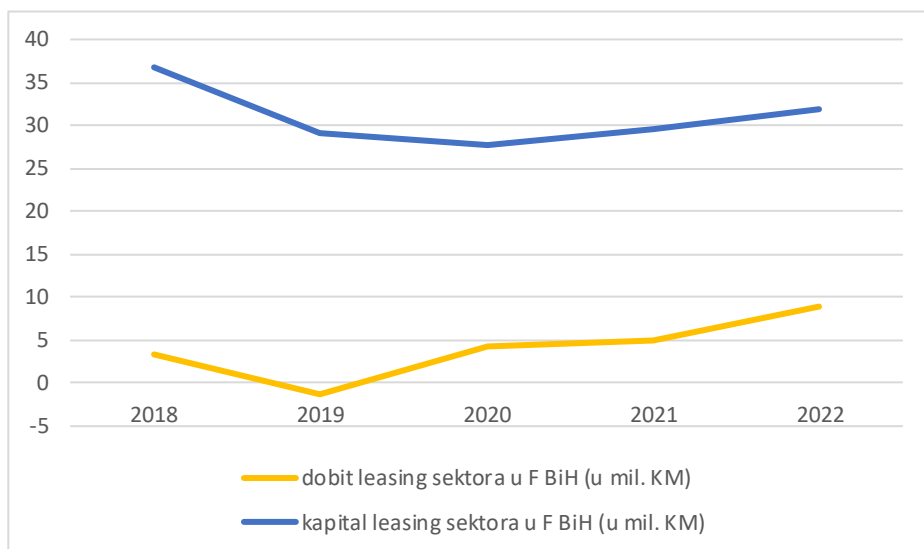
Sektor leasing u BiH u 2021. godini ima 4 leasing društava. Broj leasing kuća je smanjen za dvije u usporedbi sa 2020. godinom. U 2022. godini aktiva leasing sektora iznosila je 533,8 milijuna eura, a 2018. godine 369,2 milijuna KM (grafikon 8).

Grafikon 8: Kretanje aktive leasing društava u BiH, F BiH i finansijskog leasinga u F BiH

Izvor: CB BiH, Izvještaj o finansijskoj stabilnosti, različita izdanja; Agencija za bankarstvo F BiH, različita izdanja

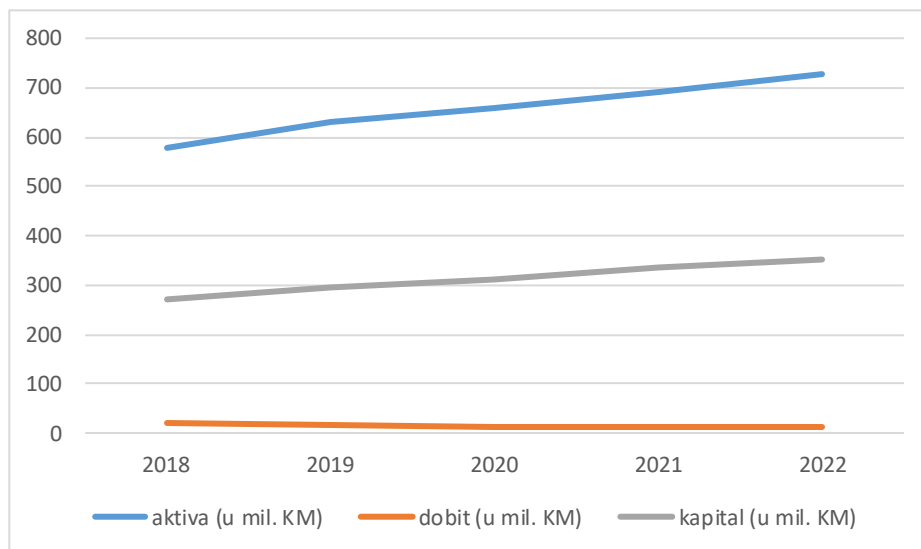
Grafikon 9: Kretanje aktive leasing društava u BiH, F BiH i finansijskog leasinga u F BiH

Izvor: Agencija za bankarstvo F BiH, različita izdanja

Na tržištu kredita posebno mjesto zauzimaju mikrokreditne organizacije. Mikrokreditne organizacije osiguravaju mikrokredite pravnim i fizičkim osobama koje neudovoljavaju kreditnoj sposobnosti traženoj od strane banaka. Najznačajniji udjel u kreditnom portfelju mikrokreditnih organizacija imaju krediti stanovništvu. U 2021. godini djeluje 26 mikrokreditnih organizacija. Sektor bilježi osnivanje novih organizacija, rast kreditne aktivnosti i profitabilnosti.

Grafikon 10: Aktiva, dobit i kapital mikrokreditnog sektora u Federaciji BiH

Izvori: Agencija za bankarstvo F BiH, različita izdanja

Kako bi osigurali bolju sinergiju finansijskog i realnog sektora bilo bi potrebno unaprijediti sustav regulacije i supervizije (mikroprudencijalne i makroprudencijalne), razvijati finansijsko tržište, unaprijediti odnos komercijalnih banaka i gospodarstva kroz modele kreditnih i garantnih fondova, podjele rizika financiranja s privatnim kreditorima, pratiti poštivanje finansijske discipline, unaprjeđenju finansijske pismenosti, dostupnosti finansijskih proizvoda i usluga svim stanovnicima itd. Na ovaj način bi finansijski sektor pridonio implementaciji koncepta održivosti u svojem poslovanju.

4. ZAKLJUČAK

Financijski sustav iskusio je promjene u tranzicije i poslije nje pokušavajući se transformirati u stabilan i konkurentan sustav. Tranzicija je otvorila nove mogućnosti za finansijski sektor, ali pokazala i izazove pred kojim se našla nacionalna ekonomija uslijed nemogućnosti provođenja instrumenta ekonomske politike i upravljanja pojedinim finansijskim sektorima u okviru finansijskog

sustava. Podaci govore kako imamo zdrav finansijski sektor, ali nedovoljno razvijen. Stoga je potrebno voditi računa: o promjenama u strukturi bankarskog tržišta, geografskoj raspoređenosti pružanja usluga, ponašanju stranog kapitala u bankama, cijeni finansijske imovine i volatilnosti te osjetljivosti zemlje na zarazu i krize, likvidnost finansijskih tržišta i njihovu konsolidaciju uvažavajući pravne stečevine i iskustva zemalja članica.

LITERATURA

1. Agencija za bankarstvo Federacije BiH, Informacija o bankarskom sektoru F BiH, različita izdanja
2. Agencija za bankarstvo Republike Srpske, Informacija o bankarskom sektoru RS, različita godišta
3. Centralna banka Bosne i Hercegovine, Izvještaj o finansijskoj stabilnosti, Sarajevo, različita izdanja
4. Centralna banka Bosne i Hercegovine, Izvještaj o finansijskoj stabilnosti, Sarajevo, 2021.
5. Centralna banka Bosne i Hercegovine, Godišnji izvještaj 2022, Sarajevo, 2023.
6. Berger, A.N., Hasan, I., Klapper, L. F.: Further Evidence on the Links between Finance and Growth: An International Analysis of Community Banking and Economic Performance, *Journal of Financial Services Research*, 2004.
7. Centralna banka Bosne i Hercegovine, Godišnji izvještaj, različita godišta
8. ECB, ECB-CFS Research in Network on “Capital markets and Financial Integration in Europe” – a road map, 2004
9. ECB, Financial integration in Europe, različita godišta
10. Levine, R.: Financial development and Economic Growth: Views and Agenda, *Journal of Economic Literature*, 1997.
11. Matthäus-Maier, I., Pischke, J. D.: EU Accession Financial Sector Opportunities and Challenges, for Southeast Europe, KfW, 2005
12. Živko, I., Gadžić, M., Skoko, B., Changes in Banking Structure in Bosnia and Herzegovina and Integration in EU Banking Market, *Economic Integration, Competition and Cooperation*, Opatija, Croatia, 2016, pp. 350-363
13. Živko, I., Grbavac, J., Čolak, A.: Financial Markets in Bosnia and Herzegovina: Current Situation and Trends, *Journal of International Scientific Publication*, Bulgaria, Vol. 10., 2016.
14. Živko, I.: Sinergija finansijskog i realnog sektora, Zbornik radova 22. Međunarodni simpozij “Sinergija 2019“, Neum, 2019,
15. Živko, I., Marijanović, Z., Šantić, Ž., Banking sector in Bosnia and Herzegovina Between Global Financial Crisis and Covid-19, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, - posebno izdanje, 2021.

ekonomski
fakultet
sveučilište
u mostaru

ISBN 978-9926-28-023-9

9 789926 280239

ISBN 978-9926-28-024-6

9 789926 280246